

LUCIUS ULP IUS
M A R C E L L U S.

IRTA

VÉCSEY TAMÁS

LEV. TAG.

(Olvastatott a II. osztály 1881. máj. 9. tartott ülésén.)

KIADJA

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA

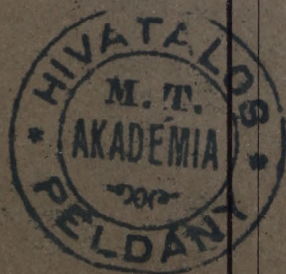
II. OSZTÁLYA.

Ára 1 forint.

BUDAPEST, 1882.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadé́mia épületeben.)

LUCIUS ULPIUS
MARCELLUS.

IRTA

VÉCSEY TAMÁS

LEV. TAG.

(Olvastatott a II. osztály 1881. máj. 9. tartott ülésén.)

KIADJA

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA

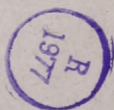
II. OSZTÁLYA.

BUDAPEST, 1881.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

166093

A M. T. AKADEMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

Budapest, 1881. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELSŐ RÉSZ.

Marcellus pályája.

Marcellus pályájának kezdete. — Marcellus a polgárok jogtanácsosa. — Marcellust meghívja A. Pius a fejedelmi tanácsba. — Marcellus praetor, consul. — Marcellus Alsó-Pannonia kormányzója. — Marcellust megtartja M. Aurelius a fejedelmi tanácsban. — Marcellus két küldetése Britanniaába. — Marcellus lelép a köztevékenység teréről. — Marcellus kora 117—187. Kr. után.

I.

Marcellus születéshelyének kutatása az egykori Aternus, ma Pescara mellett fekvő Chieti városába vezet. Itt, az Adriára tekintő kies vidéken emelkedett valaha a Marrucinusok erősített városa, a Marcellus szülőföldre Teate ¹⁾, a melynek municipális alkotmányát említi egy felirat, ²⁾ és a melynek Nemesisét Torma által a múlt őszőn fölfedezett fogadalmi oltárán dicsőíti Tedijs Agathimerus aquincumi polgár, ³⁾ ha ugyan helyes, hogy a T E betűk a Teatinae szónak kezdői.

¹⁾ C. Plinii Secundi Naturalis Historiae Libri 37. Recognovit Ludovicus Janus. 1870. Vol. 1. Lib. 3. Pag. 144. c. 12 (17). Sequitur regio quarta gentium vel fortissimarum Italiae. In ora Frentanorum a Tiferno flumen Trinium portuosum, oppida Histonium, Buca, Hortona, Aternus amnis. Intus Anxani cognomine Frentani, Caretini Supernates et Infernates, Lanuenses, Marrucinatorum Teatini. Teate a Marrucinusok fővárosa Erre vitt az út Corfiniumból Aternumba a kikötőhöz. — ²⁾ Orelli. Inscript. 3858. Nicolini. Storia di Chieti. Nap. 1657. — ³⁾ Értekezések a tört. tud. köréből. 9. kötet 5. sz. Az Aquincumi Amphitheatrum. Jelenítés az ottani ásátásokról. Torma Károly. Bpest, 1881. 77. lap. A lelkiismeretes tudós a felirat barbarizáló betűit így olvasta: Nemesi m(agnae) Te(atinae?) Tedijs Agathim(erus); de maga Torma se állítja, hogy az ő olvasása kétségbe vonhatatlan; annyi tény, hogy a samniumi Teateban (ma Chieti) Nemesisnek oly nagyobb temploma, melyről e melléknevet vehette volna, a mennyiben tudható, nem vala.

Valerius Maximus ¹⁾ beszéli, hogy Marcus Claudius Marcellus consul, a ki Hannibált megverte, templomot emelt Virtus és Honos tiszteletére. Ez isteneket nemzetségi isteneként imádták a Marcellusok. ²⁾ Már Gruterus ³⁾ közölte ama feliratot, mely szerint Lucius Ulpus Marcellus oltárt szentel Virtus és Honos tiszteletére. ⁴⁾ E külsőség alapján kapcsolatba hozták ⁵⁾ L. Ulpus Marcellust M. Claudius Marcellus nemzetségével. Helytelenül. A római névnek ⁶⁾ természete valószínűtlenné teszi az eféle rokonítást.

L. U. Marcellus a római Ulpia nemzetségből való, ⁷⁾ mely inkább régi, mint híres ⁸⁾ volt akkor, midőn egyik Ulpus örökbe fogadta ama Trajanust, a kinek hasonló nevű fiát, Marcus Ulpus Trajanust, Nerva fejedelem adoptálta és utódává tette. Az Ulpia nemzetségnek minket közelebbről érdeklő ágából származott Marcus Ulpus Marcellus, ⁹⁾ a ki mint ifjú közelismerést vívott ki a százszemélyes tábla ¹⁰⁾ előtt tartott ékes szónoklatai által Domitianus idejében. ¹¹⁾ Mint katona is kitűnt. ¹²⁾ Gruterus közöl egy feliratot, a mely hihetőleg ezen Marcus Ulpus Marcellusra vonatkozik. ¹³⁾ Vélekedésem sze-

¹⁾ Valerius Maximus. Liber. 1. cap. 1. Marcus Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori et Virtuti nuncupatis debitum votis consecrare vellet. — ²⁾ Virtus atque Honos tanquam gentiles Marcello- rum dii in inscriptionibus memorarentur — mondja Schmid. Ulp. Marc. 1768. 6. l. — ³⁾ Gruteri Thesaurus inscript. tot. orb. Romani. Heidelberg, 1603. — ⁴⁾ Römer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 151. l. 352. sz. — ⁵⁾ I. Bertr. De iur. perit. Lib. 1. c. 17. §. 2. p. 99. — ⁶⁾ praenomen, nomen gent., cognom. A személy, gens, famil. Marquardt. Römische Alterthümer. 1. k. 1879. 8. l. — ⁷⁾ Tydemann vélekedése következő: Marcellus de gente fuit Ulpia, quae praesertim per Ulpium Trajanum imperatorem demum innotuit. Neque minus ideo Trajanum gentilem autumo fuisse Marcellum nostrum, qualem quoque postea se tulit egregius ille Ulpus Crinitus, imperante Valeriano clarus (Vopisc. in Aurelian. c. 10. 11.) Tydem. Dissert. de M. Ulpii Marcelli icti vita et scriptis. §. 1. és 2. — ⁸⁾ Eutropius Breviarium historiae Romanae. 8, 2. — ⁹⁾ I. Bertrandus. De iuris peritis 1. pag. 98. téved, midőn ezen Marcus Ulp. Marcellust a mi jogtudósunk apjának mondja. — ¹⁰⁾ Iudiciū centumvirale. — ¹¹⁾ Kr. után 81—96. — ¹²⁾ Statius Papinus költő (61—96) vegyes műveiben (Sylvae. Lib. 4.) következőleg dicséri M. U. Marcellust: nec enim tibi sola potentis eloquii virtus; sunt membra accomoda bellis. — ¹³⁾ Gruterus. Inscr. 526, 6. Panciroli. De claris. leg. interpr. 50. l. Orelli. Suppl. 3. Henzen, 1856. 6817. sz. De Ulpio Marcello Romae in hortis Carpensibus

rint ezen M. U. Marcellus a mi jogtudósunk nagyapja volt. Kovachich után ¹⁾ Mommsen ²⁾ is közli ama feliratot, melyet azon M. Ulpus Marcellus vésetett, a ki consuli beneficiarius volt, és a legjobb Jupiternek állított fogadalmi táblát. Ezt az alsó pannoniai Sopianae helyén épült Pécs város területén találták meg. Kár, hogy e csekély felirat semmiféle kortani támpontot nem nyújt, és így kétes, e kistrangú tiszt volt-e Marcellusunk apja? Egyébiránt akár a szerény beneficiarius, akár a legelőkelőbb Ulpus volt a jogtudós Marcellusnak az apja, ez nem lényeges. Őt az Ulpia nemzetség rokonsága épúgy nem emelheti előttünk magasabbra, mint az alacsony származás nem bírná egyetlen vonalnyival is lejjebb szállítani tiszteltünket. Az emberekről alkotott véleményünk a származás kérdésétől független.

Marcellus gyermek- és ifjúkoráról épúgy, mint születésének és halálzásának évéről történeti feljegyzést nem talállok de műveinek töredékeiből, továbbá Dio Cassiusnak és néhány feliratnak szavaiból Marcellus pályájának körvonalait reményelem, hogy kijelölhetem. Az élőfának erős ágai, ép galyai és

apud Lipsium exstat haec inscriptio, mai olvasás szerint: Diis Manibus. M. Aur. Augustiano, Centurio Cohortis Quintae. Vixit Annorum 33. Privatus Annorum 17. Exceptor Praesidi Provinciae Moesiae Superioris Annorum 4. Lectus In Praetoria Eques Sive Tabularius Annorum 5. Factus Centurio In Syria. Vixit Annorum 8. Claudia Pacata. Coniugi Piissimo. Et M. Ulp. Marcellus. Nepos. Bene Merenti Fecerunt. Eme felirat szerint M. Aurelianus Augustianus és neje Claudia Pacátának előttünk ismeretlen nevű leányát férjhez vette valamelyik Ulpus, a ki hihetőleg rövid idő múlva feleségestül együtt elhalt, hátrahagyván egy árvát? M. U. Marcellust, a ki a feliraton mint Augustianus unokája említették. Ez unoka a nagyanyjával, Claudia Pacátával együtt emelt emléket anyai nagyapjának, M. A. Augustianusnak. Kár, hogy e feliratban nincs időhatározás. Ezért tartalmát csak hihető és valószínű, de nem kétségtelen következtetésre használhatjuk. Nincs kizárva a tévedhetés.

¹⁾ Mercur von Ungarn. 1786. p. 612. Folgende Inschrift hat uns unser Correspondent aus Fünfkirchen zugeschickt. — ²⁾ Mommsen. Corpus inscriptionum Latinarum. Vol. 3. Pars 1. pag. 427. Nr. 3306. Ex Fünfkirchen missa est: Iovi Optimo Maximo. M. Ulp. Marcellus Beneficiarius Consularis Legionis Primae Flaviae Fidelis. Mások szerint Legionis Italicae; de én helyesebbnek tartom a fent közölt olvasást, melyet Torma Károly egyetemi tanár úr közölt velem.

szép lombjai következtetést engednek vonnunk arra, hogy a rejtett gyökerek megfelelő földrétegben terjednek el. Az eredményekből ítélve, Tacitus ¹⁾ szavait alkalmazhatjuk Marcellusra, hogy gyermek- és serdülő ifjú korát a becsületes foglalkozásokhoz kellő előismeretek elsajátításával töltötte. Az okosoktól tanult, a jelesekét követte. Számbavéve Marcellus tetteit és iratait, könnyen elképzelhetjük előtanulmányait, melyeknek célja az volt, hogy a fiúból jogtudós polgár és derék katona váljék. Idejekorán szoktatták őt az engedelmességre és fegyelemre, a nélkülözésre és kitartásra. Marcellus életmódja azt igazolja, hogy nevelésének vezetői sokat adtak a test kellő képzésére és edzésére. ²⁾ Helyeselték Horatius ³⁾ kívánságát, hogy a fiú, gyermekségétől kezdve szokjék a fáradozáshoz, a harciassághoz és a viszontagságok közepette a kitartáshoz. Igénytelen szülővárosában mindaz, a mit látott és hallott, előkészítő ízlését az egyszerűséghez és a takarékosághoz.

A jobbmódú civis, a ki óhajtá, hogy fia egykor közpályán haladjon, ezt az elemi oktatás után a grammatikusok kezére bízta. A második század grammatikusai olvastatták Augustus politikájának őszinte, lelkes magasztalóit: Virgiliust és Horatiust; tanították a hitregetant és történelmet. Azután a rhetor vezetése alá került az ifjú, az ékes szabatos előadás elsajátítása végett, noha a szónoklatnak mesterműveit a fejlődési korszakban már nem a törvényhozói népgyűlésekben, hanem csak a törvénykezési termekben a Julia-Bazilika márványcsarnokaiban a százszemélyes tábla előtt mutogathatták. A szónoklati tanfolyamra jött a bölcsészeti. Szónoklat és bölcsészet készítő elő az ifjút, a ki hazáját a forumon akarta szolgálni, a jognak hallgatására, hogy megismerkedjék a törvényekkel és az ősök szokásaival.

A tanulmányi évek befejezését követte a katonai kiké-

¹⁾ Tacit. Agric. c. 4. per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. — ²⁾ Az oktatásról beszél Julius Capitolinus, M. Antoninus Philosophus c. 2., Forbiger. Hellas und Rom. 1872. 1. Abtheilung. 2. B. 258., 261., 292. ll. — ³⁾ Qu. Horat. Fl. Carm. Liber 3. Ode 2. Angustam pauperiem pati Robustus acri militia puer Condisceat, Vitamque sub divo et trepidis agat in rebus.

peztetés. Marcellus, híven a harcziás samnitek¹⁾ hagyományaihoz, megtett mindent, hogy védkötelezettségét a hadi állományban szolgálhassa le. A virágzó gazdag római tartományokra mindég fenekedtek a barbarok. Határvédelmi fegyveres szolgálat folyvást található volt. Antoninus Pius alatt a germanokat és dákokat több ízben verték meg a legiók, s a kaledóniaiakat Britanniában visszanyomták egész az Agricola sánczai és erődtímenyei mögé. E táborozások valamelyikében szolgált Marcellus, mint nem »egyévi,« hanem többévi önkéntes. Meg is szerette a katonai pályát úgy, hogy annak jogi érdekeit mindig szíven hordá. A katonai jogról²⁾ tüzetesen nem ír ugyan,³⁾ de gyakran vehető észre nála a véderő kegyelése,⁴⁾ többek közt azon művében⁵⁾ is, melyet tábornoki alkalmaztatása előtt bocsátott közre; irányán meglátszik a katonai szabatosság,⁶⁾ határozottság⁷⁾ és parancsoló természet. A legióban töltött évei maradandó nyomokat hagytak életmódján s viseletén, a mely mindenben katonás. Az ellenséggel szemközt elszánt, rettenthetetlen, a rábizottakban gondos, fáradhatatlan.

II.

A jogtudomány nagyjai Rómában társadalmilag magas állást foglaltak el; irányeszméket adtak a *törvényhozáshoz* és pedig Hadrianus óta a fejedelmi tanácsban; Augustus idejétől kezdve tőlök kérdezték a *biráskodásnál* követendő jogtételeket; közülök derék államférfiak kerültek ki a *végrehajtóhatalom* gyakorlataira, a kik, mint például Marcellus, kitűntek

¹⁾ A samnitekről áll a mit Horatius mond:

Multos castra iuvant, et lituo tubae Permistus sonitus, bellaque matribus Detestata.

Qu. Horatii Fl. Carm. Lib. 1. Ode 1. 23—25. sor. — ²⁾ Ius militum. —

³⁾ Írtak a katonai dolgokról: Arrius Menander, De re militari, Tarruntinus Paternus és Macer. Marcellus csak mellékesen érinti a katonák jogi állását. — ⁴⁾ favor militiae. — ⁵⁾ Liber singularis regularum. —

⁶⁾ Dig. 5. 1. 75. Marcellus: existimo debere iudicem querelam rei admittere. — ⁷⁾ Dig. 30. 92. pr. Ad Julianum Marcellus notat: si fundum restituere malit, audiendum existimo.

a polgári és katonai kormányzat élén, s díszei¹⁾ voltak valamint a békés, úgy a háborús időknek.

Marcellus első táborzása után Rómában települt le. Számos döntvénye mutatja, hogy Rómában szolgálta az igazságügyet. Marcellus mint eszes, becsületes, szorgalmas jogtudós, hamar tett hírré szert. Működése a forumon oly fényes eredménnyel járt, hogy hozzá nemcsak a fővárosból, hanem a vidékről, sőt távoli tartományokból is folyamodtak; például a Gaurusnak²⁾ továbbá a Sulpiciusnak³⁾ adott vélemények nem helybeli, hanem vidékről írásban közlött jogesetekre vonatkoznak. De túlnyomó száma a kérdéseknek, a melyeket Marcellus tárgyal, Rómában merültek fel, hol a városi- telki szolgalmak, felszabadítások, hagyományok, hitbizományok és örökségek Marcellusnak érdekesebbnél érdekesebb feleletekre adtak alkalmat. Marcellus örömmel tapasztalta, hogy minél többre becsülik a polgárt s ennek jogait, annál inkább méltányolják azokat, a kik a jogaiban megtámadott polgárnak pártját fogják, az esküdteket ellenőrzik, s logikus előadásaik által a bírói elhatározásokat irányozzák. Peres és peren kívüli ügyekben⁴⁾ helyes tanácsot, felvilágosítást és útbaigazítást adni, az igazságot kideríteni, megvédeni és diadalra juttatni nem csekélyebb érdem, mint a szüléknek és a hazának oltalmazása.⁵⁾ Marcellus polgártársainak nem kisebb előnyére mint büszkeségére volt. Külön meghívásra⁶⁾ fellépett a panaszolkodók mellett a forumon s a polgárokat jogaiknak kivívásában gyámoltá. Az ítélő tábla előtt fejtegette a megoldandó kérdésnek jogi oldalát, a mi által a bírák helyzetét a bonyolult jogviták eldöntésénél megkönnyíté. Az ősi törvények iránti teljes tisztelet nem gátolta őt azok fogyatkozásainak vagy alkalmazhat-

¹⁾ Tacit. Annal. 3, 75. Labeoról és Capitoról mondja Tacitus: namque illa aetas duo pacis decora simul tulit. — ²⁾ Dig. 8. 2. 10. Marc. libro 4. Digestorum. — ³⁾ Dig. 24, 1, 49. Marc. libro 7. Digestorum. — ⁴⁾ Agendo, cavendo. — ⁵⁾ Szépen mondja Leo és Anthemius: advocati qui dirimunt ambigua fata, non minus provident humano generi, quam si proeliis ac vulneribus patriam parentesque salvarent. Nec enim solos militare credimus illos, qui gladiis nituntur, sed etiam advocatos; militant namque causarum patroni, qui gloriosae vocis confisi munimine laborantium spem vitam et posteros defendunt. Cod. 2. 7. 14. — ⁶⁾ advocatu.

lanságának kiderítésében s megfelelőbb tételek ajánlásában. Így értékesíté tudományát a gyakorlatban, a jogért folyó nemes küzdelemben. Úgy vélem, hogy a Julia és Papia törvényekkel foglalkozó dolgozatát ¹⁾ pályájának kezdetén írta Marcellus. Szokás volt, hogy a jogtudós valamelyik fontos törvény értelmező fejtegetésével lép az írók sorába. A jogi gondolkodásnak és műtétnek bemutatására szolgáltak az eféle magyarázatok; igazolták azt, hogy nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is többet tudnak a jogból a juristák, mint a legisták, bizonyosságául annak, hogy a törvénytudomány nem pusztán a szöveg ismeretében, hanem a törvény életerejének s alkalmazási körének helyes felfogásában áll. ²⁾

Marcellus művelte a jogot, terjeszté a jónak és méltányosnak gyakorlatát, ügyfeleit az igazságra buzdítá, a tévesztől megóvta, az álokoskodásokat kerülte. Mesterileg tudta a jogelvet keresni, felismerni, a panaszos ügyre való vonatkozását meghatározni. Jogvédelemben részesíté nemcsak a polgárt, hanem még a rabszolgát is. Nem a szavak, hanem a tettek embere, a ki a nagy jogelvekkel nem kérkedik, hanem azok megvalósításán munkálkodik. ³⁾

Marcellus híres jogászoknak kortársa, a kik szellemes írók, a gyakorlatnak kipróbált mesterei, három világgrésznek jogtanácsadói. Marcellus ezek közt is feltűnt. Tudománya, kötelességérzete s megbízhatósága keresetté tették a tisztakezü jogászt. Mint katona, megszokta a szigort, ⁴⁾ mint jogász, kedvelte a méltányosságot. ⁵⁾ Innen van működésében annyi imponáló és nemes vonás. A komoly római méltóság ⁶⁾ megtestesülését látom és tisztelem benne. Tudománya bizvást nevezhető az isteni és emberi igazságok ismeretének. ⁷⁾ Valóban elmondható ⁸⁾ róla, hogy a jogügyeknek felszentelt papja.

¹⁾ Ad legem Juliam et Papiam. — ²⁾ Dig. 1. 3. 17. Celsus. Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem. — ³⁾ ne praecepta ostendas imperitis, sed opera. Epicteti. Ench. Editio Meisneri. 1740. c. 69. p. 131. — ⁴⁾ stricta ratio. — ⁵⁾ aequitas. — ⁶⁾ gravitas. — ⁷⁾ divinarum et humanarum rerum notitia. — ⁸⁾ Ulp. Dig. 1. 1. 1. §. 1. merito quis nos sacerdotes appellet; iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes . . . veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes.

A jogtanácsadó és törvénytárgyarázó tudós, ha tevékenysége a forumon sikert aratott, el nem kerülhette a fejedelm figyelmét. Láttá Pius, hogy a közbecsülésben álló Marcellus elméletileg és gyakorlatilag tudja a polgári és vallási jogszabályokat.¹⁾ A híressé és tekintélyessé vált Marcellust, a ki már nemcsak peres és perenkívüli ügyek előmozdításával, hanem az irodalom gyarapításával²⁾ is szerzett érdemeket, Antoninus Pius a hivatalos feleletadás jogával³⁾ ruházta fel s ez által szeretett népének hivatalos tanácsadójává tette a jeles jogtudóst. Azért merem ezt állítani, mert Tribonianus, a ki uralkodójától azon parancsot kapta, hogy csak azon íróktól kölcsönözzön töredékeket, a kik a feleletadás jogával⁴⁾ felruházva voltak, Marcellus műveiből sokat kölcsönözött; továbbá főleg azért, mert előttünk fekszik több érdekes felelet, a melyet Marcellus hivatalosan osztogatott. Marcellus mint fejedelmi-
leg megbízott jogtanácsos, a fontosabb kérdésekre adott feleleteit összegyűjté s közrebocsátá,⁵⁾ hihetőleg Kr. u. 148-nál nem később. Gyűjteményének belbecsét azon 17 kivonatból következtethetjük, a melyet abból Tribonianus a Pandektába iktatott.

III.

Antoninus Pius⁶⁾ a küzdő emberiségnek nyugalmat, népeinek békét tudott biztosítani a quiritesek szabadságának megszorítása nélkül. Alattvalóit annyira szerette, hogy *többször* becsülte *egy* polgárnak megmentését, mint *ezer* ellenfélnek legyőzését. Hű, gyöngéd, szerény, kegyes, emberséges volt. Épen nem hizelgés a tanácstól, hogy Pius melléknévvel *tisztelte* őt meg. Pietása nyilvánult az istenek, a haza, szülék, rokonok, fogadott gyermekek, barátok, szegények, sőt az egész emberiség iránt. Szerették Numához hasonlítani s ki-

¹⁾ Divinarum atque humanarum rerum notitia. — ²⁾ scribendo. —

³⁾ ius respondendi. Ennek megnyerése után működött Marcellus: agendo, cavendo, scribendo, respondendo. — ⁴⁾ quibus auctoritatem conscribendarum interpretendarumque legum sacratissimi principes prae-buis-sent. Lásd Cod. 1. 17. 1. §. 4. — ⁵⁾ Responsorum liber singularis cím alatt. — ⁶⁾ Antoninus Pius született Kr. u. 85-ben, uralkodott 138-tól 161-ig.

emelni, hogy jósága erélylyel párosúlt. *Alattu* élte a római birodalom legboldogabb évtizedeit, hatalomban és békeségben. Elmondhatta magáról, hogy van szabadsága, miveltisége, jósága. Jog és rend, munka és béke, vagyon és megelégedés szinterévé lett a monarchia. Igazán beteljesült *Horatius* óhajta: az egész földet körülnézve, sem láthatott a nap Rómánál nagyobbserűt. A szép ¹⁾ Rómát most nevezhette volna *Cicero* ²⁾ igazán a világ szemfényének. Most valóban olyan tekintetű volt Róma, mint a vitézség, hatalom és méltóság hajléka. ³⁾

A későbbi Európára nézve legfontosabb azon időből a jogtudomány gyarapodása. A *Digesták* minduntalan emlegetik a törvényhozó *Antoninus Pius*t, a kinek udvarában a jogtudósok állandó kört tartottak. *Capitolinus* ⁴⁾ szerint támogatta *Antoninus Pius*t *Javolenus Priscus*, *Salvius Valens*, *Vinidius Verus*, úgyszintén a *Marcus Aurelius* oktatója *Volusius Maecianus*, végül a minket érdeklő *Lucius Ulpius Marcellus*. Említhette volna *Capitolinus*, hogy a fentebbieken kívül résztvett a *Pius* tanácsában még *Sextus Pomponius*, a jogtörténeti fejlődés első feljegyzője, ⁵⁾ továbbá *Salvius Julianus*, az örök hirdetmény szerkesztője, a kit *Marcus Aurelius* is barátjának nevez. ⁶⁾

¹⁾ *Virgili* *Georgic.* 2, 534. *rerum pulcherrima Roma*; *Gregorius*: *Geschichte der Stadt Rom.* 1, 76.: *Themistius* szerint *Roma pelagus pulchritudinis*. — ²⁾ *Cic.* *Cat.* 4, 6. *lux orbis terrarum*, — ³⁾ *Cic.* *De oratore* 1, 42: *domus virtutis, imperii et dignitatis*. *Horatius* szerint, *Horat.* *Carm. Lib.* 4. *Ode* 3. v. 13. *Romae principis urbium*. *Ovidius* szerint, *Ovid.* *Fast.* 3. 72: *aeterna urbs*. Rómát dicsőítve mondá *Horatius*; *Alme sol, curru nitido diem qui Promis et celas, aliusque et idem Nascereis*; *possis nihil urbe Roma visere maius*. *Qu.* *Horatii Fl.* *Epodon. Liber.* *Carmen seculare pro imperii Romani incolumitate.* 9—12. sor. —

⁴⁾ *Antoninus Pius*: *multa de iura sanxit, usque est iuris peritis Vinidio Vero, Salvio Valente, Volusio Maeciano, Ulpio Marcello et Iavoleno*. Lásd: *Julii Capit.*: *Ant. Pius* c. 12. — ⁵⁾ *Dig.* 1. 2. 2. *De origine iuris*. —

⁶⁾ *Ulp.* *Dig.* 37. 14. 17. *pr. . . Salvii Juliani amici nostri clarissimi viri hanc sententiam fuisse*. A jogi kitünőségek mellett egyéb tudomány, sőt művészet is képviselve volt *Pius* udvarában. Tudósítónk *Champagny*: *Les Antonins.* 2. 218—220. l. említi az előkelőségek közül *Plutarchus*nak unokaöcsjét a *cheroneai Sextust*; *Epiktetos* és *Demetrius* tanítványát *Demonaxot*; a görög szónoklat híres tanítóját, a *milliomos Herodes*

Marcellus Kr. u. 150 körül lépett a fejedelmi tanácsba. ¹⁾ Antoninus Pius törvényein igen észrevehető a kitűnő jogügyi bizottságnak, jelesen a bizottság egyik legtevékenyebb tagjának, Marcellusnak üdvös hatása. Marcellus saját jogi meggyőződésének érvényt tudott szerezni. Ulpianus ²⁾ kiemeli, hogy Marcellus véleménye Piusnak számos rescriptumában talál kifejezést. Marcellus tanácsára adta ki Pius ³⁾ azon rendeletét, a mely a hűség megtartására a férjeket is kötelezte, nem tűré, hogy házasságtörés miatt kereset alá vesse feleségét az a férj, a ki feleségének példát nem adott a jó erkölcsökben. Ha mindkét házastárs vétkes: a két hűtlenség nem nézhető kölcsönös kiegyenlítésnek, hanem kettős elmarasztaltatás alapjának ⁴⁾. Marcellus befolyásának tulajdonítom Antoninus Piusnak azon rendeletét, mely a serdületlen árvák örökbefogadását megengedi és szabályozza. ⁵⁾ A serdületlen árvák örökbefogadása, Marcellus consiliariusságának ideje előtt nem

Atticust; a latin ékesszólás mesterét, Marcus Aurelius tanítóját s barátját Frontoniust; a peripatetikus Severust, az akadémikus Maximust Tyrusból; a stoikus L. I. Rusticust. A történetírók képviselőjében ott volt az annalista Phlegon, a biblosi Philon, a ki a phoeniciai évkönyveket fordítá, a Caesarokról velős rövidséggel író Suetonius, a csínosan kivonatkozó Florus, a római hadjáratok historikusa Appianus Alexandriából.

¹⁾ Von Ulpius Marcellus bis Modestinus (150—250) hält sich die römische Jurisprudenz ungefähr auf gleicher Höhe. Kuntze, *Cursus d. R. R.* 1879. §. 315. — ²⁾ Dig. 27. 3. 1. §. 15. quod enim Marcellus libro octavo Digestorum scripsit, quodque saepissime rescriptum est, t. i. hogy a kinevező magistratus csak utolsó vonalban felelős; ezt a tételt vallotta Marcellus, tőle átment sok rescriptumba és ismétli Digestáiban is. —

³⁾ Champagny. Les Antonins. 2, 234.; Augustinus. Ad Pollent. Lib. 2, c. 7. —

⁴⁾ Codex Gregorianus. Libro 14. tit. 2, 1. így szól: Neque enim si penes te culpa fuit ut matrimonium solveretur, et secundum legem Juliam uxor tua Euphrasia nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse comissum. Habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an cum tu pudice viveres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti: periniquum enim mihi videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat quam ipse non exhibet, quae res potest et virum damnare non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere vel causam facti tollere. E rendelet a Cod. Greg. kiadói szerint Caracallától ered. Én azokkal tartok, a kik e rendeletet Antoninus Piusnak tulajdonítják és a lex Julia és Papiával foglalkozó Marcellust tartom fogalmazójának. — ⁵⁾ Dig. 1. 7. 18. Marcellus libro 26. Digestorum.

volt megengedve. Ezt igazolja Gellius Attikai éjszakák című művében,¹⁾ mely Antoninus Pius uralkodásának elején jelent meg; ugyanezt igazolja a mondott időre nézve Ulpianus.²⁾ Azért nem volt a serdületlen árva fiú örökbefogadható Pius ideje előtt, mert az örökbefogadás a curialis közgyűlés³⁾ színe előtt, az örökbefogadandónak beleegyezésével ment végbe, mikor, a mint Ulpianus⁴⁾ említi, jelenlét és beleegyezés kívántatott az örökbefogadáshoz; úgy de a serdületlenek sem meg nem jelenhettek a népgyűlésen, sem érvényes beleegyezést nem adhattak. Antoninus Pius, a Marcellus javaslatára, a gyámgyermeknek fejedelmi jóváhagyás melletti örökbefogadtatását megengedte.⁵⁾ Az üres alakszerűséggé fajult közgyűlésnek⁶⁾ költött beleegyezése helyébe az ügyet alaposan megvizsgálató fejedelemnek lelkiismeretes közreműködését lépteté, s a gyermeket az önző örökbefogadás ellenében megvédte.⁷⁾ Tárgyal Marcellus még egy pótrendeletet⁸⁾ is, mely a gyámfiuról mondottakat a gyámleányokra is kiterjeszti. Ugyanezen uralkodónak még több rendeletét is említi Marcellus,⁹⁾ oly formán, hogy a rendelet keletkezése az ő közreműködésével áll kapcsolatban. Például hozom fel Piusnak a fiscusra, nőkre, zsidókra, családgyermekre, rabszolgákra, a birói szavazatok számítására való intézkedéseit. Antoninus Pius kiváló oltalomban részesíté a magánosok jogkörét a fiscus nevében előbb gyakran üzött kapzsiság ellen. A fejedelem el nem fogadja a neki

¹⁾ A. Gellius. Noctes Atticae. 5. c. 19. — ²⁾ Ulp. Fragment. 8. §. 5. — ³⁾ comitia curiata. — ⁴⁾ Dig. 1. 7. 24. . . . neque absens, neque dissentiens arrogari potest. — ⁵⁾ Világosan mondja Papinianus (Libro 31. Quaestionum): Imperator Titus Antoninus rescipit, privignum suum tutori adoptare permittendum. Dig. 1. 7. 32. §. 1. Hogy a gyámgyermek örökbefogadását Antoninus Pius engedte meg, ezt bizonyítja Ulpianus: pupilli autem, qui olim quidem non poterant arrogari, nunc causa cognita possunt ex constitutione divi Pii. Ulp. Fragmenta. 8. §. 5. Antoninus Piusnak eme rendeletét még bővebben ismerteti Paulus: constitutione divi Pii cavetur de impubere adoptando. Dig. 38. 5. 13. — ⁶⁾ comitia curiata. — ⁷⁾ Quarta divi Pii. — ⁸⁾ Dig. 1. 7. 20.: haec autem satisfactio locum habet, si impubes decessit, sed et si de pupillo loquitur, tamen hoc et in pupilla observandum est. — ⁹⁾ Dig. 4. 1. 7. pr. Divus Antoninus Marcio Avito Praetori, de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescipit. Továbbá Dig. 34. 9. 3. Indignum esse divus Pius illum decrevit, stb.

felajánlott pereket még akkor sem, ha az ajándékozó ráadásul egész vagyonát kínálja is a fiskusnak. A peres adományok visszautasítása elkerülhetővé tette a császári felperesség által gyakorolni szokott nyomásokat.¹⁾ Pius rendeletei azt mutatják,²⁾ hogy ő a fiscust csak mint vagyonjogi alanyt kívánta tekinteni s a megfelelő magánjogi köteleességek teljesítésétől semmiben sem akarta mentesíteni. A méltányosság megkívánta azt is, hogy a nők jogállása a czélszerűtlen és korszerűtlen nyügtől megszabadíttassék. A manus és az örökös gyámság a Pius korában elavul. A korlátok tágulnak. E haladáshoz képest adta Pius a Velleiusról nevezett tanácsvégezéshez³⁾ azt a megzorító magyarázatot, hogy a tanács csupán az idegen kötelezettség átvállalásától tiltá el a nőket, és nem fosztja meg őket általában a szerződés-kötési képességtől. Innen, ha a hitelező menthető tévedésből nem tudta, hogy *nővel* szerződött volt, a nő által felvállalt kötelezettség nem gyöngíthető meg a S. C. Velleianum kifogásával.⁴⁾ A mózeshitűekre is derült napok viradtak. Szabad vallásgyakorlatot biztosított nekik Pius.⁵⁾ A kik nemes tettét felfogni nem bírták, azt koholták, hogy Pius zsidó fiú, a kit alácsusztatással csempészték római nemzetségbe. A családi körben is pártolta Pius a szabadabb mozoghatást. Előnyt ad a méltányos jognak⁶⁾ a szigorú jog⁷⁾ felett. Hihetőleg a Marcellus tanácsára bocsátá ki ama nevezetes rendeletét, mely megtiltja az apának, hogy önkényesen felbonthassa a családfiú házasságát.⁸⁾ A rabszolgák iránt is könyörületet tanúsított Pius. Hadrianus a rabszolgának csak életét helyezte védelem alá, Pius testépségét és szemérmetes-

¹⁾ Marcianus. Dig. 49. 14. 22. §. 2. — ²⁾ P. o. Callistratus. Dig. 49. 14. 3. §. 4. csak az vonandó el az örököstől vagy hagyományostól indignitas czimén, a mit ez ki akart szolgáltatni egy incapax embernek in fraudem legis. — ³⁾ S. C. Velleianum Claudius idejéből. Dig. 16. 1. — ⁴⁾ Ulp. Dig. 16. 1. 4. pr. si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem cui hoc factum vellet, non dubito Senat. Consultum cessare. Általában ezt írta Pius: deceptis non decipientibus, opitulatur: Dig. 16. 1. 2. §. 3. Ez volt a cél, nem pedig a nők hitelképességének elnyomása és rendelkezési jogának megszorítása. — ⁵⁾ Dig. 48. 8. 11. pr. Modestinus szerint: circumcidere Judaeis filios suos tantum rescripto divi Pii permittitur. — ⁶⁾ jus aequum. — ⁷⁾ jus strictum. — ⁸⁾ Paul. Sent. Recept. Liber 5. t. 6. 15.

ségét¹⁾ is oltalomba vette. A felszabadítást előmozdítá. Traianus szellemében haladva, mondá Pius, hogy a hitbizományilag rendelt felszabadítás a hitbizományos ellenére is eredményezi a szabadságot, az örökösre való tekintet nélkül segédkezett nyújt a törvény, hogy a szabadok száma, ha csak egygyel is, szaporodjék. Látjuk, hogy Pius minden eshetőségre tekintettel volt s az örökösnek vonakodásával, rosszakaratával vagy a véletlennel szemben a hitbizományi szabadon bocsátást védelmezni igyekezett; elrendelte,²⁾ hogy oly esetben, midőn többen kérttek fel a szabadonbocsátásra s ezek közül némelyek jelen vannak, mások elrejtőznek, némelyek gyermekek, mások távol vannak, a felszabadítás megtörténik, de nem lesz a rabszolgából mindnyájának libertusa. Kimondá³⁾ Pius, hogy a hagyatéki rabszolga felszabadítását nem akadályozza az, hogy ha örült személy neveztetett ki potestativ föltétel alatt örökössé. Marcianus említi⁴⁾ Piusnak amaz intézkedését, hogy ha a hitbizományos tisztességes okból távol van, vagy jelen van ugyan, de a szabadon bocsátást megtagadja: egyszerűen távollevőnek veendő, a ki a felszabadítást nem ellenzi. Nem engedte, hogy a megrendelt szabadon bocsátásnak elhalasztása ártalmára legyen a felszabadítandó egyén gyermekeinek. A szabadság iránti perekben azon emberséges szabályt alkotta, hogy a bírák szavazatának egyenlő megoszlása esetén azon vélemény emelkedik érvényre, a melyik a szabadságnak kedvezőbb. Büntető ügyekben a bírák szavazatának egyenlő megoszlása a vádlott javára magyarázandó.⁵⁾ De nemcsak a szabadság iránti perekben s nemcsak a büntető ügyekben kell a szavazategyenlőséget a megtámadottnak, illetőleg a vádlottnak javára venni, hanem a polgári perek elbírálásánál is az alperes nyer a szavazatok egyenlősége esetén.

¹⁾ Dig. 1. 6. 2. Ulp. Ex constitutione divi Pii Antonini, qui sine causa servum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum servum occiderit. Sed et major asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coërcetur. Expedit enim reipublicae, ne quis sua re male utatur. Ezt olvassuk az Institutiók 1. 8. §. 2-ben. — ²⁾ Dig. 40. 5. 30. §. 5. — ³⁾ U. o. §. 7. — ⁴⁾ Dig. 40. 5. 51. §. 9. — ⁵⁾ Dig. 42. 1. 38. . . . in aliis causis pro reo. Ezt rendeli az esküdtszékre vonatkozó 1848 : 18. tcz. alapján készült esküdtszéki szabályzatunk is.

Eme s több ily szellemű intézkedések becsületére válnak mind Piusnak, mind tanácsosainak, köztük Marcellusnak, a ki oly nagy mértékben járult az igazság és méltányosság terjesztéséhez, melyben Antoninus Pius korszakot alkot. A *rabszolgaság* enyhítése tűrhetőbbé tette az emberiség legnépesebb osztályának sorsát. A *nők* jogállásának gyarapítása elviselhetőbbé tette az emberiség fele részének helyzetét. A *családgyermek*ek feletti teljhatalom korlátozása javítá az emberiség kilencz-tizedének jogi állapotát. A capitoliumot és forumot emberség és kegyelem hatotta át, melynek éltető sugára eljutott a rabszolgák munkahelyiségébe, sőt még a bűnösök sötét börtönébe is. Nerva óta a fejedelmek kegyes alapítványok által jótékonytságot gyakorolnak elvesztett és megsiratott kedveseik nevében. Üdítő légváltozásnak nevezi ezt gróf Champagny és a kereszténység éltető szellemét látja kisugározni a jó császárok nemes tetteiből.

A megvesztegethetetlen, igazságszerető és romlatlan erkölcsű Marcellus tanácsát nem tartogatta egyedül a jutalmazni tudó fejedelem számára, hanem ez után is készséggel és önzetlennül osztogatta jogi feleleteit polgártársainak is. Tudták, hogy mindenben hű és becsületes, mindenki iránt igazságos, elfogulatlan, személyválogatást nem ismerő; Miltiadesként az üldözöttek védelmére kelt, ha az nem volt is híres ember. ¹⁾

IV.

Marcellus és Gallus consulsága idejéből oly okiratot közöl Mommsen, ²⁾ a melyet bizonyos veteranusnak adtak. Ezen consulatus ideje nincs pontosan meghatározva, valószínűleg 157-re esik. Még kevésbbé van megállapítva, hogy a szóban levő consul: Marcellus azonos-e a jogtudós Marcellusszal? Művei nem nyújtanak semmi támpontot az azonosság iga-

¹⁾ Corn. Nepot. Miltiades. c. 8. . . . nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret. — ²⁾ Corpus inscript. Lat. Vol. 3. Pars. 2. pag. 883. Diploma 41. olvasható egy veteranusnak adott okiraton »Marcello et Gallo cos.« De aetate cum consules ignoti sint, tamen in universum constat propter testium nomina, quae eadem fere sunt atque diplomatis praecedentis scripti imperante Pio anno ut videtur 157.

zolására. Csupán azért nem tartom lehetetlennek, hogy a fentebb említett consul nem más, mint a mi Marcellusunk, mivel ugyanő később Britanniában consularis parancsnokságot viselt. Zeno ¹⁾ ugyan 475-ben a consularis cím alatt általában véve tartományi helytartót ért, de a principatus idejében a consularis cím csak olyan férfit illetett, a ki consulságot viselt. Így használja e címet Ulpianus, ²⁾ és e használat helyességét látszik megerősíteni Theodosius és Valentinianus. ³⁾

Marcellus műveit olvasva találunk nála oly kifejezéseket, ⁴⁾ a melyek a praetori edictumban szoktak előfordulni s melyeket az edictum perpetuum utáni praetorok is nyomatékosan használtak. Nem valószínűtlen, hogy Marcellus a consulságot ⁵⁾ megelőzőleg praetori tisztséget viselt. Erre mutat propriaetori működése Alsó-Pannoniában. Magistraturáiról nincsenek adataink, de promagistraturái, jelesen propriaetori és consularis működéséről epigraphikus emlékek beszélnek; proconsuli és propriaetori tisztség pedig Mommsen ⁶⁾ szerint a második században a volt consulnak és volt praetornak adományoztatott.

V.

Marcellus élete nem folyhatott mindvégig a békés munkálkodásban. Pius, Marcus és Commodus seregeket, népeket országokat bízott gondjaira. Ennek következtében sok évet töltött Marcellus a tartományok és hadtestek élén keleten és nyugaton, Pannoniában és Britanniában, hol a jogtudomány-

¹⁾ Cod. 1. 49. 1. pr. — ²⁾ Dig. 1. 9. 12. Dig. 4. 8. 3. §. 3. — ³⁾ Cod. 12. 3. 1. Antiquitus statutum est, consularibus viris caeteros quidem honoratos ipsius trabeae summitate, pares vero infulis consideratione tantum temporis anteire. — ⁴⁾ Dig. 23. 2. 41. §. 1. . . . si qua se in concubitu alterius quam patroni tradidisset, matris familias honestatem non habuisse eam dico. Dig. 49. 1. 15. . . . auxilium non denegamus. — ⁵⁾ 157 ? — ⁶⁾ Mommsen. R. Staatsrecht. 2. kötet. 1. rész. 224—225. lap.: Für die obersten Verwaltungsbeamten, und zwar gleichmässig für die der senatorischen wie für die der kaiserlichen Provinzen, wird als Qualifikation entweder Consulat oder Praetur erfordert. In dieser Modification hat die alte Ordnung, das die Provinzialstatthalterschaft Competenz oder Consequenz des republikanischen Oberamts ist, als Regel sich bis in das dritte Jahrhundert nach Chr. behauptet.

nyal csak akkor foglalkozhatott, midőn azt a politikai és katonai teendők megengedték.

A császári tartományok ¹⁾ helytartói a fejedelem proconsuli hatalmától függtek, ezért propraetori rang illette őket. ²⁾ Ily kormányzó alá tartozott Alsó-Pannonia is Marcus Aurelius rendelkezése előtt. Pannonia Rómának európai tartományai közt a legterjedelmesebb volt. A birodalmi kapcsolatba jutásának történetét mesterileg írja le Salamon. ³⁾ Augustus azt hitte, hogy végleg meghódítá Pannoniát, és büszkén említé eme nagy tartomány megszerzését, ⁴⁾ de bizony utódai alatt is gyakran találtak itt a római fegyverek foglalkozást s a betörő vad népek visszaverése gyakran tette szükségessé a részletes mozgósítást.

Marcellus a rábízott tartományban államférfiúi bölcsességgel vezette mindamaz ügyeket, a melyeket Rómában a városkormányzó, a testőrkapitány, a consul és a többi főtisztviselő, jelesül a praetor intézett. A helytartót bírói hatalom is illette és pedig oly fokú, hogy ítéletei fellebbezhetetlenek valának. Névleg ugyan még mindig a consuloké a birodalomban az első hely, az ő nevökről nevezik az éveket, de tényleg a fejedelem mellett nem voltak önállóak és nem gyakoroltak olyan jelentékeny hatalmat, mint a tartományi főnök. Ezért a consulságot viselt férfiak is szívesen elfogadták a propraetorságot. A kormányzót a fejedelem küldte ⁵⁾ saját tartományaiba, ellátva őt a polgári és katonai teljhatalom legnagyobb mértékével. Marcellus, méltóságának és Róma felségjogának jelvényeivel lépett Pannonia élére, előtte vitték a fejedelem képét, ennek mindenütt jelenvalóságát példázva, hat lictor várta intéseit, ellátva a pallosjognak végrehajtó eszközeivel. ⁶⁾ Marcellust

¹⁾ Provinciae principis. — ²⁾ legatus Augusti propraetore. — ³⁾ Buda-Pest története. Első rész. Budapest az ó-korban. 1878. 133—166. l. Aquincumról sok érdekest közöl Römer Fl., sok érdekest kutatott fel és mond Salamon a 79—108. és a 293—328. lapokon. Figyelemre méltó továbbá dr. Hampel József becses műve: Aquincum történetének vázolata. 1872.; Aquincum történetére korszakot alkotók a Torma Károly legújabb fölfedezései. Az Aquincumi Amphitheatrum. Jelentés az ottani ásatásokról. Bpest, 1881. Akad. Értekezések a tört. tud. köréből. 9. köt. 5. szám. — ⁴⁾ Monum. Ancy. . . . imperio populi Romani adjeci. — ⁵⁾ Spartian. Antoninus Pius. c. 5. Dio Cass. 53. c. 13. — ⁶⁾ Dio Cass. 53. c. 13. Tacit. Annal. 2, 77. paludamentum, fascēs.

mint *propraetor* maga a *princeps* kérte fel az alsó-pannoniai legió ¹⁾ fővezérségére, nem kellett tehát mellé külön hadparancsnok; ²⁾ csupán egy hadsegéd foglalt helyet táborkarában.

Örömmel gondolok Marcellus itteni küldetésére és a Dunántúli síkokon kivívott diadalát élénk érdeklődéssel kísérem, mert győzedelme annyit tesz, hogy a vadság felett a jogrend, a kegyetlenség felett a humanitas, a nyersesség felett a polgárosultság, a féktelenség felett a szabadság győzedelmeskedett. Szerencse kísérte fáradozásait, helyre állítván Pannonia békéjét s gyarapítván annak jóllétét.

Nézetem szerint Marcellus egyike azoknak, a kiknek köszönhető az, hogy Pannonia, Antoninus Pius uralkodása alatt a fejlődés ama fokára jutott, hogy fővárosa Aquincum oly nagyarányú középületet állított, minő a Torma Károly által a múlt őrzhöz fölfedezett nagyméretű színpör; ³⁾ a mit a polgárság bizonyára csak akkor létesített, mikor már a szükséges és hasznos dolgok után a nép szórakoztatására került a sor.

Marcellus itteni működésének kegyeletes emlékjele, az általa emelt s jelenleg a nemzeti muzeumban szemlélhető fogadalmi oltár: a második század közepének pannoniai szobrászatáról tanuskodik. ⁴⁾ Ez oltárt a középkorban, becsét nem tudva, befalazták, a XVI-ik században már ismertették, aztán hollétét elfeledték. Ujra megtalálták 1818-ban Pécsen. A felső lap négy sarkán négy koczka emelkedik, határolva a mélyedést, mely valaha az áldozati állat vérét fogadta be. Az előlapon kilencz sornyi felirat ⁵⁾ olvasható, melyben arról értesülünk, hogy L. U. Marcellus, a fejedelemnek alsó Pannoniá-

¹⁾ Legio II. adiutrix. E legio akkor 12,000 emberből állott mindeztől. Hadriánus óta állandóan hazánk területén feküdt. Átmenetileg más legiók is táboroztak vidékeinken, p. o. legio XIV. gemina, victrix, legio VI. stb. Salamon: Buda-Pest tört. 192. l. — ²⁾ legatus Augusti legionis. — ³⁾ Torma Károly. Az Aquincumi Amphitheatrum. Értek. a tört. tud. köréből. 9. köt. 5. szám. Bpest, 1881. 83. lap. Talán a Diana Nemesis Augusta vagy Diana victrix cultusát is ő hozta Aquincumba? Lásd a Nemesisről Torma K. érdekes megjegyzéseit u. o. a 72—74. lapokon. — ⁴⁾ A m. n. múzeum római feliratos emlékei. Römer-Desjardins. 1873. 151. l. 352. sz. Az idevágó irodalmat ugyanott részletesen felsorolja Römer. — ⁵⁾ mai olvasás szerint: Virtuti et Honori. L. Ulp. Marcellus. Legatus Augusti Propraetore. Pannoniae Inferioris. Votum. Solvit.

ban *propraetori* helytartója, a *Virtus* és *Honos* tiszteletére tett fogadalmát teljesíti. A jobboldal mellékfalának mélyedéséből kidomborodik a szárnyas győzelmi istennő, golyón állva, jobbjában borostyánkoszorút, ¹⁾ baljában olajágot tartva. A golyó a tökéletességet és teljességet jelképezi. Még érdekesebb a baloldali mellékfal, melynek mélyedéséből főrangúlag öltözött daliás római vitéznek faragott képe tűnik elő, győzedelmesen feltartott lándzsával s biztosságot jelzőleg lebecsátott paizszal. Állása méltóságos. Jobblába lépcsőn pihen, ballábával pedig egy főveges, szakállas, meztelen barbárnak a hasára tapod. A földre terített és megalázott barbár hasonlít a Trajanus oszlopán láthatókhoz. A hősnek arczvonásai ki nem vehetők, de ez nem nagy veszteség, hiszen nincs alap annak feltevésére, hogy a dombormű Marcellus hű képe lett volna. Szokásos alak, ²⁾ valamint a *Victoria* is. A hátulsó lapon szőlőtőke látható, melynek fürtjei alatt nyugodalmasan pihen egy nyúl. Kölesy ³⁾ szerint a dústermésű szőlőtőke és az ennek gerezdeinél pihenő nyúl a győzelem által megszilárdult békére emlékeztet. Még a nyúl se fél, kiki bátorságban élvezheti a béke gyümölcseit! Ez emblema azonban, a mit dr. Hampel collegámtól hallottam, nem római, hanem 11—12. századi faragás, nem pogány, hanem keresztény alkotás, nem Marcellus, hanem Krisztus győzedelmét jelképezi. Látszik, hogy barbár munka, a mely az oltár felső és alsó párkányzatának határoló vonalain szembántólag túlterjeszkedik, de annyiban mégis érdekes, hogy Árpádkori kőfaragó mestereink izlésére és ügyességének mértékére enged következtetnünk. Marcellus az ő oltárát valamelyik égi isten templomában a fal mellé állítá, ezért nem volt ékítve az oltárnak hátulsó lapja. A keresztény építő mester, szerencsénkre, befalazta az oltárnak három pogányvésetű oldalát s az előre fordított negyedik oldalra faragtatta a bibliából ismert szőlőtőkét, a nyulat és az edényt, egyenlőtlen s formátlan két fülével.

E fogadalmi oltárt Marcellus a *Virtus* és *Honos* tiszteletére készítteté pécsvidéki fehér mészkőből. Saját jellemének fővonásait: a bátorságot és becsületességet ünnepelte

¹⁾ *Corona triumphalis*. — ²⁾ Ezt nem gondolta meg Kölesy. —

³⁾ Tud. gyűjt. 1820. I. 55.

Marcellus a Virtus és Honos dicsőítése által, mely két istenség némely fejedelmi pénzekén ¹⁾ is együtt fordul elő.

Zimmermann ²⁾ szerint Marcellus Alsó-Pannoniát Marcus Aurelius idejében kormányozta, tehát csak ismétli azt, a mit Heineccius ³⁾ és Tydemann ⁴⁾ mondott. E nézetet magáénak vallja Hoffmann Pál ⁵⁾ ezt írva: »L. U. Marcellus, Antoninus Pius és Marcus Aurelius államtanácsában az utóbbi alatt alsó-pannoniai parancsnok is, Commodus alatt hadvezér Britanniában, és jellemességeért, valamint derékségeért e fejedelemnek gyűlöletes.« Hasonló véleményben volt Puchta. ⁶⁾ Én az említett igen tekintélyes írók állításától eltérőleg azon nézetben vagyok, hogy Marcellus alsó-pannoniai kormányzósága Antoninus Pius uralkodásának végére ⁷⁾ tehető. Okaim következők: a) Az oltár feliratán Legatus »Augusti« kifejezés olvasható. Ez egy uralkodóra mutat, nem pedig két társasázcímre. Ha Marcus és Verus alatt ⁸⁾ lett volna Marcellus kormányzó, akkor az oltárköre Legatus »Augustorum« lenne vésve, a mint ezt például P. Cosinus Felix ⁹⁾ és Caius Julius Castinus ¹⁰⁾ fogadalmi köveinek feliratain láthatjuk muzeumunkban. b) Marcus Aurelius, uralkodásának első éveiben, ¹¹⁾ Pannoniát propraetori tartományból proconsulivá tette. ¹²⁾ Ez idő óta Alsó-Pannonia kormányzatára propraetorokat nem küldtek. Marcellust azonban propraetori legatusnak nevezi a felirat; ebből következtethető, hogy a mondott változtatás ideje előtt működött Alsó-Pannoniában Marcellus. Mommsen sem tartja kétségsbevonhatónak, hogy Marcus Aurelius Alsó-Pannonia

¹⁾ Vaillant. Numism. Imp. Romani. 1, 23, 27, 29. — ²⁾ Geschichte des r. Privatrechts. 1826. 1. §. 96. — ³⁾ Heineccius hallei tanár † 1741. Historia iuris Rom. §. 318. — ⁴⁾ Tydemann. Vita Ulp. Marc. Sect. 1. c. 6. §. 4. — ⁵⁾ Hoffmann Pál. A római jog külsz. története és a római perjog. 1871. 233—234. l. — ⁶⁾ Puchta. Cours. d. Instit. 1. §. 100. 470. lap. Ulpius Marcellus im Staatsrathe des Marc. Aurel., unter Commodus Feldherr in Britannien, dem Princeps durch seine Tüchtigkeit und Tugend verhasst. — ⁷⁾ 158—161. — ⁸⁾ 161—169. — ⁹⁾ Römer-Desjard. A m. n. m. r. f. e. 1873. 62. szám. — ¹⁰⁾ U. o. a 42. szám. — ¹¹⁾ 161—169. — ¹²⁾ Mommsen. Corpus inscript. Lat. Vol. 3. P. 1. p. 415. Legatum consularem praefuisse Pannoniae Inferiori demonstravit Borghesius (Annali 1855. 25.) imperante Marco quamquam quo tempore propraetorio consularis eo coeperit mitti, adhuc ignoratur.

élére nem *propraetorokat*, hanem *proconsulokat* állított. Ha némely feliraton még Marcus Aurelius rendelkezése után is említenek Alsó-Pannoniában *propraetori* hatalommal felruházott küldötteket,¹⁾ ez arra mutat, hogy a *propraetori* rangú fejedelmi küldötteknek második osztálya is képződött, szűk és alárendelt hatáskörrel a *proconsulok* alatt.²⁾ Az Alsó-Pannoniába Marcus óta küldött *legatusok* ez utóbbi osztályba sorozandók. Az oltár azt mutatja, hogy Marcellus nem ily alárendelt *propraetor*, hanem fejedelmi teljhatalmú kormányzó vala. c) Azt biztosan tudjuk, hogy Pudens és Pollio *consulok* alatt, vagyis 166-ban Marcellus Rómában működött mint fejedelmének hű tanácsosa. Ez év után pedig maga Marcus Aurelius vezette a táborozásokat Pannoniában, és maga aratta a babérokat, a mi kizárja ama föltevést, hogy a fogadalmi oltáron jelzett győzedelmet, 166 után, *propraetor* ünnepelhetette volna.

Capitolinus³⁾ beszéli, hogy Antoninus Pius, helytartóinak vitézsége következtében, ellenségeit, többek közt a germán és dák lázadókat és betörőket több ízben legyőzte. Úgy vélem, hogy Marcellus, pannoniai parancsnoksága alatt dák betörő ellenséget vert vissza és győzött le, és pedig Pius alatt 157 után, de 161 előtt.

A fejedelmi helytartó addig szokta kormányozni a rábízott tartományt, míg küldője másképp nem rendelkezik.⁴⁾ Kétségbekonlatlan történeti följegyzés nem beszél arról, hogy hány évig kormányozta Marcellus Pannoniát. De több mint valószínű, hogy a békét fegyveres kézzel helyreállítá és biztosítá, a rendet megszilárdítá, a jólétet fejleszté. Egy ország boldogítása pedig nem lehet egy rövid évnek műve. Tydemann⁵⁾ nem tartja valószínűtlennek, hogy Marcellus csak akkor vált

¹⁾ *Legatus propraetore*. — ²⁾ I. Marquardt. Röm. Staatsverf. 1. k. 409—411. l. A császári tartományok kormányzói: legati Augusti *propraetore*, a kik vagy *consularis*, vagy *propraetori* rangú férfiak. A senatus tartományaiban kormányzó *proconsulok* alatt működtek a törvénykezés és közigazgatás élén legati *propraetore*; továbbá a legio élén legati Augusti *propraetore legionis*. — ³⁾ Per legatos suos plurima bella gessit Antoninus Pius, et Germanos et Dacos et multas gentes rebellantes condidit per praesides et legatos. Julii Capitolini: Ant Pius. c. 5. — ⁴⁾ Tacit. Ann. 1. 80. — ⁵⁾ Ulp. Marc. 1. c. 6. §. 8.

meg Pannoniától, midőn Commodus elküldte Britanniába. Téved Tydemann. Első ízben nem Commodus, hanem ennek az apja, Marcus Aurelius küldé Marcellust Britanniába. Abban is téved Tydemann, hogy Marcellus Pannoniát mikor kormányozta? Mint kimutattam, Pius és nem Marcus idejére esik Marcellus itteni *propraetorsága*. Nézetem szerint Marcellus a Pius halála előtt nem vált meg Pannoniától. A megbízónak halála vetett véget a dicsőségteljes megbizatásnak.

Alsó-Pannónia kormányzói közül nehányat felsorol betűrendben Mommsen. ¹⁾ P. Aelius P. F. Hadrianus, Kr. u. nem később 112-nél; P. Afranius Flavianus, Kr. u. 113—114-ben; ²⁾ Marcus Aurelius Valentinianus; ³⁾ L. Baebius Caecilianus; ⁴⁾ Tib. Claudius Claudianus, ⁵⁾ 194—197-ben; Claudius Pompeianus, 231-ben consul, ⁶⁾ alsó-pannoniai kormányzóságának éve bizonytalan; P. Cosinus Felix, ⁷⁾ akkor volt itt kormányzó, mikor Rómának egyszerre két-két császár parancsolt, p. o. Marcus és Verus, Marcus és Commodus, Septimius Severus és Caracalla stb.; Flavius Aelianus, hihetőleg Macrinus alatt 218-ban, e kormányzótól két mértföldmutató van a múzeumban; ⁸⁾ Ti. Haterius Saturninus; ⁹⁾ Caius Julius Castinus, ez is kettős császárság alatt szolgált; ¹⁰⁾ C. Julius Geminus Capellianus, nem előbb mint 145 s nem később mint 156, Neptun tiszteletére oltárt emelt, ez oltár a magyar nemzeti múzeumban látható. ¹¹⁾ Qu. Mucius Perennis, előfordul egy 185-ben készült feliraton, mely felirati tábla ugyan igen töredezett s nehezen olvasható, Renier mégis helyesen fejté meg; ¹²⁾ Pontius Pontianus; ¹³⁾ Suetrius Sabi-

¹⁾ Mommsen. *Corpus inscript. Lat.* Vol. 3. Pars. 2. *Inscriptiones Asiae, Provinciarum Eur. Graecarum Illirici Latinae.* Az 1129-ik lapon.

— ²⁾ Salamon. *Buda-Pest története.* 1878. I. 180. l. — ³⁾ Römer-Dejs.

A m. n. m. r. f. e. 1873. 2-ik sz. Kora ismeretlen. — ⁴⁾ Mommsen. *Corp. inscr. Lat.* Vol. 3. Pars. 2. 3706. és 3733. számú feliratok. — ⁵⁾ Legatus

Augusti *propraetore* czímen említik. Römer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 367. szám. — ⁶⁾ Römers-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 24. szám. —

⁷⁾ Römer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 62. szám. Legatus Augustorum.

⁸⁾ Römer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 93., 106. és 107. sz. — ⁹⁾ Mommsen. *Corp. inscript. Lat.* Vol. 3. Pars. 2. 3473. és 3479. sz. — ¹⁰⁾ Römer-

Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 42. sz. Legatus Augustorum. — ¹¹⁾ Römer-

Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 38. sz. — ¹²⁾ U. o. 62. l. — ¹³⁾ Mommsen. *Corp. inscript. Lat.* Vol. 3. Pars. 2. 1078., 4812., 4820. sz.

nus ¹⁾ 217-ben, midőn Caracallát megölték. L. Ulpius Marcellus, a fennebbiek szerint 158-tól 161-ig.

Mommsen ²⁾ azt véli, hogy az alsó-pannoniai kormányzó Marcellus, vagy az a jogtudós, a ki Pius és Marcus államtanácsosa volt, vagy egy másik, a ki Commodus alatt Britanniában mint legatus működött. Mommsen eme véleményét Rómer ³⁾ észrevétel nélkül közli, tehát magáévá teszi. Hübner ⁴⁾ a jogtudós Marcellust, Pius és Marcus államtanácsosát azonosnak tartja a britanniai győzővel; tehát Hübner Mommsennel kombinálva azonosnak kell tartanunk a pannoniai kormányzót a jogtudós Marcellusszal. Kölesy Vincze már 1820-ban azok nézetéhez csatlakozott, a kik szerint a jogtudós Marcellus nem más mint a pannoniai helytartó és brit hadvezér. A fennebbiek szerint bizonyos, hogy a jogtudós L. U. Marcellus volt az a propaetor, a ki élt, működött és emléket hagyott Alsó-Pannoniában, hol később az Árpádok birodalma emelkedett. A Duna Dráva által szegélyezett Pannonia, Marcellus kormányzói gondjainak kedves tárgyát képezte. ⁵⁾ A nagy pandektista láttá, sőt előmozdítá ama culturát, mely a Dunántúli kerület jólétét megalapítá minden időre. E művelődés nyomait méltányolták őseink, midőn a királyság fővárosát Sz.-István Székesfehérvárra, a tudomány-egyetemet III. Béla Veszprémbe, és Nagy Lajos Pécsre helyezték.

¹⁾ Rómer-Dejs. A m. n. m. r. f. e. 1873. 3. és 33. sz. Ephemeris epigraphica. 1872. 2. füz. 7-ik czikk Mommsentől. Dio Cass. Cocc. 78. c. 13. Salamon. Buda-Pest története. 1873. 335. lap. — ²⁾ Mommsen. Corpus inscript. Lat. 3. 2. 3307. szám. — ³⁾ Rómer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 152. lap. — ⁴⁾ A Mommsen-féle Corpus inscript. Lat.-ban. Hübner. Inscript. Brit. Lat. 1873. Nro. 503 és 504. 110-ik lap. Ulpius Marcellus ictus qui in consiliis fuit tam Pio quam Marco num consularis Britanniae fuerit aliunde non constat; tamen nihil obstat quo minus ab hoc diversus fuisse existimetur. — ⁵⁾ Az egyetemes tudományosság tőlünk távol eső térei között van egy, melynek művelésében közreműködni kötelességünk, t. i. az ó-kor ama hatalmas népe történetének művelésében, a mely nép oly mély nyomokat hagyott egész világrészünk politikai és kulturai fejlődésében. Hazánk területének is nagyrészt Róma hódítá meg a civilizációnak. A pannoniai és dárciai provinciák emlékeinek és történetének megismertetése a mi feladatunk. Fraknoi Vilmos 1880-ki jelentéséből, melyet az akadémiái nagygyűlés elé terjesztett.

VI.

Marcus Aurelius ¹⁾ fogadott fia és örököse Piusnak. Az önzetlen Marcus adoptív testvérét Lucius Verust uralkodó társává nyilvánítá. Első eset, hogy együtt uralkodik két Augustus, a jogi írók nyelvén *divi fratres*. Marcus Aurelius a politikában Augustust, a törvényhozásban Trajanust követte. A lelkék színe java közé számítható. ²⁾ Igazat adok Kuntzenak, hogy M. Aurelius erkölcsi tekintetben tisztességesebb, mint bármelyik előtte élt moralista. Igazság és szelidség, erélyesség és kegyesség ritkán találkozik oly összhangban mint nála. A munkát kedvelte és becsülte. A hizelgést, henyélést megvetette. A henyesség és hizelgés jeleit látta a sok ünnepben. Ezért az ünnep és játéknapi számát leszállítja s a törvénykezés számára biztosított 230 napot. ³⁾ Marcus Aurelius ifjúkorában kezdé a stoikus Epiktetosnak műveiből ⁴⁾ tanulni a bölcsészetet. Édesanyjának nevezte a bölcsészetet, az udvart mostohájának. ⁵⁾ Kedvesebb volt neki a philosophus mint az augustus cím. ⁶⁾ Az önuralmat ⁷⁾ oly messze vitte, hogy arcán nem látszott meg az öröm, de a bánat se, pedig felesége és fia gyakran keseríté. A rossz híreket hallotta, megvetette és elfeledte.

Lucius Ulpius Marcellus mint jogtudós és kormányzó oly kiváló embernek bizonyult be, hogy Marcus Aurelius jónak látta békében és hadban igénybe venni a kipróbált férfiut,

¹⁾ Champagny. Les. Ant. 3. 1. 172. l. E. Renan. Marc Aurèle. Marcus Aurelius szül. 121-ben, uralkodott 161-től 180-ig. — ²⁾ Champagny. Les. Ant. 3, 7. Il est modeste, parcequ' il est sincère, et il est reconnaissant parcequ' il est modeste. — ³⁾ Capitolinus Marc. c. 10. — ⁴⁾ Epicteti Enchiridium. Amstelaedami, 1750. — ⁵⁾ M. Aurelius. De Rebus Suis. 6, 12. — ⁶⁾ Némely elvei túlszárnyalják a stoikus iskolát, mond Derzsi: Keresztény Magvető. 1879. 4. sz. 217. l. A bölcsészetet az Antoninusok másokkal is megkedveltették. A női olvasmányok közt is helyt foglaltak a bölcsészeti iratok. Némely túlságoskodó asszony udvari bölcsészt tartott. Plátó köztársasága, a mennyiben a monogamiát nem tartja szükségesnek, a »gyengébbeknél« tetszésben részesült. — ⁷⁾ Derzsi K. Keresztény Magvető. 1879. 1. és 4. füzetében feltűnteti Marcus Aureliusnak vallásos gondolkozását. Nagy uralkodónak nevezi őt, mert önmagán is tudott uralkodni.

a ki azután tettel és tanácssal szolgált Marcusnak minden válságos pillanatban. Jogászok és történetirók ¹⁾ beszélnek, hogy Marcellus a birodalom főemberei közé tartozott Marcus Aurelius és Lucius Verus idejében; ²⁾ főleg Ulpianus ³⁾ emlegeti Marcellusnak a társuralkodók alatti működését. Maga Marcellus is idéz ⁴⁾ oly döntvényeket, a melyek a »fejedelmek« t. i. Marcus és Verus idejében készültek az ő közreműködésével. Ezek közt legnevezetesebb a fejedelmi testvérek uralkodásának ötödik évében keletkezett Pudens és Pollio consulok idejében, tehát 166-ban. E döntvény ⁵⁾ a végrendelet szövegében előforduló törlés jogi jelentőségét állapítja meg, mely kérdésben Marcus Aurelius a Marcellus tanácsával élt és az ő nézetét szentesíté. A közvetlen közreműködésre czélozva adja elé Marcellus, hogy mit mondtak társai és mikép vélekedett ő. Marcus Aurelius tanácsában a birodalom többi nagyjai közt Marcellus, Julianus és Pomponius mellett helyt foglalt még a nagyszű, tömött beszédű Qu. Cervidius Scaevola, az éles értelmű és összevontan nyilatkozó Africanus, továbbá Qu. Venuleius Saturninus, a Marcus rendeleteit összegyűjtő Papirius Justus, Terentius Clemens, Junius Mauritianus, végül Marcianus, a kinek neve az önbíráskodást tiltó rendeletben is előfordul. ⁷⁾

¹⁾ Perenonius. Animadvers. 2, 12. Capitolinus. Marc. c. 11. —

²⁾ 161—169. — ³⁾ Dig. 30. 49. pr. Ulp. Ita imperatorem decrevisse Marcellus scripsit, Dig. 35. 1. 48. Marcellus: et ita etiam Aurelius imperator Antoninus ad apellationem ex Germania iudicavit, helyeselve Marcellus véleményét; Dig. 26. 2. 19. §. 1. Ulpianus. Sed et si ex inquisitione dati sunt tutores, Marcellus ait et ad hos pertinere hoc edictum, et id oratione etiam divorum fratrum significari. Dig. 17. 1. 6. §. 7.: Ulpianus mondja, hogy egy kérdésben, melyet a divi fratres eldöntöttek, Marcellus mikép nyilatkozik . . . rectissime divi fratres rescripserunt nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, — Marcellus autem sic loquitur de eo, — ut si quidem hoc actum est — nulla actione agat, sin vero stb. —

⁴⁾ Dig. 49. 14. 18. §. 10. Marcianus mondja: et principes directam actionem competere rescripserunt, ut et Marcellus libro septimo Digestorum scribit. — ⁵⁾ Dig. 28. 4. 3. Marcellus — plerique etiam legatarios excludendos existimabant, quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset — Sententia imperatoris Antonini Augusti Pudente et Pollione consulibus. — ⁶⁾ decretum divi Marci. — ⁷⁾ Dig. 4. 2. 13. Callistratus . . . quum Marcianus diceret; vim nullam feci, Caesar dixit: tu vim putas solum, si homines vulnerentur? stb.

Ilyen nagy és sok jogtudós körében is kiemelkedik Marcellus nemes alakja. Halhatatlanná lett az ő neve is, társaiéval együtt. Mindnyájan részesek a dicsőségben, de nem tényezők egymás hírének kisebbitésében.

A halál megszabadítá 169-ben Marcust és Rómát a ki-
csapongó Verustól, a ki semmi nagy és méltó dolgot nem tudott
tenni. Róma kulcsai csupán Marcus Aurelius kezeit nyomták,
a ki egyedül uralkodott 169-től 176-ig, alattvalói öröme.
Marcellus ez idő alatt is támogatta Marcus Aurelius trónját.
Hogy tanácsát nemcsak kikérték, hanem el is fogadták, szá-
mos rendeletről kivehető, p. o. említi Ulpianus, ¹⁾ hogy az
okozott kárnak és haszonnak kölcsönös beszámítása tárgyában
Marcellus véleményét határozattá emelte Marcus Aurelius;
ugyane fejedelem Marcellus szerint azt ismerte el tizennégy
évesnek, a ki a 14 évet betölté, nem azt, a ki csak megkezdte ²⁾
a tizennegyedik évet.

Marcus Aurelius egyedüli uralkodása alatt fejezte be
Marcellus legterjedelmesebb és legjelentékenyebb művét: a
Digestákat. ³⁾ E művének kidolgozásához még Antoninus
Pius alatt kezdett, azonban hihetőleg az alsó-pannoniai külde-
tés következtében a második könyvnél tovább nem juthatott
Pius uralkodása alatt. Erre mutat az, hogy Digestáinak har-
madik könyvében már a »megdicsőült« ⁴⁾ előnevet adja Pius-
nak. Ha a következő könyvek valamelyikében az akkori tény-
leges uralkodót minden közelebbi megjelölés nélkül egyszerűen
fejedelemnek ⁵⁾ nevezi, ez alatt mindig Marcus Aureliust érti. ⁶⁾

Marcellus nem csupán a jogügyi, hanem a honvédelmi

¹⁾ Ulp. Dig. 17. 2. 23. §. 1. Lib. 30. ad Sabinum . . . commodum . . .
compensari cum damno, quod non est verum, nam et Marcellus libro sexto
Digestorum scribit . . . et ita divum Marcum pronunciassse. — ²⁾ Ulp.
Dig. 30. 49. imperatorem decrevisse Marcellus scripsit. — ³⁾ Digestorum
libri 39. — ⁴⁾ divus. — ⁵⁾ princeps. — ⁶⁾ p. o. Dig. 34. 9. 6. Marcellus
Lib. 22. Dig. rescriptum est a principe heredem rei quam amovisset quar-
tam non retinere stb. A princeps itt M. Aurelius, Marcus Aureliust érti
Marcellus a Dig. 35. 1. 48-ban Aurelius imperator Antoninus alatt. Az
inscriptiók igazolják, hogy e megjelölés másoknál is csak M. Aureliust
jelenti. A Dig. 37. 8. 3. szövegében előforduló imperator Antoninus in
persona neptis ex filia rescipsit, nem más mint M. Aurelius. Épen így
szokta nevezni M. Aureliust Marcellusnak híres kortársa Scaevola is.

téren is igazolta Marcus bizodalját. A Dácia, Pannonia Moesia békéjét fenyegető barbárok ellen a hősöknek egész sorát állítá Marcus Aurelius. A Fabiusok és Africanusok feltámadt szelleme lelkesíté a harczedzett vezéreket, a kik közt Pertinax, Severus és Marcellus alakjai magaslanak ki.

Marcellus hűsége kiváló próbán ment keresztül, a midőn 175-ben a keleten működő Avidius Cassius a Marcus Aurelius halálának koholt hírét hallva, Caesárrá kiáltatta ki magát, azzal hitegetve Marcellust, hogy a leáldozó nap magával vitte a monarchiát, a felkelő nap visszavarázsolja a Scipiók aranykorát. A M. Aureliust igazán holtnak hívó Marcellus, ismerve az alig felserdült Commodust, ennek trónutódlásánál előnyösebbnek tartá a szigorú erélyes Avidius uralkodását. De Marcellus, midőn a Marcus haláláról terjesztett hír alaptalanságát megtudta, azonnal követelé Avidius hódoló visszalépését, azonban a vakon engedelmeskedő legiók erejére támaszkodó és méltóságok osztogatásával Marcellust megnyerni reménylő Avidius Cassius, a mit jóhiszeműleg kezdett, azt rosszhiszeműleg folytatta. Marcellust a syriai kormányzóság adományozása által vélte megnyerni. Marcellus a trónbitorló Cassiusszal érdeme szerint beszélt. Árulónak nevezte. Az érdekközösségbe vonást nem érhetvén el Avidius, a Marcusért élni-halni kész Marcellust bilincsekbe verette s pallossal fenyegette. De se a kecssegtetés el nem tántorítá, se a börtön meg nem puhítá Marcellust. Bilincseiből a Marcus hős legiói kiszabadíták Marcellust, Cassiust pedig, sorsa balra fordulván, saját emberei megölték. Az Avidius titkos levelei a Marcus kezébe kerültek és sok rómaiak compromittáltak, Marcus azonban a leveleket megégeté, és az összeesküvőket nagylelkűségével fegyverezte le, sajnálkozva, hogy Cassiusszal nem éreztetheti kegyelmét.

Marcus belátta, hogy a jóknak közvéleményét tolmácsoló Marcellusnak igaza volt, midőn Commodust nem tekinté az Antoninusok méltó utódának. Méltóvá akarta őt tenni. Ezért saját oldalához vette Commodust, hogy intéseivel, példájával

¹⁾ A mi Fesslerünk (M. Aurel. 4, 52, 104, 130, 152. és 169. lapokon). noha nem a történetíró hűségével, hanem a regényíró szabadon mozgó phantaziájával érdekesen állítja szemeink elébe a rettenthetetlen, hű Marcellust.

és a rossz társak eltávolításával a jóra szoktassa, sőt 176-ban uralkodó társává nevezte és a tanács által is ilyennek nyilváníttatá. A nagylelkű apa fiában csalódott. Commodus makaes, tettető, félénk, könnyelmű, rendetlen és zsarnokoskodó természete nem javult. Hiába inté Marcellus az ifjú Caesárt, hogy szokja meg a rendet s tanulja meg a törvénytiszteletet, ha Romulus világ-birodalma fölött szerencsésen akar uralkodni.

VII.

A Marcus és Commodus együttes uralkodása idejében megindult népmozgalmak közepette Britannia se maradt vesztég; hiszen ha az erős proconsuli kezek kieroszakolták is az engedelmességet, nem birták elfeledtetni a függetlenséget. Rossz hírek érkeztek Britanniából 176 után. Marcus Aurelius és fia vezérül megbizhatóbb embert nem szemelhetett ki, mint Marcellust. Marcellusnak britanniai első küldetése amaz időre esik, midőn Marcus Aurelius uralkodótársul birta fiát Commodust. ¹⁾ Ezt olvasom ki a Hübner által közölt ama feliratból, ²⁾ mely a »legjobb és leghatalmasabb uralkodóink« idejéből említi Marcellus consularisságát Britanniában. Nem részletezi ugyan e felirat ³⁾ Marcellusnak mind a három nevét, hanem csak kettőt és nem tartalmazza az időszámítást jelző consulokat, de ennek daczára igazat adok az idézett feliratot közlő Hübnernek, ⁴⁾ hogy a mi Marcellusunk az, a ki mint consularis szolgált Britanniában. Nem látok okot annak föltevésére, hogy a jogtudós és tanácsos Marcellus más ember volt, mint az itt említett consularis. De abban már nem adok igazat Hübnernek, ⁵⁾ hogy a legjobb és leghatalmasabb jelzővel meg-

¹⁾ 176–180. — ²⁾ Inscript. Brit. Latinae. 1873. p. 110. Nro. 503. és 504. — ³⁾ A feliratot úgy közlöm, a mikép az olvasandó: Deo Anocitico Iudiciis Optimorum Maximorumque Imperatorum Nostrorum Sub Ulpio Marcello Consulari Tineius Longus In Praefectura Equitum Lato Clavo Exornatus et Quaestor Designatus. Deus Anociticus valami helyi istenség lehetett Britanniában. — ⁴⁾ U. Marcellus ictus qui in consiliis fuit tam Pío quam Marco, num consularis Britanniae fuerit aliunde non constat, tamen nihil obstat quominus ab hoc non diversus fuisse existimetur. — ⁵⁾ Ugyanott azt mondja Hübner: sub Ulpio Marcello. 182. De e számot azonnal megecfolja maga Hübner, midőn optimorum

tisztelt két uralkodó alatt Marcus és Verus értendő. Ezt maga Hübner czáfolja meg, midőn a kérdéses feliratban említett consularisság idejét 182-re teszi. 182-ben nem Marcus és Verus, hanem Commodus uralkodott. Én a Marcellus első brit consularisságát Marcus és Commodus együttes uralkodása alatt keresem s az optimorum maximorumque imperatorum nostrorum alatt Marcus Aureliust és a vele együtt országgló fiát Commodust értem. Első ízben Marcus Aurelius és fia együtt küldték Marcellust Britanniába, mint a felirat mondja, consularis kormányzónak. Másodízben Commodus küldte oda.¹⁾ A mi Marcellusunk volt Alsó-Pannonia praetora Pius alatt²⁾, Britannia consularisa Marcus és Commodus alatt³⁾ s ismét consularis britföldön Commodus alatt.⁴⁾

A birodalomra nehezülő idők annak kiváló polgárát Marcellust tette készen találták. Nem is küldhettek különb vezért az elbizakodott barbarok megfékezésére, az akkori közlekedési viszonyok mellett a világ végének tartható szigetre. Marcellus is elmondhatta seregének azt, a mivel hires előde Agricola⁵⁾ biztatta katonáit: dicsőség eljutni a világ legtávolabb pontjára és ott esni el a harcz mezején.

Mialatt Marcellus a csatornán túl biztosítá a békét, az alatt a pannoniai legiókat megtizedelő ragályos betegség utolérte, Róma pótolhatatlan veszteségére, Marcus Aureliust is. Végső rendelkezésére várakozva tudakozták hű tanácsosai és törzstisztei, hogy kinek gondjaira bizza fiát? A ti gondjaitokba ajánlom, ha megérdemli, és a halhatatlan istenekébe,⁶⁾ mondá a haldokló apa.

Commodus apja halálakor⁷⁾ 19 éves együgyű, vásott ifju volt.⁸⁾ Sem bölcs apjának dicső emléke, sem az apai bará-

maximorumque imperatorum nostrorum alatt Marcus és Verus császárokat akarja érteni, holott ezek 161–169 közt uralkodtak, 182-ben pedig Commodus egyedül uralkodott.

¹⁾ Dio Cass. *Cocc. Hist. Rom.* 72. — ²⁾ 158–161. — ³⁾ 176–180. — ⁴⁾ 184. és 185-ben. — ⁵⁾ Tacit. *Agrić. c.* 33. nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse. — ⁶⁾ Capitolinus *Marc. c.* 28. — cui filium commendaret ille respondit: vobis si dignus fuerit, et diis immortalibus. — ⁷⁾ 180. mart. 17. — ⁸⁾ Commodus korán megromlott. Nam a prima pueritia turpis improbus crudelis libidinosus ore quoque pollutus et constupratus fuit. Aelii Lampridii *Commodus. cap.* 1.

tok komoly intése nem hatott Commodusra. Ha már ki nem végeztette,¹⁾ legalább tagadta volna ki, vagy mellőzte volna Marcus e nemtelen fiut, a kit ugy is matróz vagy gladiator sarjadékának tartottak sokan. A férjnek közönyét nem tette jóvá az uralkodónak előrelátása s ennek következtében vége szakad Róma ama boldog korszakának, melyet élvezett az öt jó császár uralkodása alatt,²⁾ a mely korszak Gibbon szerint az emberiség egyik legszerencsésebb százada.

Marcus halálával Marcellus első brit küldetése is lejárt. Az egyedül uralkodó Commodus a tartományi kormányzóságot többnyire új embereknek adományozta. A lecsendesített Britannia éléről nyugodtan léphetett le L. U. Marcellus.

A magánéletbe visszatérve, a consuli hivatalról³⁾ szóló művét írta. Ez irathoz elég anyagot és tapasztalatot gyűjtött Marcellus, hiszen valószínűleg⁴⁾ viselte a consulatust és mint britanniai consularis gyakorlatból ismerte a proconsulság hatáskörét. A Commodus alatti szolgálaton kívüliség idejében⁵⁾ még mást is irt Marcellus. Ekkor írta jegyzeteit Julianushoz⁶⁾ és Pomponiushoz.⁷⁾ Bizonyítékul szolgáljon az, hogy Salvius Julianus és Pomponius, kiknek műveihez Marcellus helyreigazító megjegyzéseket irt, még Marcus és Verus idejében⁸⁾ éltek.⁹⁾ Salvius Julianus 165-ben halt meg. Szokatlan és példátlan, hogy oly nagytekintélyű jogtudós, mint Julianus, még életében annyi sok javításnak legyen kitéve, a mennyi Marcellus nótáiban szánva van Julianusnak. Több mint valószínű, hogy a Julianus halála (165) után¹⁰⁾ elmúlt 15—18 évnek jogfejlődése tette szükségessé a különben igen becses műnek átnézését és helyesbítését. A jogéletre nézve igen termékenyek Marcus uralkodásának utolsó évei. És így nem volt korszerűtlen munka a

¹⁾ Capitolinus szerint: fertur, filium mori voluisse, cum eum talem videret futurum, qualis exstitit post eius mortem, ne ut ipse dicebat similis Neroni Caligulae et Domitiano esset. Capit in Ant. Philos. 28. —

²⁾ Kr. u. 96—180. — ³⁾ De officio consulis. — ⁴⁾ lásd a 17-dik lapot. —

⁵⁾ Kr. u. 180—184. — ⁶⁾ Notae ad Juliani Digesta. — ⁷⁾ Notae ad Pomponii regularum liber singularis. — ⁸⁾ 161—169. — ⁹⁾ I. G. Heineccius.

Dissertatio de Salvio Juliano. — ¹⁰⁾ Alii iuris auctores, cum quid verissimum esse significare volunt, et Julianum id dicant scribere, et verissimum esse, cum et Marcellus consentiat. Aeg. Menagii. Iuris civilis amoenitates. Neapoli, 1779. 98. lap.

közhasználatban lévő műveknek észrevételekkel való kísérése. Ezért nézte át Marcellus a Pomponius könyvét is. Nagy tekintélyben állott Marcellus, midőn híres mestereinek iratait bírálni és javítani kezdte, közfigyelmet ébresztőleg, és oly alapos-sággal, hogy szinte közmondássá vált annak igazsága, a mivel Marcellus is egyetért.

Míg Marcellus a tudomány igazolta támadásait intézte a Julianus és Pomponius művében lappangó hibák és fogyatkozások ellen, azalatt a birodalom határain vészterhes támadások fenyegették az Antoninusok örökségét. A britek a hatalomnak engedelmeskedni tudtak, de szolgálni nem akartak. Nem birták felfogni, miért vágyódnak az ő szerény gunyhóikra a rómaiak, a kiknek oly fényes palotáik vannak. Marcellus eltávozása után fellázadtak a britek. Áttörték Agricola sánczain, a római haderőt jelentéktelen parancsnokával együtt, kinek nevét sem említi Dio Cassius, ¹⁾ felkonczolták. Commodus megrémült. Ulpius Marcellust küldte ellenök, ²⁾ Dindorff ³⁾ vélekedése szerint Kr. u. 184-ben. Marcellusban megvolt a nagy hadvezéri tehetség, alapos helyismeret, előrelátás, határozottság s hősiesség, és az erkölcsi és észbeli felsőség, a mely tulajdonok őt a helyzet urává tették. Diadalról diadalra vezette Róma fegyvereit s a döntő győzelem nem soká késett. Erre mutat egy 185-ből való felirat, melyet most a magyar nemzeti múzeumban láthatunk. E kövön már Britannicus ⁴⁾ czímet visel Commodus, mely czímét Marcellusnak köszönhette, valamint azt is, hogy hatalmas fejedelem ⁵⁾ czímmel tisztelték meg. Marcellus a hadjárat sikerét a seregnek tulajdonítá, a dicsőséget Commodusnak engedte át. Ez igénytelenség folytán nagyobbodott a dicséret, dicsőség, tisztesség és hálaadás,

¹⁾ Dio Cass. Hist. Rom. 60. c. 33. — ²⁾ *γοβηδεῖς ὁ Κόμμοδος Μάρκελλον Οὐλπίον ἐπ' αὐτοὺς ἐπεμψεν.* Dio Cass. Hist. Rom. 72. c. 8. —

³⁾ Dionis Cassii Cocc. Historia Romana. Cum Annotationibus Ludovici Dindorffii. Vol. 4. Lipsiae, 1864. Pag. 200. — ⁴⁾ Rómer-Desjardins. A m. n. m. r. f. e. 1873. 62. lap. Imperator Caesar Aur. Commodus Ant. Aug. Pius. Sarm. Germ. *Britannicus* stb. Lásd továbbá Corpus inscript. Lat. Mommsen. Vol. 3, 1. Inscr. Asiae Prov. Europae. Graec. Illirici. Lat. Pars. 1. 436. l. 3385. sz. — ⁵⁾ Inscriptiones Galliae Cisalpinae Latinae. Mommsen. 1872. 4318. sz.: fortissimus princeps.

melylyel Marcellusnak ország-világ adózott. Az említett győzelem némelyek ¹⁾ szerint nem a jogtudós, hanem más Marcellusnak, jelesül a jogtudós hasonnevű fiának a műve. Indokolásul azt hozzák fel, hogy Dio Cassius a brit győző Marcellusról csak a jellemszilárdságot s hadvezéri tulajdonságot emeli ki, nem pedig a jogtudományt, továbbá, hogy a jogtudomány nem szokott együtt járni a vitézséggel. Ez utóbbi nem igaz. A kinél megvan a természetes józan ész s kellő alapos tudomány, könnyen és igazságosan kezeli a törvényt, habár időközönként seregeket vezetett is. Köztudomású, hogy Rómának igazságos nagy fejedelmei, a kiknek nevéhez a legszebb constitutiók fűződnek, katonai életet éltek; zsarnokai, hitvány uralkodói mind katonai erények nélküliek. Marcellus jogérzetét s erényes tulajdonságait magával vitte a táborba és innen kipróbálva hozta azokat vissza a fejedelmi palotába, ismét a táborba és végül a magánéletbe. Dio Cassius hallgatása alapján nem lenne indokolt Commodus alatt akár két, akár más Marcellust szerepeltetni Britanniában, mert Dio Cassius az idézett helyen nem tartja feladatának kimerítőleg jellemezni a Britanniába küldött hadvezért. Valamint Tacitus Labeoról és Capitoról csak mint emberről és polgárról, nem pedig mint jogtudósról tesz említést, úgy Dio Cassius Marcellust nem mint jogtudóst, hanem csak mint vezért említi. Azon nézetben is többen vannak, hogy Ulpus Marcellus a jogtudós túl nem élte M. Aureliust, miért is okvetlen más az a Marcellus, a ki Britanniát kormányozta Commodus alatt. ²⁾ Az első állítás, hogy t. i. a jogtudós Marcellus túl nem élte Marcus Aureliust, már az eddigi fejtegetéseink közben megtalálta czáfolatát. A második állítás, hogy t. i. Commodus alatt nem a jogtudós Marcellus, hanem fia aratott győzelmet, téves. Igaz, hogy Marcellusnak volt fia. ³⁾ Fia nemcsak teljes nevét, hanem katonai

¹⁾ Reimar. Not. ad Dionis Cassii. Hist. Rom. Vol. 2. p. 1209. §. 51. —

²⁾ Nouvelle Biographie Général. Par M. M. Firmin Didot Frères. 33. köt. 459. l. — ³⁾ Nem valószínűtlen, hogy több gyermeke is volt Marcellusnak. Ismeretes ama felirat, a mely Ulpia Marcellát a Marcellus leányát említi: D. M. S. Ulpia. M. F. Marcella. Annorum LIII. H. S. E. S. T. T. I. Lásd Grut. Inscript. 926, 15. Ficali cippus hic est Res. 968.; Resende. p. 175. Levy 291, 693. A mi Marcellusunk leánya-e az említett Marcella, ezt bebizonyítva nem látom; különben sem tartom jogtörténelmi fontossággal bírónak.

képességét és nemes jellemét is örökölte. Igaz továbbá az is, hogy Britanniát a második L. U. Marcellus is kormányozta. De kormányozta legatus Augustorum *propraetore* minőségben. Marcellusunknak fia mint *propraetor* működött Britanniában, holott a Commodus alatti győző a felirat ¹⁾ biztos nyilatkozata szerint: *consularis* méltóságot viselt. Hogy a jogtudós Marcellusnak fia Britanniában nem *consularis*, hanem legatus Augustorum *propraetore* cím alatt szerepelt, ezt felirattal igazolom, ²⁾ továbbá azt is, hogy a jogtudósnak hasonnevű fia nem Commodus, hanem Septimius Severus és Caracalla ³⁾ együttes uralkodása alatt ⁴⁾ aratta britanniai babérjait. Dio Cassius a Commodus által Britanniába küldött Marcellusról úgy beszél, mint általánosan ismert férfúról, a ki már előbb megállapítá hírnevét és tekintélyét, s a kit, midőn Commodus Britanniába rendelt, már általánosan ismertek szilárd jelleméről. Ezt csak úgy érthetjük meg, ha elfogadjuk, hogy azon Marcellust küldte Commodus Britanniába, a kinek jellemét ismertetessé tették a pannoniai és első britanniai küldetések.

Marcellus a jogtudományban és a katonai szakmában tűnt ki. Hadvezéri képességét Pannonia és Britannia csatáterein kifejtett tevékenysége igazolja. Szilárd kézzel vezette a tartományokat, Augustus politikájának ⁵⁾ első részét, t. i. kimélni a *hódolókat*, lényegtelenebbnek tartá, mint a második részét, t. i. leverni az ellenszegülőket; ez által emelte a harczos apák hírét, a csatornán innen és túl. Seregére úgy vigyázott, mint a szeme fényére. Parancsait többnyire este irta és a századosokhoz éjjel juttatta óráról órára, miből azt következtették a katonák, hogy Marcellus mindig ébren van. Igaz is, hogy az alvásra kevés időt szánt, a munkanapokat megtoldá az éjszakákkal. ⁶⁾ A pihenésnek alá nem rendelte a köteleességet. A vezér éberségébe vetett hit a bizalom és fegyelem emelésére szolgált és minden meglepetést elhárított. Marcellus a katonák iránt feltűnő szigort tanusított. Talán erre czéloz Dio Cas-

¹⁾ Hübner. Inscript. Brit. Lat. 1873. Nro. 503. és 504. — ²⁾ Hübner. Inscript. Brit. Lat. Nr. 963. — ³⁾ Legatus Augustorum *Propraetore*. — ⁴⁾ 198—211. — ⁵⁾ Virgilius. Aen. 6, 851. s következő v. Tu regere imperio populos, Romane, memento, *Parcere subjectis et debellare superbos*. — ⁶⁾ Dio Cass. Hist. R. 72. c. 8.

sus¹⁾, midőn Marcellus hősiességét, megvesztegethetlenségét és egyéb erényeit kiemelve, el nem hallgathatja, hogy nem volt nyájas és lágy szívű. De midőn Dio Cassius kifogást tesz Marcellus bánásmódja ellen emberbaráti szempontból: tudnunk kell, hogy itt Marcellusról csak mint hadvezérről van szó, a ki a komoly szigorúságot a barbarokat is befogadó csapatokkal érezteté, a kiméletlen bánásmódot pedig a támadó ellenséggel szemben tanusítá. A múzeumunkban őrzött oltárkőnek domborműve, mely azt ábrázolja, hogy a vezér a felkelést próbáló ellenséget eltapodja, megerősíti Dio Cass. közleményét. Annál inkább hiszem ezt, mert Marcellus hadi szigora nem kivétel. A századosok testi büntetésre, a hadvezérek halálra ítélhették a gyávát vagy engedetlent. A jó katona inkább félt tisztjeitől, mint az ellenségtől.²⁾ Így szilárdult meg a csapatok hősies kitartása és ellenállhatatlan ereje. A fegyelmet könnyű annak első helyre tenni, a ki nem keresi a katonák kegyét. Az ily hadvezér tudja megóvni táborát a kihágásoktól és elbizakodottságtól. Dio Cass. fentebbi állításával ellentétben azt írja Suidas,³⁾ hogy Marcellus ép úgy kitűnt a megvesztegethetlenség, mint az embe-riesség és kegyesség által.⁴⁾ Ez ellentétes észrevétel azért érdemel figyelmet, mert Suidas ismerte sőt használta Dio Cassius művét;⁵⁾ de nem állítom, hogy Suidas mond igazat és nem Dio Cassius. Sokat eltakar az idő fátyola. Nagy jótéte-

¹⁾ οὗ μὴν καὶ ἡδὺς τὸ ἥθος ἢ φιλάνθρωπος. Dio. Cass. Hist. Rom. 72. c. 8. — ²⁾ Köztudomású, hogy a rómaiak a harcuzatánzó gyakorlatokban oly fegyvereket használtak, a melyek kétszerte súlyosabbak voltak, mint a harezban használt fegyverek. — ³⁾ Suidae Lexicon Grece et Latine. Recensuit Godofredus Bernhardy. 1853. Tomus alter. Pars prior. pag. 701. és 702. Suidas korára nézve azt vélik, hogy korát neque post saeculum XI. neque ante finem saeculi X. queat collocari. Iis annis scripsit qui Photium inter et Eustathium interjecti sunt. Bernhardy. Suidae Lexicon. Tomus prior. p. 28. — ⁴⁾ Dio állításával ellentétesen festi Marcellus viseletét Suidas, szerinte ugyanis *Μάρκελλος, στρατηγὸς ἐπὶ Κομμοδου ὡς διοδοκίας τοσοῦτον ἀπεῖχεν, ὅσον τῆς γε φιλάνθρωπίας καὶ τῆς ἡμερότητος μετεῖχεν* vagyis Marcellus legatus, qui sub Commodo vixit, tantum a corruptione alienus erat, quantum humanitati et benignitati studebat. — ⁵⁾ Dio Cassius sorait Marcellusról ismerte és használta Suidas, úgy hogy Bernhardy így szól: haec (t. i. a mi Marcellusra vonatkozik) leguntur etiam apud Dionem in Excerptis ab Valesio editis p. 725 unde ea Suidas descripsit.

mény bármely ember életének egyes részleteire nézve az elmúlt idő folyásának hosszúsága. ¹⁾ Hiba és fogyatkozás nélkül ember nem képzelhető, még az sem, a kit az erénynek dícsköre övez. Nem vonom kétségbe, hogy Marcellus, szemben a legiókkal, felette szigorú bánásmódot talált szükségesnek, sőt érdemül hozom fel, hogy táborát annyira fegyelmezte, miszerint ez nem az ellenségtől, hanem fővezérétől félt. Meggyőződésem szerint bölcs politika sugallatából fejté ki tiszti szigorát. Azt akarta elérni, hogy a népet katonai visszaélések ne keserítsék, ellentállásra ne ingereljék s a római hatalomnak nyomását annak védő karjai enyhítsék. A tartományok népei áldották Marcellust, a kinek keze alatt a legiók hagyományos vitézség és harcziaság mellett a lakosok jogai felett örködtek. A béke biztosítása és a rend fentartása szerettette meg Rómát a tartomány lakosaival. A fegyelem nemcsak a tartományoknak, hanem a csapatoknak is használt, azt eredményezte, hogy ritkán kellett büntetés, mert ritkult a kihágás. Tehát Marcellust mint hadvezért, érdes viseleteért el nem kárhoztathatjuk. Talán Agricola követé, a kiről oly szépen írja Tacitus ²⁾ a csekély hibát megbocsátá, de a nagy hibát szigoruan fenyíté. Csak így lehetett a daczos barbarokat Róma tiszteletére, a katonákat a szabályok megtartására tanítani, s a római, vagy a mi ezzel akkor egyértelmű volt, a polgárosodási érdekeket védeni. És végül, ha a vele való érintkezés nem volt is kellemes, ne feledjük, hogy sok férfi rejt a rideg külső alatt igaz lelket. Sokszor a legtisztetéreméltóbb jellemek igen kellemetlen alakban tűnnek fel előttünk. A kellemetlen benyomás, mond Eötvös, melyet az erény ránk néha tesz, csak azon hibáknak következése, melyeket a legerényesebb emberekben is találunk. ³⁾ Ha szigorú volt Marcellus mint vezér, méltányos volt mint jogász.

VIII.

Azon aggodalmak, a melyeket Commodus egyeduralomra jutása ébresztett, csakhamar megvalósultak. Fájdalom, nagyobb

¹⁾ praescriptio longi temporis. — ²⁾ Tacit. Agric. c. 19.: parvis peccatis veniam, magnis severitatem accomodare. — ³⁾ Eötvös. Gondolatok, 283. l.

mértékben, mint talán képzeltek. A hatalom egyedüli birtoklása elszédíté. Bizodalmatlankodott ép úgy, mint egykor Domitianus.¹⁾ Bizodalmatlansága nem a rosszhírű, hanem a nagyhírű férfiak ellen irányult. Ez időben is úgy történt, a mint mondta Tacitus²⁾: nem kevesebb veszélyes a nagy hír, mint a rossz hír. Különösen veszélyesnek tartá a hadsereg bálványát, nehogy a polgár nevét a fejedelemé fölébe emeljék.³⁾ Marcellus jeles tulajdonaiból Commodus veszedelmes rémképeket szőtt, látni vélte, mint közeledik Marcellus a birodalom csúcspontjára, hogy ott egyedül foglaljon helyet. Talán hallott is olyasmit Britanniaból, hogy az ottani hadtest örömetst venné a trónváltozást és meg nem védelmezné őt, a ki Caligulának és Nerónak hóbortos külkalandozóságát a negyedik hatványon üzte. Talán nem minden alap nélkül mondja Lampridius,⁴⁾ hogy ellencsászárt ohajtottak Britanniában. Tudva, hogy Commodus üldözte azokat, a kiket előbb maga tüntetett ki: Marcellus elleni gyanujának kimagyarázásához nem szükséges összeesküvést tétélezni fel. Commodusnál az elkárhoztatásra elegendő ok volt valami hazug rágalom, alaptalan gyanú, gazdagság, előkelő származás, kitünő műveltség, kiváló tehetség, nagy hír, népszerűség és hadvezéri képesség. Dio Cassius,⁵⁾ és ennek nyomán a franczia,⁶⁾ német⁷⁾ és magyar⁸⁾ írók egyhangúlag állítják, hogy Commodus előtt Marcellus kiváló tulajdonságai következtében vált félelmetessé. Marcellus megtörvén a nyugati vad ellenséget, a népszerűségben emelkedett. Ezt nem kereste,⁹⁾ de el

¹⁾ Tacit. Agric. c. 39. . . . ducis boni imperatoriam virtutem esse.

— ²⁾ Tacit. Agric. c. 5. . . . nec minus periculum ex magna fama quam ex mala. — ³⁾ Illik rá Tacitus e megjegyzése: id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli. Tacit. Agric. c. 39. —

⁴⁾ Aelii Lampridii. Commodus. c. 8. Commodus appellatus est etiam Britannicus ab adulatoribus, quum Britannii etiam imperatorem contra eum deligere voluerint. — ⁵⁾ καὶ μικροῦ δεῖν ὑπο τοῦ Κομμοδου μετὰ ταῦτα διὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ἀποθαρεῖν μελλεσας ὁμοως ἀφείθη. — ⁶⁾ etait détesté par cet empereur, à cause de sa bravoure et de ses vertus. Nouvelle Biographie General. Firmin D. Frère. 33. k. 459. l. — ⁷⁾ Dem Princeps durch seine Tüchtigkeits und Tugend verhasst. Puchta. Cours. d. Instit. 1. S. 470. — ⁸⁾ »jellemességeért, valamint derékségeért a fejedelemnek gyűlöletes.« Hoffmann P. Római Jog. Külsz. Története. 234. l. — ⁹⁾ Das erhabene Selbstgefühl des Weisen sucht den Weihrauch der Ehre nicht, aber er

nem háríthatta. Rajta is beteljesült, a mit Tacitus ¹⁾ mond Agricoláról, hogy a dicsőség fényének kerülése által hírét növelte. A forum és curia, polgár és katona mind jót beszélt Marcellusról. De épen ez okozta, hogy Marcellus pályájának alkonyata váratlanul besötétedett. Sok érdeme végzetessé vált rá nézve. Dicsősége majdnem életébe került. ²⁾ A zsarnok mindenre gyanús szemmél tekintett. A népszerű vezért vetélytársnak tartá, az erényes, tiszta erkölcsű férfiút türhetetlen censornak nézte. A ki a hadsereg élén dicsőséget aratott, hadd jöjjön haza, jobb tőle megszabadulni, nehogy trónra emeljék. Commodus ³⁾ úgy okoskodott, mint a korlátlan demokraták Athenében. Az athenei polgárság inkább akarta Miltiadest, az ártatlant, büntetni, mint azt, hogy tőle ok nélkül remegjen. ⁴⁾ A gyáva Commodus, a ki annyi nemes és ártatlan vért ontott, eleinte irigykedett a népszerű Marcellusra, később gyanakodott rá, végül félt, remegett tőle; elvesztésére gondolt, a brit ellenség megfékezése után. Visszahívási parancsot adott ki, amaz utasítással, hogy ha ellenszegülne Marcellus, némitsák el örökre. Marcellus nyugodtan fogadta a hálátlanság és gyanúsítás merényletét. Egy szó elég volt, hogy fölegyenesedjék a proconsuli székről. Az ő lelkületére gondolhatott a költő, midőn Hunyadyval azt mondatja: »Ha úgy akarja a király, Hunyady akkor félreáll. Mond és marad nyugodtan.« Marcellus a szerencse forgandóságát teljes lelki erővel tűrte. Erössége becsületességén és jogosságán alapúlt. ⁵⁾ Balsorsában tünt ki, hogy nagy jellem. ⁶⁾ A haláltól nem félt, a kegyvesztéstől nem

bleibt stehen, wenn er ihm angezündet wird, und hält ihn für das, was er ist, — für Rauch. Fessler. Mark Aurel. 3 kötet. 314. lap.

¹⁾ Tacit. Agric. c. 18. . . ipsa dissimulatione famae famam auxit. — ²⁾ Parum abfuisse, quin a Commodo, virtutis ergo neci deditus fuerit. G. Grotii. Vita Iurisconsultorum. 141. lap. — ³⁾ Camille Desmoulins megragadóan vázolja a zsarnokok lelkületét a Vieux Cordelier első számában. Lásd: L'histoire des Girondistes. A. de Lamartine. 7-ik kötet. 15-ik fejezet. — ⁴⁾ Corn. Nepot. Miltiad. c. 8. Haec populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore. — ⁵⁾ Je suis assez fort, si l'honnêteté et la justice sont avec moi. Pensées de Marc Aur. Trad. par M. Joly. Paris. 1796. 158. l. — ⁶⁾ A fájdalom nemesíti a lelket, mondja a stoa szellemében Széchenyi. Eszmék gr. Széchenyi István Naplójából. Közli Zichy Antal. 1880. 21. lap.

ijedt meg. Érezte, hogy mindig és mindenben igaz úton járt. Nem menekült azok elől, a kik helytelenül ítélték tettei felett. ¹⁾ Epiktetos nyomán igazat adott Antisthenes szavainak, hogy jót cselekedni és mégis hibásnak látszani megesik a királyokon is. ²⁾ Marcellus úgy vélekedett mint Tacitus, ³⁾ rossz fejedelemek alatt is élhetnek derék emberek. Az igénytelen félrevonulás, melyet tevékenység és erélyesség kísér, többet használ, mint a közügyre soha nem üdvös kétségbeesés és fitogtató öngyilkosság. Jól tette Marcellus, hogy kezét nem emelte önmaga ellen s hogy nem kereste a martírságot. Mást nem is várhatunk oly férfitól, a ki a bölcsészeti resignatiót hirdette az elháríthatlan balesetek és elemi csapások közepette, s ezek panasztalan nyugodt elviselésére bátorítá polgártársait, ⁴⁾ emlékeztetve őket, hogy a fatumot a szorgalmas, gondos ember se kerülheti ki, mert a természetben mindennek megvan a maga kimért útja.

Marcellus a kormány-hatalomtól búcsút véve, a vértanúságot nem keresve, bölcsészeti nyugalommal vonult a magányba. Nem beszélt egy szót sem önigazolására. A ki a kegyes és bölcs Antoninusok barátja, jogtanácsosa és Róma diadalmas hadvezére s ünnepelt jogtudósa: az nem mentegetődzhetett a romlott Commodus előtt. Rosszakarónk felett az által gyakoroljuk a legnemesebb bosszút, ha az ő alacsony színvonalára alá nem szállunk. ⁵⁾ Mily hálás tárgy a szemrehányásra, sőt összeesküvésre az a zsarnok, a ki méltatlanul bánik a nagyapjának és édes apjának hű barátjával, Róma érdemtéljes kitü-

¹⁾ Nam si perperam facis rem ipsam fuge. Sin recte quid eos vereris qui non recte reprehendunt? Így gondolkodik a stoikus. Epicteti Enchyridion. Editio Meisneri. 1740. c. 57. p. 113. — ²⁾ Antisthene disait à Cyrus: C'est chose royale de faire le bien, et d'être réputé faire le mal. Pensées de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 327. l. — ³⁾ Tacit. Agric. c. 42. — posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, ex laudis excendere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt. — ⁴⁾ Dig. 4. 4. 11 §. 5. quod fato contingit: cuius patrifamilias quamvis diligentissimo possit contingere. — ⁵⁾ La meilleur façon de se venger d'un ennemi, c'est de ne pas lui ressembler. Marc. Aur. szép gondolata. Pensées de Marc. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 311. lap.

nőségével. És ime Marcellus Commodust hallgatásnál egyébre nem érdemesíti. E méltóságteljes hallgatással és félelmet nem ismerő elszánt viselettel lefegyverezte Commodust. Valamint Victorinust a város főnökét megöletni többször akarta Commodus, de mindig habozott és halogatta a kivégeztetést, ép úgy Marcellus életét is megkímélte. Marcellus távozása után a fővezérét veszített brit sereg fellázadt és az alvezért Priscust császárrá kiáltotta Commodus ellenében. Priscus visszautasítja a nem keresett kitüntetést. Olyan császár lennék, mint a milyen katonák ti vagytok. Tudniillik lázadó. Talán, hogy a sereg Priscus és nem Marcellus mellett tüntetett és hogy Priscus oly határozottsággal kárhoztatta és elnyomta a katonai zendülést, közreműködött Marcellus épségben hagyatására.

A proconsul Rómába érve egyszerű polgár.¹⁾ De az olyan polgár mint Marcellus, a kormányzói tisztség letétele által mit sem veszít tekintélyéből. A világ minden Commodusa se kisebbiti azt, a kinek nagysága észen és lelki erőn alapul. Minden jel oda mutat, hogy olyan maradt Marcellus, a milyené a bölcsészet teszi az embert. A jövőt a gondviselésre bízza, a jelent felhasználja. A jog művelését folytatva rég nem látott Themise felé fordult. Neki köszönte nagyságát és azt, hogy polgártársainak szolgálhatott. Neki szentelte utolsó idejét is. A mit fejedelmi kegy adhatott, attól megvált, a jogtudományhoz végső lehelletéig hű maradt. Igénytelen magányába is kísérte őt a népek tisztelete és rokonszenve, mint oly férfiút, a ki a jogrendet eszével és kardjával előmozdítja és jellemével a közbecsülést kiérdemelte, a meddig Róma híre terjed.

Marcellus visszavonultsága nem tartott soká. Még a nyolczvanas évek folyamában meghalt. Pannoniai bajtársainak a derék, de szerencsétlenül járt Pertinaxnak és a jeles Septimius Severusnak trónraléptét meg nem érte.

Dio Cassius kiemeli Marcellus fenséges érzületét, rendíthetetlen akaratszilárdságát, önhittség nélküli önbizalmát, megvesztegethetetlen igazságszeretetét, szeplőtlen tisztakezűségét. Xi-

¹⁾ Ulpianus. Dig. 1. 16. 16. Proconsul portam Romae ingressus deponit imperium.

philinus¹⁾ szerint Marcellus szerény, emelkedett, fenkölt lelkű és önzéstelen, kihez a corruptio nem fért. Ama kevesek közé tartozik, a kiket soha senkinek se volt oka haszonleséssel vádolni, sőt gyanúsítani se.²⁾ Elbizakodást vagy elcsüggedést soha nem látunk nála. A fejedelmek barátsága felfuvalkodottá nem tette őt, Commodus bizalmatlansága kétségbe nem ejtő. Semper idem vultus, eademque frons. Tudott a fejedelemhez hű lenni udvaronczkodó meghunyászkodás nélkül, és tudott önértetet mutatni dacz és feltűnési vágy nélkül. Nagy kincs a tiszta öntudat. E kincset megőrizte. Minden törekvése nemes, becsületes, a társadalom javára czélzó. Az erkölcsi tökéletesedés, melyet a stoa végeczélul kitűz, követeli a kötelességérzetet, a jellemsszilárdságot, a szenvedélyek feletti uralmat,³⁾ s az erény megvalósítása érdekében minden áldozatra és lemondásra való készséget. Az akkori túlfinomult, élvvágó, önző többséggel kellemes ellentétet képez az egyszerű, igénytelen, önzetlen kisebbség. A természettel megegyező életet csak az folytathat, a ki saját természetét megfigyeli, kellően irányozza s szenvedélyei felett uralkodik. Ezt cselekedte Marcellus. A testet a léleknek rendelte alá, a szenvedélyt az értelemnek. A természet követelményének vélte a mesterkelt élvezetek mellőzését, a szükségletek kevesbbitését, a nélkülözések panasztalan tűrését.⁴⁾ A táborozási sanyaruságot meg se érezte. A hadjáratok alatt megelégedett a legutolsó közvitéznek járó ellátással. Az érzéki elveket kerülte még a táplálkozásban is, úgy hogy Dio Cassius némi tulzás vádja alól nem is tisztázható Marcel-

¹⁾ Heineccius. Hist. iur. civ. 1765. I. § 318. Marcellus vir modestus, sublimi et elati animi et pecunia non corruptibilis. — ²⁾ Helyesen állítja az ajándéklésőket megvető Marcellus, hogy a bírónak szemeit elhomályosítja az ajándék. Nem hiába alkotott Róma szigorú törvényeket, p. o. Cod. 9. 27. ad legem Juliam repetundarum a megvesztegetés és tisztai zsarolás ellen. Marcellus szellemét tükrözi vissza az 1869: 4. tcz. 9. §. és az 1878: 5. tcz. 471. 479. §§. — ³⁾ Az önuralomnak tudata boldogító, praestantior sit talis victoriae conscientia, mond Epictetos. Epicteti Enchiridion. Editio Meisneri. 1740. c. 56. p. 113. — ⁴⁾ Quae corpori serviunt, eatenus adhibeantur, quatenus animo sunt usui, veluti cibi potus amictus aedes servitium. Quicquid autem ad ostentionem aut delicias attinet, repudiato. Epicteti Enchiridion. Editio Meisneri. 1740. c. 46. p. 101.

lust, a ki a kenyeret Britanniába Rómából vitette, nem azért mintha a britföldön sült kenyér rossz lett volna, hanem hogy kiszáradva kapja a kenyeret, melynek keménységétől néha az inye is vérzett. Ő mint igazi stoikus azon meggyőződésben élt, hogy az ember hivatása a legnagyobb tökéletességre való törekvés. Eme cél után fáradozva került a gyönyörökbe merülést. A stoikus bölcs az érzékiség fölötti uralomra és az anyagiasságtól való függetlenségre akar emelkedni. ¹⁾ Ellenben az Epikúr követőjének az önkéntes nélkülözés visszatetsző, abban mást mint testsanyargatást nem lát; pedig a ki megelégedését azon öntudatban keresi, hogy akarata által érzékei felett uralkodni tud: az élvezetet találhat még a nélkülözésben is, s minden mi erre tanít, mi lelkünket az anyag bilincseitől felszabadítja, akár vallás, akár philosophia legyen az, megérdemli, hogy érte mindent feláldozzunk, mondja Eötvös. ²⁾ A kevéssel megelégedés, továbbá a gazdálkodási hajlam nem utolsó, de ritka érdeme a gyakorlati államférfiaknak. Ez irányban megerősíté Marcellust a stoa. A világ hiúságait és frivol fényüzési czikkeit említve, figyelmeztet bennünket a mulandóságra, és a nőről, a ki efféle tárgyakra fordítja pénzét, jellemzőleg így szól: enyésző dologra költ ³⁾ s feledi, hogy gyöngé nemének igaz becsét a szerénység és szemérmesség adja meg. ⁴⁾ Takarékosagra enged következtetnünk Marcellus azon ítélete, mely szerint siremlék-állításra a hagyatékból csak annyit engedélyez, a mennyi arányban áll a tiszta hagyatékkal. Nem rendkívüli, hanem mérsékelt arányú emlék felállítása vélelmezendő. Efféle költségek korlátozását már a XII. tábla rendelte. Annak szellemét követé Marcellus. ⁵⁾

¹⁾ Széchenyi Naplójából. Zichy Antal. 10. l. — ²⁾ Gondolatok. 105. lap. — ³⁾ Dig. 24. 1. 7. §. 1. in re mortua impendit. — ⁴⁾ Operae pretium est, dare operam, ut sentiant mulieres, sibi non ob aliud honorem haberi nisi quod et modestas se praebeant, et verecundas cum temperantia. Epict. Enchir. Edit. Meisneri. 1740. c. 62. p. 121. — ⁵⁾ Dig. 35. 2. 2. Marcellus. Nec amplius concedendum erit, quam quod sufficit ad speciem modicam monumenti. Marcellustól kérdezték, hogy a végrendeletileg kiszabott temetési és emlékoszlop-költség tekinthető-e hagyatéki tehernek és adósságnak? azt felelte, hogy a temetési költség igen is hagyatéki teher és mindenek előtt levonandó adósság. Ellenben az emlékoszlop-állítás csak olyan teher, mint más legatum. Az emlékoszlop-állítás nem

Marcellus ismereteinek és tapasztalatainak gyümölcsötvetését, munkálkodásának legszebb jutalmát abban látta, hogy tudományának világával fényt vetett és megfőjtőleg hatott a homályos jogkérdésekre, feleleteivel útbaigazítja a felet és bírót, a polgárt és a fejedelmet. Hazájának szentelte, mint Széchenyi, idejét s tehetségét. Midőn Marcus Aurelius olyan férfit ismert mint Marcellus, tudta, hogy nem lehetetlenség a közelítés a stoa eszményképéhez, mely abban áll, hogy az ember legyen egyszerű, jó, tiszta erkölcsű, megbízható, igazságos, vallásos, jótékony, méltányos, a kötelességek teljesítésében állhatatos, istenfő, az emberiségnek használó, a ki egész életét a társadalom javára fordítja.¹⁾

IX.

Marcellus korának meghatározásához az előadottakból a következő adatokat lehet elfogadni. Kr. u. 148 körül jelent meg Commentárja *Ad legem Juliam et Papiam Poppaeam*. 149-ben nyerte a hivatalos feleletadási jogot — *ius respondendi*. 150-ben hívták meg a fejedelmi tanácsba. 157-ben viselte a consulságot, ezt megelőzőleg a praetorságot. 158—161-ben kormányozta Alsó-Pannoniát. 166-ban Marcus Aurelius fejedelm tanácsában ítél. 170—175 közt bocsátá közre *Digestáit*. 170—180 közé esik britanniai első küldetése. 180—183 közt írta Jegyzeteit Julianushoz és Pomponiushoz. 184-re esik második brit küldetése. Ez adatokra támaszkodva állítom, hogy Marcellus nem élt Hadrianus uralkodása előtt s nem élt Commodus után. A fejedelmi tanácsba 30—40 éves kora előtt ritkán jutott jogtudós. Marcellus túl lehetett a harminczon,

oly szükséges, mint a temetés. Ezért nem is esik egyenlő tekintet alá, s az emlékoszlopra rendelt összegből a Falcidiai negyed levonásának van helye. Lásd: *Dig. 35. 2. 1. §. 19.*

¹⁾ *Persiste donc à vouloir être simple, bon, de mœurs pures, grave, juste, religieux, bienfaisant, humain, ferme dans la pratique de tes devoirs. Révere les dieux et rends service aux hommes. La vie est courte, le seul avantage qu' il y ait à passer quelque temps sur la terre, c'est de pouvoir y vivre saintement, et y faire des actions utiles à la société, Pensées de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 281. lap.*

midőn Kr. u. 150 körül meghivatott Antoninus Pius tanácsába, már mint kész államférfi. Ez igen valószínűvé teszi annak helyességét, hogy Marcellus születését Hadrianus uralkodásának kezdetén Kr. u. 117—120 közt keressük. Még biztosabban állítható, hogy pályájának gyümölcsöző szaka a második század hatodik évtizedétől a kilencedik évtizedig terjed, valószínűleg 187-ig. Ugy vélem, hogy legfőlebb egy lustrummal született Marcus Aurelius világra jövele vagyis 121 előtt, és Marcus Aurelius halálát semmi esetre nem élte túl két egész lustrummal. Tehát körülbelül 117—187 közt birta Róma Marcellust. Tévednek, ¹⁾ a kik azt hiszik, hogy Septimius Severus uralkodása alatt is élt Marcellus. A Commodus után keletkezett jogszabályokból egyetlen egy tétel sincs Marcellus műveiben; például Marcellus ²⁾ azt mondja, hogyha a gyám a nála volt pénzt átadni kész és az átadásra felajánlja, de tőle át nem veszik, kamatot fizetni nem köteles, miután felajánlotta a fizetést. Erre ugyanott megjegyzi Ulpianus ³⁾, hogy nem elegendő a fizetés felajánlása, hanem el nem fogadás esetén biztos kezekhez kell azt letétbe adni. Azért mondja ezt Ulpianus, mert Septimius Severus, uralkodása idejének elején ⁴⁾ rendelte: hogy a késedelem nem a fizetési készség, hanem a valóságos fizetés vagy letéteményezés által kerülhető ki. ⁵⁾ Azt mutatja, hogy Septimius Severus alatt már nem élt Marcellus, ellenkezőleg tudomása lett volna Septimius Severus fontos rendeletéről. Még inkább tévednek azok, a kik Caracalla után is feltalálni vélik a jogtudós Marcellust. Alapja ezen tévedésnek az, hogy Marcellus oly leiratot emlit, melynek szerzője divus Antoninus. ⁶⁾ Meggyőződésem szerint nem Caracalla értendő az idé-

¹⁾ Bertrandini Rutilii. *Jurisconsultorum vitae*. 1718. 117. lap. *Ulpium Marcellum etiam Severi imperio floruisse ferunt.* — ²⁾ Dig. 26. 7. 28. §. 1. *Marcellus lib. 8. Digestorum ex quo obtulit pecuniam.* — ³⁾ Dig. 26. 7. 28. §. 1. *Ulpianus notat, non sufficit obtulisse, nisi et deposuit obsignatam tuto in loco.* — ⁴⁾ 193—196. — ⁵⁾ Dig. 40. 5. 26. §. 1. *A divo Severo constitutum est in re moram esse.* — ⁶⁾ Dig. 4. 1. 7. *Marcellus: Divus Antoninus Marcio Avito praetori succurrendo ei qui absens rem amiserat in hanc sententiam rescripsit. E rescriptumot, mely de integris restitutionibus szól s Marcellus libro 3. Digestorumából compiláltatott, Marcellus a megdicsőült Divus Antoninusnak tulajdonítja.*

zett divus Antoninus név alatt, hanem Titus Antoninus vagyis Antoninus Pius; Ulpianus ¹⁾ egyenesen Antoninus Piusnak nevezi azt, a kit Marcellus ama rendelet szerzőjéül említ. E rendelet Marcius Avitus praetornak szólt, M. Avitus pedig Antoninus Pius országlása alatt volt praetor. ²⁾

¹⁾ Dig. 2. 8. 7. pr. et Antoninus Pius et Marcellus libro tertio Digestorum. — ²⁾ Pauli. Real-Encyklopaedie. 2155. I. 7.

MÁSODIK RÉSZ.

Marcellus művei.

Marcellus iratai czim szerint. — Marcellusnak tévesen tulajdonított művek. — A) Marcellusnak az Indexben említett művei: 1. *Ad legem Juliam et Papiam libri 6.* 2. *Liber singularis Responsorum.* 3. *Digestorum libri 39.* — B) Marcellusnak az Indexben nem említett művei: 1. *De officio consulis libri 5.* 2. *Notae ad Juliani Digesta.* 3. *Notae ad Pomponii Librum singularem regularum.* — Jogszabályok Marcellustól. — Marcellus stilusa. — Marcellus jogi tanulmányai. — Marcellus egyik iskolához se tartozik. — Marcellus írói tekintélye.

I.

Marcellust ma is mint a jogászok közti hét első nagyságnak egyikét emlegetik.¹⁾ A mit írt, az sem Valentinianus vagy Tribonianus, sem Irnerius vagy Savigny századában el nem veszíté becsét.

Marcellusnak jogtudományi működését éles látás, a dolgok mélységébe hatoló gondolkodás és a jognak bölcsészeti felfogása jellemzi. Nem elégedett meg a jognak elméleti ismeretével, hanem annak megvalósítását is munkálta. Egyike azoknak, a kik számos jogtételnek életet és kifejezésteljes alapot tudtak adni. Iratai irodalmi kincsek, melyek a Modestinus utáni művek felett úgy kívánnak, mint szobrászati remek a gipszöntvények felett. Könyvei nem lapos vázlatai a jogeseteknek, hanem a jogtudós kérdő és felelő, kutató és ítélő nyilat-

¹⁾ Kuntze: *Cursus d. R. R.* 1879. §. 320. Koryphäen. In dem reichen Kranze von Namen dieser Zeit (von Hadrian bis Severus Alexander) lassen sich Sterne erster und zweiter Grösse unterscheiden. Sterne erster Grösse: L. Ulpianus Marcellus, Qu. Cervidius Scaevola, Aelius Marcianus, Aemilius Papinianus, Domitius Ulpianus, Julius Paulus, Herennius Modestinus.

kozatainak szemléltető ismertetései. Mintha csak előttünk állana Cajus és Sempronius. Az előterjesztett jogeset megoldásához szinte jelenlétünkben nyúl Marcellus, biztos és ügyes kezével. Érdeklődéssel szemléljük, mily apparatussal ülteti be a jogtétéleket a jogirodalom földébe. Nem szorítkozik pusztán az eredmények közlésére, hanem feltünteti a jogi teremtésnek menetét s a jogász üdvös tevékenységét. Bele von minket is az okoskodás láncolatába. A remekjog tanulságos volta ebben fekszik.

Marcellus művei időszaki rendben következők:

1. *Ad legem Juliam et Papiam, libri 6.* Ebből készült Justinianus Digestáinak 6 töredéke.

2. *Responsorum liber singularis.* Ebből 17 töredéket kölcsönzött Tribonianus. ¹⁾

3. *Digestorum libri 39.* ²⁾ Ebből 128 töredéket vettek át a compilatorok. De egy tétel ismételten fordul elő, t. i. abból, a mi a Dig. 4. 1. 7-ben foglaltatik, rövid idézetet képez a Dig. 50. 17. 183. Ha ezt figyelembe vennők, úgy csak 127 töredék jönne számításba.

4. *De officio consulis, libri 5.* ³⁾ Csak egyetlen egy töredék ismeretes belőle. Ez se közvetlen idézetből, hanem Marcianus hivatkozásából.

5. *Notae ad Juliani Digesta.* Közvetlenül átvett ebből Tribonianus 6 töredéket. Ezenkívül Julianus neve alatt álló töredékek kapcsában Marcellus nótája idéztetik 34-szer.

6. *Notae ad Pomponii Regularum liber singularis.* Ebből 2 töredék van a Pandektákban. ⁴⁾

II.

A Digestákban: *Libri 2 publicorum iudiciorum* és *De officio praesidis* című könyvek is idéztetnek Marcelluséi gya-

¹⁾ A kézikönyvek p. o. Hoffmann Pál. *Institutiok.* 120. l. csak 16 töredéket ismernek. — ²⁾ Dig. 49. 15. 2. Hoffmann idézett művében 120. lap 30-nak írja. — ³⁾ Dig. 40. 15. 1. §. 4. Tévesen irnak 5-öt a 15 helyett. Hoffmann Pál. A római jog külszerű története s a perjog. 234. lap. — ⁴⁾ Hibásan irnak a kézikönyvek csak egy töredéket. Hoffmann. *Institutiok.* 120. lap.

nánt, egy-egy töredék bemutatásával. Eme két szerzeményt azonban tévesen ¹⁾ tulajdonítják Marcellusnak.

Az ó-korban nem volt ritkaság, hogy a szerző saját művét más híresebb író neve alá csúsztatta, sőt az sem, hogy idegen művet saját neve alatt terjesztett. Némely író másnak művéből egész fejezeteket szóról szóra vagy csekély változtatással átvett a magáéba, a forrás megnevezése nélkül. Ezt akkor a kiadói jog fejletlensége mellett nem tekintették nagy jogtalanságnak, sem nagy szégyennek. Cicero jelentékeny részeket vesz át görög bölcsekséktől, a kiket csak itt-ott nevez meg. A szellemi termékeket akkor hamarabb tekintették köztulajdonnak, mint ma, ²⁾ főleg ama jogtudósokét, a kik fejedelmi tekintély mellett adták feleleteiket s így a közjóra világítottak, mint a nap. Ha az elődök jó könyvéből többet átvettek, mint a szerzői jog szempontjából Guttenberg óta megengedhető, ez magyarázható nemcsak abból, hogy a régít conserválni akarták, a mi a könyvnyomtatás előtti időben nagy gondot okozott, hanem abból is, hogy akkor a szellemi termékek vagyoni jogi jelentősége csekély volt a maihoz képest. Nagy dicsőretet érdemel Justinianus, hogy a Digesták szerkesztésénél az írók pontos idézését megparancsolta, s az írói tulajdonjogot, illetve az író dicsőségét a századok folyamában elévülni nem engedte.

Marcellus a mások iratából tilos elsajátításokat nem tett, de az ő neve alá tévedésből két töredéket jegyeztek Justinianus emberei. Két kis parcella, a melyet Marcellus tudtán kívül írtak az ő tulajdoni lapjára. Marcellus hagyatékának tisztázása érdekében fogatosítjuk a törlést.

Nincs semmi nyoma annak, hogy Marcellus írta volna a szóban lévő két művet. Ezt neki a compilatorok vagy a másolók tévedése tulajdonítja. ³⁾ Kérdés: kinek készítményét soroz-

¹⁾ E tévedés Hoffmannál is előfordúl, lásd: *Institutiók.* 120. l. —

²⁾ Die tübingen historische Schule. E. Zeller. Vorträge und Abhandlungen. — ³⁾ A Dig. 3. 2. 22. így kezdődik: »Marcellus Libro 2. publicorum iudiciorum.« Már Haloander kiemelte a javítás szükségét, Marcellus helyett Marcianus nevét ajánlva. A későbbi romanisták is egyetértének abban, hogy az érintett töredék nem Marcellustól ered. Ma már a Justinianus Digestáiban nincs az idézett egyetlen egy helyen kívül sehol semmi szó, mely »Marcellus libro 2 publicorum iudiciorum«-ból vétetett volna.

ták Marcellus czége alá? Két tulajdoni igényt jelentettek be a megbízás nélküli ügyvivők. Némelyek Marcianus, ¹⁾ mások Macer ²⁾ javára.

A Macer javára beadott felszólamlásnak kell helyet adnunk, mert ismeretes Macernek ily című s tárgyú irata az index Florentinusban, mely műből a Digestákban nem kevesebb mint tizenöt töredék olvasható. ³⁾

Azok, a kik a »publicorum iudiciorum« művet Marcellusnak tulajdonítják, állítják azt is, hogy írt Marcellus egy művet »de officio praesidis« cím alatt, melyből a Justinianus Digestáiban egy töredék olvasható. ⁴⁾ De ez egyetlen idézetten kívül nem mondják sehol, hogy ily című irata lett volna Marcellusnak; a fiórenczi jegyzék sem említi. Már Haloander recla-

¹⁾ Conradus. Notae ad Indic. Jurisconsult. Florent. p. 167. —

²⁾ Meinard Tydemann. Ulpius Marcellus, S. 2: caput secundum. §. 2. A kérdést Macer javára dönté el Mommsen a Digesták általa átnézett kiadásának 38-ik lapján. — ³⁾ Főleg infamia kérdésében p. o. Dig. 47. 2. 63. Macer. Ex libro 2. publ. iud.; Dig. 47. 10. 40. Macer. Ex libro 2. p. i.; Dig. 47. 15. 4. Macer. Ex l. 2. p. i.; ugyanott a 3-dik töredék hasonlóan az idézett műből van; Dig. 48. 1. 7. Macer. Ex l. 2. p. i.; Dig. 48. 2. 8. Macer. Ex l. 2. p. i.; Dig. 48. 19. 10. Macer. Ex l. 2. p. i. Mindezen töredékek Macer neve alatt állanak, de a kérdéses 22-dik töredék (Dig. 3. 2. 22.) tévedésből még ma is Marcellus neve alatt fordul elő. E kérdéses 22-dik töredék ugyanazon forrásból van merítve, a honnan a Dig. 48. 19. 10. vétetett. — A most idézett: Dig. 48. 19. 10. Macer libro 2. de publicis iudiciis felíratot viseli, hol is a 2. §. így szól: In personis tam plebejorum, quam decurionum illud constitutum est, ut qui maiori poena adficiatur, quam legibus statuta est, infamis non fiat, ergo et si opere temporario quis multatus sit, vel tantum fustibus caesus, licet in actione famosa, veluti furti, dicendum erit, infamem non esse, quia et solus fustium ictus gravior est, quam pecuniaria damnatio. Több mint valószínű, hogy a fentebbinek folytatása és kiegészítője volt Macer művében az, a mi a Dig. 3. 2. 22. alatt Marcellusnak tévesen tulajdonítatik, és következőleg hangzik: Ictus fustium infamiam non importat, sed causa propter quam id pati meruit, si ea fuit quae infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est. Igen elterjedt nézet, hogy nem a botjítás becstelenít, hanem azon cselekvény, melynek megtorlására kiméretik. Ezt tartották a népnevelők nálunk is! A most tárgyalt töredék a Marcellus neve alá csúsztatott töredékkel együtt ad megfelelő értelmet. Természetes tehát, hogy az alácsúsztatott 22-dik töredéket a Marcellus nevérol töröljük s Macer tulajdoni lapjára írjuk. —

⁴⁾ Dig. 4. 4. 43.

málta a fentebbi idézetet Macer számára s nincs kétség, hogy tévesen tulajdonítják Marcellusnak.¹⁾ A Mommsen-féle szövegben is meg van jegyezve, hogy e töredék Macernek tulajdonítandó.

A végleges helyesbbités megkivánná, hogy Marcellus számára követeljük vissza azt, a mi ő tőle mások czége alá került.²⁾

A.

1. Ad legem Juliam et Papiam libri 6.

Augustus az öldöklő polgárháborúk folytán megfogyott s a kicsapongások³⁾ következtében elsatnyúlt római vért regenerálni akarta. E célból a nőtlenség, férjetlenség és meddőség ellen szigorú rendszabályokat tervezett.⁴⁾ Azt tartá a nőtlenségről, hogy ez minden bűntényt magában foglal. A nőtlén ember gyilkos, mert azt, a kinek születni kellene, e világra jönni nem engedi; istentelen, mert az istenadta nemzetséget kiveszni segíti; szentségtörő, mert az ősök faját és nevét kihalni hagyja; tékozló, mert a hazát kipusztítja, néptelenné

¹⁾ Macer irt *De officio praesidis*. Mutatja ezt a florenczi jegyzék, és idézik több helyütt a *Digestákban*. Macer *de off. praes.* című művében (lásd *Dig.* 1. 2. 4.) értekezik *de pupillis et minoribus*. E művéből van véve a következő töredék: *Dig.* 29. 2. 61. Macer (*Libro 1. de off. praesidis.*), a mely következőleg hangzik: *Si minor annis postquam ea parte heres exstitit, in integrum restitutus est, Divus Severus constituit, ut eius partis onus cohaeres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.* Ennek folytatásaul beillik a fentebbi *Dig.* 4. 4. 43., mely így szól: *Marcellus libro 1. de officio praesidis: De aetate eius, qui se majorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita probandum est, quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescentis et aliis causis praejudicatur.* Magyarul: ha valaki állítja, hogy több mint 25 éves és a másik fél kételkedik, meg kell jól vizsgálni, nehogy utólag a kiskor alapján kérjék az előbbi állapotba való visszahelyezést. —

²⁾ *p. o. Dig.* 23. 5. 17.: *Marcianus libro 7. Digestorum fundum dotalem maritus vendidit et tradidit; si in matrimonio mulier decesserit, et dos lucro mariti cessit, fundus emptori avelli non potest.* Kétségtelen, hogy az idézett töredéket tévesen tulajdonították Marcianusnak, a ki nem is irt *Digestákat*. E töredék Marcellustól származik. E részben Haloandernek igazat ad Mommsen. — ³⁾ Találóan mondá Horatius (*Carm.* 1. ode 2, v. 23—24) ... *vitio parentum rara juvenus.* — ⁴⁾ Suetonius. *Octavian.* c. 34. *Gai. Instit.* 1. 145; 2. 111.

teszi. Ezzel szemben óhajtá a házassáletnek s az apai-anyai érdemnek jutalmazását, továbbá igyekezett, mint törvényhozó, a családi élet tisztaságát megóvni s a romlatlan erkölcsöket terjeszteni.¹⁾ Törvényjavaslata a stoa szellemét tükrözte vissza, és fel akarta eleveníteni ama szellemet, a mely az apaságban látta a férfi becsvágyának kielégítését. A jobb időkben még az istenek közti jutalmazásnak se bírták szebb formáját képzelni, mint azt, hogy az isten-ember feleségül derék asszonyt kapjon, a ki férjét ép gyermekekkel ajándékozza meg.²⁾ Augustus szándékát akarta népszerűsíteni Virgilius ismeretes epigrammájával, hogy Cupidót és Bacchust meg kell fékezni és Venust csak nemes, tiszta alakban szabad imádni.³⁾ Fájdalom, kevesen voltak, a kik őszintén lelkesedtek Augustus népesedési politikája mellett. Noha a család képezé a polgár halhatatlanságának büszke címét, mégse rajongtak a quiritesek Augustus javító rendszereért. A mindenható monarcha törvényjavaslatát⁴⁾ már a Tanácsban nehezen fogadták el,⁵⁾ a népgyűlésben pedig a lovagok lezúgták. Csak 21 év múlva⁶⁾ terjeszté fentebbi indítványát szelidítve ismét a népgyűlés elébe. A soká pihent és enyhített javaslat ez alkalommal törvényerőre emelkedett,⁷⁾ de e lex életbeléptetésére három évi halasztást⁸⁾ rendeltek, mely halasztást 760-ban még két évvel meg kellett toldani.⁹⁾ 762-ben életbe akarta Augustus léptetni e törvényt,

¹⁾ Az erkölcsi hanyatlás következményeit meghatóan írja le Horatius: *Fecunda culpa secula, nuptias Primum inquinavere, et genus et domos. Hoc fonte derivata clades In patriam populumque fluxit.* Carm. 3. ode 6. — ²⁾ Virgilius szerint Juno Eolusnak nem tud nagyobb jutalmat ígérni, mint, hogy feleségül igéri Deïopaiait: *Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae: Quarum, quae forma pulcherrima Deïopaiam Connubio iungam stabili propriamque dicabo, Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.* Virg. Aeneid. Lib. I. v. 73—75. — ³⁾ Virg. Epigr. De Venere et vino. *Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore Uno namque modo vina, Venusque nocent.... Compedibus Venerem, vinclis constringe Lyaeum Ne te muneribus laedat uterque suis. Vina sitim sedent; gnatis Venus alma creandis Serviat; hos fines transiluisse nocet.* — ⁴⁾ de maritandis ordinibus. — ⁵⁾ 736-ban. Kr. e. 17-ben. — ⁶⁾ 757-ben. Kr. u. 4. — ⁷⁾ lex Julia de maritandis ordinibus. — ⁸⁾ vacatio legis. — ⁹⁾ Fontes iuris romani antiqui. Editit C. G. Bruns. Tübingae. 1880. 107. és 108. l. Rudorff. Römische Rechtsgeschichte. 1. §. 27. Heineccius. Ad legem Juliam et Pap. Pop. 1726.

de oly heves ellenszenvvel fogadták, hogy még egy évi újabb vacatio vált szükségessé. A v. é. u. 762-ben Marcus Papius Mutilus és Quintus Poppaeus Sabinus consulok, választóiknak, a lex Julia némely intézkedéseinek módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslattal kedveskedtek, a melyben a magtalanág hátrányait enyhíteni, a család-alapítás jutalmát pedig emelni akarták s az elejtett örökrész iránt intézkedtek. Az említett consulokról nevezik e törvényt Lex Papia Poppaeának. Az említett két törvény ¹⁾ a XII tábla után legterjedelmesebb irott jog, s kiváló fontosságának méltánylása tekintetéből *leges*-nek nevezték. ²⁾ Az erkölcsiség emelése céljából más törvényeket is javasolt Augustus, ³⁾ a melyekben a fényüzést és szemérmertlenséget fenyíté.

A lex Julia de maritandis ordinibus és az ezt módosító és kiegészítő lex Papia Poppaea igen mélyen benyúltak a magánélet legbensőbb részébe; törvényhozói túlbuzgóságában fellelő Augustus, hogy a házasság a jog által csupán külsőleg szabályozható, belsőleg az a természeti és erkölcsi törvények alá tartozik. A házasságon kívül maradásnak nemesebb vagy nemtelenebb okát meg nem különbözteté. A szülői örömeket igen mesterkéltnak jutalmakban részesíté. Természetellenes kényszereszközökhöz nyúlt a magtalanok ellen, éles jogi körvonalak nélkül. A kényszer folytán sok oly házasság kötöttetett, a melyet gyorsan követett a megszabadító elválás. A feljelentőknek biztosított jutalom mindennapivá tette az árulkodást. A nőket egyoldalúlag csupán a népszaporodás szempontjából ítelték meg. ⁴⁾

Mindez felhívta a jogászokat a leggondosabb fejtegeté-

¹⁾ *gemina lex auctore Augusto populo reluctante perlata. A lex Julia de marit. ord. törvényre czélozva mondja Horatius Junóhoz fohászokodva: Diva, producas sobolem, patrumque Prosperes decreta super iugandis Feminis, prolisque novae feraci Lege marita. Horatii Fl. Epodon Liber. Carmen seculare pro imperii Romani incolūmitate. 17—20-ik sor. —* ²⁾ *Marcianus. Dig. 25. 7. 3. §. 1. —* ³⁾ *Augustus ismeretes négy törvénye: lex Julia sumptuaria, lex Julia de adulteriis et de pudicitia, lex Julia de maritandis ordinibus, végül lex Papia Poppaea. Marquardt. Röm. Alterth. 1. 1879. 73—79. lapok. —* ⁴⁾ *Ulpianus is e szellemenben mondja: ... maximum enim ac praecipuum munus, feminarum est accipere ac tueri conceptum. Dig. 21. 1. 14. §. 1.*

sekre; hol kiterjesztő, hol megszorító értelmezést kerestek, mely mellett a vádaskodási hajlam korlátozható, a kincstári kapzsiság fékezhető és a hagyatékok elkobzásának eleje vehető volt. A következő írók tartották eme törvényeket érdemesek nek a magyarázásra: Gaius, Mauricianus, Paulus, Terentius Clemens, Ulpianus, Marcellus.¹⁾ Eme tudósok érdeme, hogy e törvények visszasságait javították s helyeseltető tételeit beillesztették a rendszer megfelelő részébe, a családi és örökjogba.

Augustus még azon hitben élt, hogy a római faj megújul, a tiszta római vér újra üdvös keringésbe jön. Szerette volna, hogy a világhegemoniát Romulus nemzedéke tartsa kezében. A remekjogi írók is hevültek a római dicsőségért, de nem a kihalt fajért. Midőn a birodalom súlypontja nyugatról keletre, Rómából Byzanczba ment át, a görög földön a latin lex Julia és Papia Poppaea politikai érdekét többé nem képezett. Constantinus a kereszténység hatása folytán megszüntette a házasságtalanság és magtalanság büntetését. A gyermekek nagy számával járó előnyöket²⁾ Honorius mellőzte. Justinianus pedig ama törvények házassági akadályt képező intézkedését is eltörölte, azt t. i., a mely miatt a tanácsnoki rangú nem kelhetett össze színésznővel.

És mégis Marcellus művéből, mely a lex Juliát fejtegeti, felvettek hat töredéket a Justinianus Digestáiba. Méltán, hiszen Marcellus a magyarázott jogszabályokhoz új és marandó becsű eszméket, tételeket és adatokat tudott kapcsolni, melyek túléltek Augustus népesedési politikáját. E művében is igazolta Marcellus, hogy a törvénytudomány több mint a szöveg ismerete.

Marcellusnak műve a Julia és Papia törvényekről, nézetem szerint pályájának kezdetén³⁾ készült, de azért olyan »ifjúkori« munká, a mely háromszáz ötven esztendő múlva is méltánylást vívott ki. Hogy a Julia és Papia törvények magyarázatát pályájának kezdetén írta, ezt következőleg bizonyí-

¹⁾ Ad legem Juliam et Papiam Poppaeam libri 6. — ²⁾ ius liberorum. — ³⁾ Lásd 14. lap.

tom. A Julia törvény általában kedvezményekben részesítő a házasulókat. Csak a senatori rangúaknál néztek a származásra, jelesül, hogy a senatori vér ne keveredjék libertinus eredetűvel. Ily frigy nem részesült amaz előnyökben, a melyek a házasságot kísérni szokták. Marcus Aurelius és Commodus az ily házasságot egyenesen semmisnek nyilvánítá.¹⁾ Most tárgyalt művében azonban Marcellus, nem e fejedelmi orationa hivatkozik, hanem a Julia törvény eredeti szövegére gondolva, állítá, hogy az ily »vegyes« házasság nem engedélyezendő,²⁾ holott Ulpianus és Paulus az ily házasságot semmisnek nyilvánítják, egyenesen Marcus és Commodus rendeletére hivatkozva. Ennek egybevetéséből következtethetjük, hogy Marcellus, Marcus és Commodus együtt uralkodása (176—180) előtt foglalkozott a lex Juliával; még pedig jóval 176 előtt, meggyőződésem szerint pályájának első negyedében. Ezt olvasom ki Marcellusnak alább idézett szavaiból, a melyek a fejedelmi udvartól még távol álló s a fejedelmi rendeletek indokait csak hallomásból tudó, azoknak belső motivációját csupán csak találgató szerény kezdőnek igénytelen kitételei.³⁾

Mily érdekes családi és örökjogi kérdéseket tárgyalt Marcellus a Julia és Papia törvények kapcsában: mutatványnul két töredéket csatolok ide.

¹⁾ Dig. 23. 1. 16. Ulpianus libro tertio ad legem Juliam et Papiam: oratio imperatorum Antonini et Commodi, quae quasdam nuptias in personam Senatorum inhibuit . . . Dig. 23. 2. 16. Paulus libro 25 ad Edictum: oratione divi Marci cavetur ut si Senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent. — ²⁾ Marcellus libro 1. ad legem Juliam et Papiam. Dig. 23. 2. 32. Sciendum est libertinum, qui se ingenuo dedit arrogandum, quamvis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen a Senatoriis nuptiis repellendum esse. — ³⁾ Dig. 23. 2. 50. Marcellus ad legem Juliam et Papiam: proxime constitutum »dicitur«, ut quum quis libertam suam duxerit uxorem quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertae, invito eo, nuptias contrahere; puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. Magis enim debitum praestitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit. A fentebbi kitétel »proxime constitutum dicitur« mutatja, hogy Marcellus akkor még az udvari tanácsba nem járt s a fejedelmi döntvényt csak hallomásból (dicitur) tudja, továbbá az indokot is csak egyéni vélekedésével találgatja, puto, quia, nem oly határozottan mint később, midőn mindenbe be volt avatva.

1) Dig. 25. 3. 8.¹⁾ E töredék a gyermektartás kérdését szabályozza. A családapa, a kinek engedélyével fia megházasodik, fiát és menyét, valamint ezekről származó unokáit, köteles eltartani. Ellenben a leánytól származó unokák eltartására csak akkor kötelezhető, ha mind leánya, mind vője, mind pedig ennek felmenői szűkölködők. Fiadtól származó unokád a te terhedre esik, de leányodtól származó unokád nem esik a te terhedre, mert világos, hogy leányodnak szülőit nem te, az anyai nagypapa, hanem ezeknek apai felmenője köteles eltartani. Kivétel, ha árván maradtak vagy apjuk inséges. Az eltartási kötelesség lemenők és felmenők közt természeti és törvényi alapon nyugszik. Helyesen mondja Ulpianus,²⁾ hogy az apai hatalom feloldása által se lehet menekülni a tartási kötelesség alól. A gyermeket élelmezni első vonalban az apja köteles, a mennyiben a gyermeknek nincs külön saját vagyona (peculium) vagy keresete, melyből illő tartása kikerül. De az apa csak házasságból származott vagy törvényesített vagy örökbefogadásból nyert gyermekeit köteles eltartani.³⁾ E kötelességét az apának meg nem szünteti sem az apai hatalom alól való elbocsátás, sem a család-alapítás. Ezért helyesen szól Ulpianus⁴⁾, hogy táplálni kell gyermekedet, ha emancipálsz is.⁵⁾ Az apa, ha fia megházasodik, feltéve, hogy az apja engedelmével, mind fiának, mind menyének, mind pedig ezekről származó unokáinak köteles megadni az illő tartást, ha fia maga nem tehetős. Ezt fejezi ki Marcellus.⁶⁾ Ellenben a leányától származó unokák eltartására csak akkor kötelezhető, ha leánya, veje, ennek felmenői szűkölködők. Az anyai nagypapa e

¹⁾ Dig. 25. 3. 8. Marcellus libro 1. ad legem Juliam et Papiam. Non quem admodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est; nam manifestum est, id, quod filia parit, non avo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens est. — ²⁾ Dig. 25. 3. 5. §. 1. . . . etiam si non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus, et vice mutua alere parentes debere. E hely alapján a tárgyalt kérdést szépen fejtegeti Edonard Teissier: Des obligations alimentaires dans la famille à Rome et en France. Paris. 1880. 22. s következő lapjain. — ³⁾ alimenta civilia. — ⁴⁾ Dig. 25. 3. 5. §. 1. . . . etiam si non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus. — ⁵⁾ de csak annyiban, a mennyiben a gyermeknek nincs vagyona, keresete. Teissier. Oblig. alim. d. l. f. à Rome. 39. s köv. l. — ⁶⁾ Dig. 25. 3. 8.

kötelességét Antoninus Pius állapítá meg.¹⁾ Bizonyosan a Marcellus tanácsát követve.

A házasságkivüli gyermek nemző apjától eltartást nem követelhet. Még Antoninus Pius sem kényszeríté az apát eltartás adásra, ha be nem bizonyult a gyermek törvényes származása²⁾. Házasság kivüli gyermek eltartást csak anyjától követelhet.³⁾

2) Dig. 39. 6. 38.⁴⁾ Halálesetére való ajándékozás. E töredékben Marcellus a halálesetére való ajándékozás és halálesetére való egyéb kapás közti különbséget fejtegeti. Amazt adja a jelenlevő jelenlevőnek,⁵⁾ holott halálesetére való egyéb kapás az is, a mi nem ajándékozás, p. o. végakaratom az, hogy Pamphilus szolgám legyen szabad, ha ad neked tizezer sestertiust; vagy Julius legyen örökösöm, ha fizet neked húszezer sestertiust. A tiz, illetve húszezer sestertius, melyet neked fizettek, nem tekinthető halálesetre való ajándékozásnak. A halálesetére való ajándékozásnak lényeges vonása, hogy hatálya az ajándékozó halálától függ, de azért mégsem tekinthető örökségnek vagy hagyománynak, mert a) csak a megtiszteltnek beleegyezésével és elfogadásával létesülhet, mit ez közül az ajándékozóval; holott az örökség vagy hagyomány létesüléséhez nem szükséges, sőt nem is lehet az örökhagyó életében kijelenteni az elfogadást; b) örökség, hagyomány az elfogadás előtt transmittáltathatik, ellenben mortis causa donatio nem létesül, ha az elfogadás előtt meghal a megtisztelt; c) a mor-

¹⁾ Dig. 25. 3. 5. §. 5. — ²⁾ Dig. 25. 3. 5. §. 6. . . . idem t. i. A. Pius rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium juste eam procreatam. — ³⁾ Dig. 25. 3. 5. §. 4. ergo et matrem cogemus praesertim vulgo quaesitos alere, mond Ulpianus. — ⁴⁾ Dig. 39. 6. 38. Marcellus libro 1. ad legem Juliam et Papiam. Inter mortis causa donationem, et omnia, quae mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia; nam mortis causa donatur quod praesens praesenti dat, at mortis causa capi intelligitur et quod non cadit in speciem donationis. Etenim quum testamento quis suo Pamphilum, servum suum, liberum esse iussit, si mihi decem dederit, nihil mihi donasse videbitur; et tamen si accepero a servo decem, mortis causa accepisse me convenit. — Idem accidit, quod quis sit heres institutus, si mihi decem dederit; nam accipiendo ab eo, qui heres institutus est, conditionis explendae eius causa, mortis causa capio. — ⁵⁾ praesens praesenti dat, mortis causa.

tis causa donatio oly intézkedés, a mit az ajándékozó az ő vagyonával tesz, ¹⁾ ellenben az örökség és hagyomány nem az ő vagyonából, hanem hagyatékából megy; *d)* a halálesetre való ajándékozás nem kíván se cselekvő, se szenvedő végrendelkezési képességet, hanem a szerződési szabályok megtartását; holott az öröklés és hagyomány megkívánja a cselekvő és szenvedő végrendelkezési képességet; *e)* a halálesetére való ajándékozás a végrendelet vagy codicillus sorsától független, holott a végrendeleti örökség és hagyomány attól függ.

2. Liber singularis responsorum. ²⁾

A római jogtudósok feleleteit különös érdeklődéssel és tanulsággal olvashatjuk. Általok elméleti jogismereteink gyakorlati értéket nyernek. Az elvont tételek megelevenülnek és kézzel fogható alakban lépnek szemünk elébe. A műkifejezések élő testben jelentkeznek. Az egyes tételek alkalmazhatósága iránt bizalmunk és hitünk szilárdul, s szemléljük a római földön képződött jognak ugyanottani alkalmazását, a jogtudósok és jogkeresők folytonos érintkezését. Háttérben nyüzsög a gyakorlati élet, előtérben látjuk a jogtudóst, a ki a hozzá folyamodóknak mesterileg adja igazságos és döntő feleleteit.

A római jogtudósok szívesen foglalkoztak feleletek adásával. Tekintélyöket, befolyásukat mi sem emelte inkább. Adták előszóval vagy írásban, nyitott levélben, vagy pecsét alatt. A feleletek velős rövidségeik által is különböznek a vitás kérdéseket fejtegető művektől, ³⁾ mely utóbbiak bőven foglalkoznak

¹⁾ praesens praesenti dat. — ²⁾ Responsorum liber singularis becses gyöngyszemeit tartalmazzák a justinianusi Digesták, jelesül: Dig. 13. 5. 24. de pecunia constituta; Dig. 13. 7. 34. de pignoratitia actione vel contra; Dig. 24. 3. 38. soluto matrimonio dos quemadmodum petatur; Dig. 26. 7. 21. de administratione et periculo tutorum; Dig. 28. 5. 53. Mommsen szerint 54. de heredibus instituendis; Dig. 29. 1. 25. de testamento militis; Dig. 30. 1. 23. de legatis et fideicommissis; Dig. 32. 69. de legatis et fideicommissis; Dig. 34. 2. 6. de auro argento, mundo... statuis legatis; Dig. 35. 1. 36. de conditionibus et demonstrationibus; Dig. 39. 6. 28. de mortis causa donationibus; Dig. 40. 5. 56. de fideicommissariis libertatibus; Dig. 46. 3. 48. de solutionibus et liberationibus; a többi négy eset is tanulságos. — ³⁾ Libri quaestionum,

a magánjogi vitás tételekkel, s ezeket a részletes fejtegetés által körülményesen megvilágosítják. A responsum a tényállás főpontjait összevontan adja és a feltett kérdést röviden eldönti, előre bocsátván ama megjegyzést, hogy a felelet kitől származik ¹⁾).

A responsum által a jogtudós irányt adott a bírónak s őt tájékoztatta, ítéletet azonban nem fogalmazott; concret esetben a véghatározat hozatalát arra bízta, a ki a birói hatalmat gyakorolta, ²⁾ de ezen, többnyire nem jogtudós bírakra nézve mi sem lehetett megnyugtatóbb, mint annak tudata, hogy ítéletük nem csupán egyéni nézet, hanem a Marcellusok által is helyezett igazság.

A panaszos felek kihallgatásánál, a jogi körtünetek megfigyelésénél, a megfelelő jogorvoslat rendelkezésénél tudományt kereső hallgatók ³⁾ hihetőleg nem hiányoztak Marcellus oldaláról. Hallgatói látták a gondolkodás mélységét, a megfontolás komolyságát s a feleletadás lelkiismeretességét. Sohase történik, hogy a kérdezősködőnek vagy bárkinek érdekében álokoskodásokhoz menekülne. Az esetnek körvonalaait élesen veti szemeink elébe, a kérdésnek kimagasló részeit utánozhatatlan finomsággal szemlélteti; a lényegesnek eltalálásában s kiemelésében felülmúlhatatlan. Csak Papianus hasonlítható hozzá. Szerényen, de határozottan adja szabatos feleleteit. Néha egyetlen szóval egész jogvitát eldönt, ⁴⁾ néha általános indokokra hivatkozik ⁵⁾. Némely töredékben két, sőt három kérdést is megold ⁶⁾. Marcellus feleleteinek fogalmazványait megtartotta

¹⁾ p. o. Marcellus respondit. Csak egy helyen t. i. Dig. 37. 15. 3. nem áll »respondit« előtt »Marcellus.« Talán a compilatorok hagyták el. — ²⁾ Dig. 32. 69. §. 1. qui de ea re cogniturus esset. — ³⁾ auditores, igazi cupida legum iuventus. — ⁴⁾ p. o. successisse, teneri, videri, deberi, posse stb. — ⁵⁾ p. o. est enim humanior et utilior ista interpretaatio. Dig. 13. 5. 24. — ⁶⁾ Dig. 30. könyv, 123. töredék. praef. fejtegeti. Lucius Titius hitbizományi meghagyásának teljesítését, a §. 1. pedig Cajus Sejus javára hitbizománynak hallgatag rendelkezését. A Dig. 34. 2. 6. oly töredék, a melyben Marcellus a hagyomány tárgyának kiszolgáltatását érintő három kérdéssel foglalkozik, lásd a 62. s következő lapon az esetnek tüzetes ismertetését. A Digesták 35. 1. 36. is két esetről beszél, úgymint a) a consullá választatás tiszteletére, vagy talán inkább a szokásos választási költség fedezésére szóló legaturnról; b) a hitbizomány kiszolgáltatásának idejéről.

és később összegyűjtve közrebocsátá »*Liber singularis responsum*« czím alatt.

Ez Marcellusnak legbecsesebb műve, sőt az egész remekjogi irodalomnak egyik gyöngye. Tribonianus is nagyrabecsülte, ezért aránylag többet vett át belőle Pandektáiba, mint Marcellus egyéb műveiből. A responsumok gyűjteményébe fölvevett feleletek peres és perenkivüli, valódi és költött jogesetek eldöntéséről tanuskodnak. Marcellus responsumai hihetőleg mind valódi esetekre vonatkozók és így a jogéletnek közvetlen termékei úgyannyira, hogy p. o. a Dig. 8. 2. 10-ben foglalt töredék a megszólalásig híven mutatja a panaszlónak tanácskérését és a *jus respondendi* tényleges gyakorlatát. Gaurus előterjeszti a jogesetnél felmerült minden kételyt és aggodalmat. Ennek meghallgatása és a körülmények érett mérlegelése után adja Marcellus feleletét, melyben a felmerült esetre vonatkozó jogszabályokat kifejti. A Dig. 30. 123. is eredeti idézet, a vele közölt végrendeletből.

Marcellusnál valamint más nagy jogtudósnál a jogesetek úgy vannak előterjesztve, hogy az élő ügyfelek igazi neveik csak ritkán ¹⁾ közlöttnak, legtöbbször költött általános nevek: Lucius Titius, Caius Sejus, Sempronius, Publius Maevius, Cornelius, Mucius, Septitius, Maevia, Seia, Antonia, Tertilla Paula, helyettesítvék a valódi nevek kicserélésével. Az ügyfelek nevét ritkán kívánták megörökíteni. De ebből nem következik, hogy az esetek költöttek.

Marcellus feleleteinek könyvéből négy töredéket akarok ismertetni mutatványul.

1. Dig. 46. 3. 48. ²⁾ A fizetésről.

¹⁾ p. o. Dig. 8. 2. 10. »Gaurus Marcello« vagy Dig. 24. 1. 49. »Sulpicius Marcello.« — ²⁾ Dig. 46. 3. 48. Marcellus libro singulari responsumum. Titia, quum propter dotem bona mariti possiderit, omnia pro domina egit, reditus exegit, et moventia distraxit; quaero, an ea, quae ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit, reputationem eius, quod proponeretur, non iniquum videri, pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit. Sed si forte usurarum quoque ratione arbiter dotis recuperandae habere debuerit, ita est computandum, ut prout quidque ad mulierem pervenit, non ex universa summa decedat, sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebat; quod non est iniquum.

Titius nőül vette Juliát s vele hozományt kapott. A házasság tartama alatt Julius vagyonának birtokába bocsátá a praetor Juliát, a hozomány biztosítása végett.¹⁾ Úgy rendelkezett Julia mint tulajdonos, a jövedelmet húzta, az ingókat eladta. Végül felbomlik a házasság és a hozományt vissza akarja kapni Julia. A kérdés ez: betudandó-e a hozomány törlesztésébe mindazon bevétel, melyet Julia szedett, míg férjének vagyonát bírta?

Marcellus beszámítandónak mondja; mert a mit beszedett, azt pro soluto tartá meg.

Az eset így is alakulhat: a férj illetéktelenül visszatartja a hozományt, mely p. o. ezer arany. Tartozik késedelmi kamatot fizetni, 3 évi késedelem után háromszor 60 azaz 180 aranyat. Julia beszedett 200 arany jövedelmet, Julius kéri a bírót, hogy Juliát kötelezze a 200 aranyra betudására. Julia pedig arra kéri a bírót, hogy a jövedelem mindenekelőtt a késedelmi kamat fedezetéül tekintessék. Marcellus véleménye szerint a szedett jövedelemmel mindenekelőtt compensálandók a késedelmi kamatok. Úgy is az a szabály, hogy előbb a kamat tekintendő törlesztettnek s csak azután a tőke. Ha valaki adósának jövedelmeit beszedi, nem vélelmeztetik, hogy ajándékot szed, hanem szedi a jövedelmet mint hitelező, követelésének törlesztésére, és ami ezen felül maradna, azt a tőke törlesztésére.

2) Dig. 17. 1. 38.²⁾ Az adós viszonya a záloghoz és a kezeshöz.

¹⁾ missio in bona dotis servandae causa. — ²⁾ Dig. 17. 1. 38. praef. Marcellus libro singulari responsorum. Lucius Titius Publio Maevio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa creditori filii obligare, postea Maevio defuncto relicta pupilla, tutores eius iudicem adversus Titium acceperunt, et Titius de mutuis petitionibus; quaero, an domus pars, quam Titius obligandam filio suo accomodavit, arbitrato iudicis liberari debeat? Marcellus respondit, an, et quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore, quo res, de qua quaeretur, obligata fuisset, iudicem aestimaturum; est enim earum specierum judicialis quaestio per quam res expediatur. §. 1. Non absimilis illa quae frequentissime agitari solet: fideiussor an, et priusquam solvat, agere possit, ut liberetur? Nec tamen semper expectandum est, ut solvat, aut iudicio accepto condemne-

Lucius Titius természetes fiának Publius Maeviusnak megengedi, hogy közös házukat elzálogosítsa, P. Maevius hitelezőjének biztosítására. Erre meghal Maevius egy serdületlen korú leánygyermek hátrahagyásával. Az árvának gyámja és L. Titius közt perre került a dolog. Titius követeli, hogy az adós, illetőleg örököse elégítse ki a hitelezőt és így mentesse fel a jelzálogteher alól a háznak L. Titiusra vonatkozó részét.

Marcellus vélekedése az, hogy a bíró az adós viszonyának, az elzálogosítási szerződés feltételeinek és annak figyelembe vételével határozzon, vajjon terheli-e késedelem az adósságot? Bizonyos, hogy az adós kötelezhető arra, miszerint kellő időben váltsa ki a zálogtárgyat, illetve oldoztassa fel a jelzálogi lekötöttséget alól.

A kezes a nélkül, hogy fizetett volna, követelheti a kezességi kötelezettség alól való mentesítettését, keresetet indítva a főadós ellen, hogy fizesse ki a hitelezőt. Ha a kezességet bizonytalan időre vállalták s a főadós késlekedik a fizetéssel, kérheti a kezes, hogy a bíró szabjon határidőt a kezesség tartamának, ha a főadós késlekedik a fizetéssel, vagy ha vagyonát tékozzolja. Ha a kezes fizet, a kiszabadított főadós ellen mandati actio directával élhet; de ha készpénz hiányában fizetni nem bír és attól tart, hogy a hitelező addig halogatja a behajtást, míg a főadós fizetése képtelenné válik, majd akkor a kezes lesz kénytelen fizetni, a visszanyerés reménye nélkül: a főadós ellen, a ki minket a kezesség elvállalásával megbízott, nem azt petitiónáljuk, hogy nekünk valamit adjon vagy megtérítsen, hanem hogy valamit tegyen, t. i. elégítse ki hitelezőjét, illetve eszközje ki mentességünket.

Ha a kezességet mandatum alapján vállaltad, a főadós mint mandans ellen élhetsz mandati actio contrariával.

3) Dig. 28. 5. 53. Mommsen 54. ¹⁾ Az örökösök osztályrészének meghatározása.

tur, si diu in solutione reus cessabit, aut certe bona sua dissipabit; praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditorum mandati actione conveniat.

¹⁾ Dig. 28. 5. 53. a Mommsen-féle kiadásban 54. Marcellus libro singulari responsorum. Lucius Titius Seio et Sempronio ex semissibus heredibus institutus, et ceteris exheredatis, invicem heredem substituit,

Lucius Titius két fiát Seiust és Semproniuszt nevezte ki örököséivé, mindeniket a hagyaték fele részére. Többi három fiát, t. i. Corneliust, Sallustiuszt és Varrot pedig kitagadta. Ezután Seiust és Semproniuszt egymásnak kölcsönösen helyettesíté. Következik végrendeletében több hagyomány és fölszabadítás. Végül ezt írja végrendeletében: Cornelius, Sallustius és Varro legyenek egyenlő részben örökösök s egymásnak helyettesítve. Most az a kérdés, hogy mennyit kap a két első fiú, és mennyi jut a három utolsónak? Marcellus ezt válaszolta: Az előadottakból nem derül ki Lucius Titius szándéka világosan; de a végrendelet szövege szerint úgy látszik, hogy Seius és Sempronius $\frac{12}{24}$ részt, Cornelius, Sallustius és Varro szintén $\frac{12}{24}$ részt kap a hagyatékból. A kiszámítás következő: Seius $\frac{6}{24}$, Sempronius $\frac{6}{24}$, Cornelius $\frac{4}{24}$, Sallustius $\frac{4}{24}$, Varro $\frac{4}{24}$; összesen $\frac{24}{24} = \text{As}$.

Az örökösödésről írt jogi művekben e töredék nem méltányoltatik, sőt nem is idéztetik, pedig jól mondja e töredékről Kis Mór, hogy az valóságos gyöngyszem. A római jogászok felülmúlhatatlan művészége a gyakorlati esetek eldöntésénél, főleg a jogügylet alapját képező, de a helytelenül vagy homályosan kifejezett valóságos akaratnak kiderítésében s megállapításában rejlik. A jelen esetben fényesen sikerült Marcellusnak az interpretatio, mely által lehetségessé tette a különben teljesen homályos végrendeletnek fentartását.

4) Dig. 34. 2. 6. ¹⁾ A hagyománynak tárgya.

deinde legata et libertates dedit, postea ita subiecit: Cornelius, et Sallustius et Varro aequis partibus heredes sunt, quos invicem substituo; quaero, quantum vel priores duo ex semissibus instituti, vel posteriores habere debeant? Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium, et Sallustium, et Varronem primo, an secundo, vel tertio gradu heredes instituere voluerit; sed secundum scripturam testamenti, quae proponeretur, alterum assem datum iis videri.

¹⁾ Dig. 34. 2. 6. Marcellus libro singulari responsorum. Seia ab herede Publio Maevio ita legavit: Antoniae Tertyllae dō lego auri pondo tot, et unionem cum hyacinthis; postea unionem solvit, neque ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit; quaero, an heres ex causa fidei commissi aestimationem rei, quae in haereditate non est, praestare debeat? Marcellus respondit, non debere. §. 1. Item quaero, si probari possit, Seiam uniones et hyacinthos quosdam in aliam speciem

A hagyomány tárgyát elenyészteti az örökhagyó. Ez megszünteti a hagyományt. Seia következő hagyománynyal terhelte örökösét Publius Maevius: Antonia Tertyllanak adok és hagyományozok egy font aranyat, és a nagy gyöngyszemet¹⁾ hyacinthusokkal. Később lehúzta a ritkanagyságú gyöngyszemet a zsinórról s halála után nem maradt utána gyöngyszem.²⁾ Kérdés, tartozik-e az örökös a hagyatékbán nemtalált gyöngynek árát Antoniának megtéríteni. Marcellus azt feleli: nem. »Solvit« ez esetben azt jelenti, hogy a hyacinthusok közül kivették a gyöngyöt, nem pedig azt, hogy valami oldószerrel feloldották.³⁾ Marcellus nem arról beszél, hogy az igazi gyöngy az erős ecetben vagy valami savban felbomlik. Beszélték⁴⁾ Cleopatráról, hogy midőn Antoniusszal tartá kézfogóját, a serlegbe veté legdrágább gyöngyét, és ezt a borral feloldatván, mint drága italt lenyelte. Köztudomásu azonban, hogy a gyöngy nem olvad fel a borban. Nem egyéb, mint együgyű dicsőítés Tydemann amaz állítása, mintha Marcellus a vegytanban való jártasságát igazolná az által, hogy a gyöngynek feloldását mint tényt állítja. Ilyesmit nem állít Marcellus. Hiszen itt a solvit ige, nem felolvasztást jelent, hanem a zsinórról való lehúzást! De ha a gyöngy felolvasztását mondta volna, Marcellus épen azt mutatta volna ki, a mit Tydemann, a vegytani ismeretek hiányát, mert a vegyészek legjobban tudják, hogy a gyöngyöt a bor ép oly kevésbé oldja fel, mint a többi kagylót. Marcellus

ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis et margaritis convertisse, an hos uniones vel hyacinthos petere possit, et heres compellatur ornamento posteriori eximere, et praestare? Marcellus respondit, petere non posse; nam quid fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existimetur, quum id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanserit, nam quodammodo extinctum sit ut interim omittam, quod etiam dissolutione ac permutatione tali voluntas quoque videatur mutata? §. 2. Lucius Titius testamento ita scripsit: heredem meum volo, fideique eius committo, ut in patriam meam faciat porticum publicam, in qua poni volo imagines argenteas, item marmoreas; quaero an legatum valeat. Marcellus respondit, valere et operis ceterorumque, quae ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere; intelligi enim potuit, aliquid civitati accedere ornamentum.

¹⁾ unionem. — ²⁾ unio. — ³⁾ solvere. — ⁴⁾ Plinius Historia nat. 9. 35. Macrob. Saturn. 2. c. 13.

fentebbi nyilatkozásából az derül ki, hogy a legatum megszűnik, ha tárgya specificáltatott.

Továbbá kérdezik: ha bebizonyítható, hogy Seja néhány nagy gyöngyszemet ¹⁾ és hyacinthusokat egy másnemű ékszerhez alkalmazott, melyet drágakövek és gyöngyök hozzáadásával még értékesebbé tett, követelheti-e a hagyományos e nagy gyöngyöket vagy hyacinthusokat és köteles-e az örökös azokat kiszedni az újonnan készült ékszerből s a hagyományosnak adni?

Marcellus véleménye az, hogy nem követelheti, mert nem lehet fennállónak tekinteni a hagyományt, a melynek végrendeletileg kijelölt tárgya egyediségét elveszíté. ²⁾ De nem csupán azért, mert a specificatio által a régi dolog megszűnt, ³⁾ hanem azért is érvénytelen a hagyomány, mert a dolog ilymévű átalakítása által az örökhagyó akaratának megváltozása is kifejezést nyer. A nagy gyöngyszemek felhasználása és ékszerbe illesztése megszünteté azoknak solitar természetét.

A város jogalany, hagyományt szerezhet. Lucius Titius végrendeletében ekkép intézkedik: akarom és örökösömnek hűségére bízom, hogy szülővárosomban állítson nyilvános csarnokot, ⁴⁾ a mely csarnokban helyezendők az ősök domborművű képei ezüstből és márványból. Érvényes-e az ilyen hagyomány? Marcellus azt mondja, hogy igen, és a város tulajdonába megy át a csarnok mindazzal együtt, a mit abban elhelyezett az örökhagyó. Úgy kell e hagyományt értelmezni, hogy az örökhagyó a város szépítéséhez kívánt hozzájárulni.

3. Digestorum libri 39.

A római jog bővebb és rendszeres tárgyalásával foglalkozó művek neve: Digesta. Digestákat írt Alfenus Varus, ⁵⁾ Juventius Celsus, ⁶⁾ továbbá Salvius Julianus, ⁷⁾ Ulpius Marcellus és Cervidius Scaevola. ⁸⁾ Celsus és Julianus hatása Marcellus Digestáin, Marcellus hatása Scaevola Digestáin vehető észre.

¹⁾ uniones. — ²⁾ in sua specie non permanserit. — ³⁾ extinctum sit. — ⁴⁾ porticum publicam. — ⁵⁾ Di. Lib. 40. — ⁶⁾ Dig. Lib. 39. — ⁷⁾ Dig. Lib. 90. — ⁸⁾ Dig. Lib. 40.

A második század után a Digesta elnevezés mellett forgalomba jött eme görög szó: Pandektae. Ulpianus és Modestinus már ezen görög czímet használják. Justinianus, mint kelet-római törvényhozó, mind a két czímet alkalmazza. ¹⁾

Marcellus Digestái némelyek ²⁾ vélekedése szerint 30 könyvből állottak, ³⁾ mások ⁴⁾ szerint 31 könyvből, ⁵⁾ melynek igazolásául idézik Justinianus Digestáinak 46. k. 3. cz. 73-dik töredékét, mely töredék Marcellus Digestáinak 31-dik könyvéből van véve. Ha hibátlan a Justinianus Digestáinak 49. 15. 2. idézete, úgy el kell fogadnunk, hogy Marcellus Digestái legalább 39 könyvből állottak, mert hiszen az érintett töredék Marcellus Digestáinak 39-dik könyvéből ⁶⁾ van kölcsönözve. A 39 könyvre való felosztás nem volt példátlan, hiszen Juventius Celsus Digestái is 39 könyvből állottak. Marcellus iratainak belbecsére egészen mindegy, akár Libri Digestorum 31 volt a czíme, a mint ezt a flórenczi Pandekta példány mutatja, akár harminczkilencz, a mint a Justinianus-féle Digesták 49. 15. 2. alatt idézett töredéke tanusítja. Én elfogadhatónak tartom, hogy Marcellus 39 könyvre osztá Digestáit.

Az örökhirdetmény összeállítását szem előtt tartá Julianus nagy művének, Digestáinak szerkesztésénél. Az ő általa követett csoportosítás megtetszett Marcellusnak. ⁷⁾ A Julianus-féle tárgysorozat követése Justinianus Digestáiban kimutatható,

¹⁾ Digestorum prooemia. §. 1. quem librum Digesta sive Pandekten apellavimus. Mommsen vélekedése szerint (Zeitschrift f. Rechtsgeschichte. VII. 477. 480. lap). Digesta alatt érteni kell az író minden művének rendszeres sorozatba való összeállítását. Ez ellen nyilatkozik Pernice, állítva, hogy mind a Digesta, mind a Pandektae alatt rendszeres művet kell érteni, csakhogy a Digestákat analysis, a Pandektákat synthesis útján nyerték. A különböző művek quintessentiája foglaltatik bennök. Danz. Lehrbuch d. Geschichte d. röm. Rechtes. 1871. 107. lap. —

²⁾ Kuntze. Coursus d. röm. Rechtes. §. 320. Hoffmann Pál. Institutiók. 1875. 73. §. 120. l. — ³⁾ Libri 30. Dig. — ⁴⁾ Heineccius. Hist. iur. Romani. §. 320. Wieling. Jurisprudentia restituta. pag. 64; főleg pedig az Index Florentinus. — ⁵⁾ Libri 31. Digestorum. — ⁶⁾ ex Libr. 39. Dig. —

⁷⁾ E tárgysorozat következő: Lib. 1—6. de iudiciis és de rebus. Lib. 7. Dos. Lib. 8. Furtum. Tutela. Lib. 9. Bonorum possessio. Lib. 10—12. Testamentum. Lib. 13—15. Legatum. Fideicommissum. Lib. 16. Manumissio. Lib. 17—19. Interdictum. Exceptio. Lib. 20—26. Stipulatio. Lib. 27—39. Vegyes.

nem nehéz tehát megérteni, hogy Marcellus Digestáival a Justinianus Digestái a fővonásokban találkoznak. Többnyire azon anyagok jutottak a Digesták elejére, közepére, végére Justinianusnál is, a melyek Marcellusnál. ¹⁾ Követték a hármas felosztást, ²⁾ csakhogy a harmadik és legterjedelmesebb részben tárgyalják nem csupán az alaki, hanem kapcsolatban az anyagi jogot is, jelesen a kötelmi jogot.

A tárgyalás részletes és a fentebbi rendszernek megfelelően az egész joganyagra kiterjedő. A Digestákban a régi polgári jog és a praetori jog összeolvadva jelentkezik Marcellusnál. Tribonianus a császári korszak jogát is beolvasztá. Ez egyik lényeges különbség a remekjogi és a Justinianusi Digesták közt. Az élet szolgáltatta Marcelluséknak a Digestákhoz az adatokat s a kidolgozásnál szem előtt tartották a gyakorlati alkalmazás feladatait és a gyakorlati szükségnek kielégítését.

Marcellus, mint általában a többi remekjogász is, gyakorlati szempontokból tárgyalja a jogot. Innen nála is háttérbe szorult a történelmi levezetés. És, ha hivatkozik ³⁾ is a régiekre, vagyis az Augustus előtti jogászokra, ezt nem jogtörténeti szempontból teszi. A bírálati szellem igen éber Marcellusban s mindig kész a téves tételek terjedésének meggátolására. A gyakorlat *számára* és a gyakorlat alapján irta Digestáit Marcellus. Épen ezért gazdag tárháza az esetjognak (*casuistica*); meglepő benne a példák száma, élethűsége, s elevensége és a részletek változatossága; nézzük p. o. a Dig. 36. 1. 44. töredékét; a tényállás rövid előadása után kérdést tesz: valjon a fenforgó előzmények mellett a panaszlott ellen van-e a keresetnek helye? és ha igen, lehet-e ezt indítani az örökös ellen? Elbeszéli továbbá, miképen kérték tanácsát egészben és

¹⁾ Marcellus Digestáinak tárgysorozata iránt értesülést nyerünk a következő műből: *Jurisprudentia restituta*. A. Wieling. 1737. pag. 100—106. Szerinte 128 töredék van Marcellus Digestáiból Justinianus Pandektáiban. — ²⁾ *Tripartitum* vagy *Tripartitum*. De personis, de rebus és de actionibus. — ³⁾ p. o. Dig. 26. 8. 12. quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere, id pro solido ad eum cui adquiri potest pertinere veteres comprobaverunt — mondja Marcellus, Julianushoz tett megjegyzésében.

külön a részletekre nézve. Őszintén bevallja a kérdezősködő, hogy egy örökösnyt nem birt felvilágosítani,¹⁾ azért Marcellus tekintélyéhez folyamodik s Marcellus megadja a kellő választ,²⁾ s a képzelhető ellenvetéseket felhossa³⁾ és nyomban megczáfolja⁴⁾ éles okoskodásokkal. Ezen és számos más casuisticus jogesetek igazolják, hogy Marcellus Digestáit úgy tekinthetjük, mint a felmerült gyakorlati jogesetekből kinőtt művet; de nem halmaz állapotban fekszenek egymás mellett a jogesetek, hanem beillesztve a szépen kimért keretbe.

Marcellus Digestáit az idézetekből ismerjük, a melyeket Justinianus compilerai megmentettek, a kik részint közvetlenül magok kölcsönöznek töredékeket Marcellus Digestáiból, részint idéznek oly írókat, a kik Marcellusra hivatkoznak, néha a mű czímének s a könyv számának kitételével, néha csupán általánosságban. A kiszakított töredékek a Marcellus Digestáiból nem tekinthetők könyvről könyvre menve kiválogatott mutatóványoknak, tehát sem az egész műnek vázlatául, sem az egyes könyveknek rövid kivonatául nem vehetők s az egészről csak halvány képet adnak. A compilerok a nekik tetsző és szükséges sorokat írták ki. A szerves kapcsolatból kiszakított töredékek nem vágnak össze egyes kérdések befejezésével.

Egyes eseteket oly szépen, jól és tanulságosan fejteget Marcellus, hogy igazán példányképen veheti minden jogász.⁵⁾

¹⁾ non possum persuadere. — ²⁾ respondi. — ³⁾ sane. — ⁴⁾ sed quia.
— ⁵⁾ A Marcellus Digestáiban tárgyalt s Tribonianus által is átvett jogesetek közül különös figyelmet érdemlők: Dig. 8. 2. 10.; Dig. 11. 8. 2.; Dig. 20. 1. 27. de pignoribus et hypothecis; Dig. 24. 1. 49. de donationibus inter virum et uxorem; Dig. 28. 4. 3. de his, quae in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur; Dig. 29. 2. 75. de acquirenda vel omittenda hereditate; Dig. 33. 2. 15. §. 1. de usu et usufructu; Dig. 57. 5. 25. de legatis praestandis; Dig. 37. 8. 3. de conjungendis cum emancipato liberis; Dig. 41. 6. 2.; Dig. 43. 16. 12. de vi et de vi armata; Dig. 44. 2. 19. de exceptione rei judicatae; Dig. 44. 3. 2.; Dig. 46. 3. 67.; Dig. 46. 3. 72. de solutionibus et liberationibus. Az idézett helyek többnyire úgy alak mint tartalom tekintetében kiválóan casuistikus természetűek és a legbehatóbb fejtegetésre érdemesek.

Marcellus Digestáiból mutatványul álljon itt néhány töredék.

1) Dig. 22. 3. 10. Marcellus libro 3. Digestorum.¹⁾ A bizonyítékokról.

A bizonyítékok rangsorozatára érdekes világot vet e töredék, melyben előadja Marcellus, hogy a Tanács határozata szerint a bizonyítékok közt nyomatékosabbak a közokiratok, t. i. census et monumenta publica, mint a tanúk. A census jelenti a censualis lajstromot,²⁾ mely eredetileg az ötévenként tartott összeírás³⁾ alkalmával készült, a római polgár nevének, korának s vagyonának hiteles feljegyzése végett, azon bevallás szerint, melyet híven tettek a censor előtt. E lajstromok alapján készült mind a vér- mind a vagyonadónak kivétele. Ha igaz volna, a mit Censorinus⁴⁾ nyomán állítanak, hogy Vespasianus idejében a census eltűnik, akkor Marcellus nem használhatná a census szót a fentebbi műértelemben. Nem a census, hanem csak a lustrum ötévenkénti megtartása és pogányáldozási szertartásai mentek ki gyakorlatból Vespasianus korában. Még Ulpianus úgy említi⁵⁾ a census kijátszását, mint a szabadság, tehát a polgári lét megsemmisítőjét; de már a lustrális census nem ismétlődő, a censori jegyzékbe való bejegyzés által történt felszabadítás⁶⁾ elmaradt. Különben de censibus hat könyvet írt Ulpianus Caracalla korában, és említi, hogy e lajstromba a tulajdonosnak neve, életkora, a telek pontos körülírása, a rabszolgák számbavétele szokásosan bevétetik. A vagyoni adót különösen censusnak nevezték, de így nevezik a lajstromokat is, melyeknek kiigazításáról beszél Ulpianus.⁷⁾ Igazat adunk tehát Donellusnak,⁸⁾ a ki állítja, hogy: Marcellusnál a census

¹⁾ Dig. 22. 3. 10. Census et monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit. — ²⁾ tabulae censuales. — ³⁾ census lustralis. — ⁴⁾ De die natali. c. 18. — ⁵⁾ Ulpianus. Fragm. Tit. 11. §. 11. : cum incensus aliquis venerit. — ⁶⁾ manumissio censu. — ⁷⁾ Dig. 50. 15. 2. : vitia priorum censuum editis novis professionibus evanescent. — ⁸⁾ Donell. Comment. ad Tit. Pand. de fide Instrument. c. 2. p. 280. Marcellus vocat census : tabulas et scripturas publicas de civium censu et bonorum aestimatione.

a polgárok személyi és vagyoni összeírásának nyilvánkönyve s a census ez értelemben Decius Valerianus korával tűnik el. Ez idő után a census jelenti a város határának nyilvánkönyvét s a határbeli adózó telkek jegyzékét,¹⁾ melyet a becselő-bíztos²⁾ készített, a mérséklő³⁾ és adófelügyelő⁴⁾ felülvizsgált. A monumentum publicum: hatósági rendeletre és tekintély mellett készült okirat, melyet csont- vagy fémlemezre írtak. Itten Marcellus valószínűleg ama fémlemezre írt okiratokat érti, a melyek a telkek-tulajdon megszerzésének, határjárásoknak vagy kihasításoknak emlékére készültek. Igaza van Marcellusnak, hogy ily érclemezre írt okiratok jobb bizonyítékok, mint a tanúk; ezt vélte a Tanács is; de az idevonatkozó tanácsvégzés eredeti szövege elveszett. Határperekben s a szabadszármazás ránti jogvitában a census és monumenta publica által történő bizonyítékok elsőbbséggel bír a tanúk felett, még Constantinus szerint is, de más perekben Constantinus óta nem bír elsőbbséggel az okirat a tanúvallomás felett.⁵⁾

2) Dig. 44. 3. 2. Marcellus libro 6. Digestorum.⁶⁾ A szökőnapról.

E töredékben Marcellus a szökőnap számbevétele iránti nézetét adja elő, minden időre figyelmet érdemlőleg. Az idő mérésére tűzi-, homok- és vízi-órát már régóta használt a találgékonny ember. A napot apróbb szakaszokra osztá, melyekre a római törvényhozás a nagykorúság számításánál van tekintettel, különben pedig egy-egy nap képezte a törvényben kitűzött legkisebb időközt. A legrégebb római naptár szerint, mely

¹⁾ Cuiac. Paratitl. in Tit. Pand. de Censibus: censum dicimus publicas tabulas territorii civitatis et agrorum cuiusque. — ²⁾ censitor. —

³⁾ peraequator. — ⁴⁾ inspector. — ⁵⁾ Cod. 4. 21. 15. kelt 317-ben. —

⁶⁾ Dig. 44. 3. 2. Marcellus libro 6. Dig. In tempore constituto iudicatis, an intercalaris dies proficere (t) iudicato, necne debeat, quaeritur (et omnino proficit). Item de tempore quo lis perit. Sic sine dubio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur, veluti si de usucapione sit quaestio, quae tempore constituto expleri volet, aut de actionibus, quae certo tempore finiuntur, ut aediliciae pleraeque (helyesebben: praetoriaeque) actiones; et (helyesebben: sed) si quis fundum ea lege vendiderit, ut, nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus, dies intercalaris proficiet emptori. Mihi contra videtur. Ez utóbbi 3 szót Mommsen is Scaevola notájának tartja.

állítólag Romulustól ered, 304 nap tett egy évet. Az év tíz hónapra oszlott, mire a september-december elnevezés még mai nap is emlékeztet. E mellett volt még a papi naptár, állítólag Numától; e szerint az év 10 hold-hónapból állt. Később Romulus és Numa naptára helyébe egy harmadik lépett; az évet 355 napból állónak vették, s 12 hónapra osztották; a napévtől való eltérés pótlására minden második évben a majd 22, majd 23 napból álló rövid mercedonius hónapot szurták be. De az időszámításba lassanként oly sok zavar és visszaélés csúszott, hogy C. J. Caesar szükségesnek látta a naptárt javítani. Julius Caesar Sosigenes egyiptomi csillagász által a naptárt 709-ben megigazíttatá s a nép kezébe adta azon kalendáriumot, melyet XIII. Gergely pápáig az egész kereszténység használt, azóta a száz millió lelkű keleti egyház változtatlanul, Krisztus többi követői pedig Gergely javításaival használnak. Caesar a polgári évet 365 napra, 6 órára teszi. Ezen 6 órának számítása tekintetéből rendelte, hogy minden negyedik évben februárban egy szökő nap szúrassék be. A föld azonban a nap körüli pályáját nem 365 nap és 6 óra, hanem 365 nap 5 óra 48 első és 48 másodperc alatt futja meg. Caesar tehát 11 első és 12 másodpercczel hibázott, mely hiba folytán már a tizenhatodik században 10 napi eltérést tapasztaltak. Ezért XIII. Gergely 1581-ben az évet 365 nap 5 óra 49 első és 12 másodperczre vette fel, a becsúszott 10 napot kihagyta és a további eltérések kiküldése céljából, minden 400 év alatt 3 szökőnapot elhagyni rendelt; így 24 másodpercczel nagyobb a naptári mint a csillagászati év, de ez oly csekély hiba, hogy csak 3600 esztendő alatt nő egy napra. Holott a Julianus naptárhoz ragaszkodóknak husvétjok őszre, vízkeresztjük pedig júliusra fog esni. A szökőnap számítása körül Marcellus¹⁾ mindenek előtt 1) azon kérdést veti fel, valjon a szökőnap beszámítandó-e azon határidőbe, a mely határidőt a) az elmarasztaltnak enged a törvény; ²⁾ továbbá, hogy a szökőnap beszámítandó-e azon határidőbe, b) mely alatt a per befejezendő különbeni elenyészés terhe alatt? ³⁾ Ezután 2) kérdés, számba veendő-e a szökőnap a) az elbirtoklási idő-

¹⁾ Dig. 44. 3. 2. Marcellus. Libro. 6. Digestorum. — ²⁾ in tempore constituto iudicatus. — ³⁾ tempore quo lis perit.

nél és *b)* a keresetek elévülésének idejénél? Végül 3) a szerződésileg megállapított határidőn tesz-e változást a szökőnap? Három pont alatt öt esetre nyerünk feleletet.

Az első pont *a)* alatti kérdésére t. i. hogy a szökőnap az elmarasztaltnak javára esik-e vagy nem? igenlő választ ad Marcellus: *omnino proficit*. E két szót a szövegbe tartozónak tartja Mommsen. Szó szerint egész határozottsággal az 1) pont alatti *b)* esetre is ugyanazt a választ adja Marcellus, kiemelve, hogy a perek folytatására engedett másfélévi határidő kimérésénél a szökő napot külön figyelembe nem vesznek. A második pont alatti *a)* és *b)* eseteket úgy sorolja fel Marcellus, hogy azok az előző pont 1) szerint ítélendők meg. Aztán jön a harmadik pont alatt ismét egy eset, melyet Marcellus ép úgy ítél meg mint az előbbieket, de erre ezt a megjegyzést teszi Scaevola: *mihi contra videtur*. Ezt fogadta el Justinianus. És így a justinianusi törvény értelmében a két első pont alatt olvassuk a szabályt, az utolsóban a kivételt, vagyis az 1) *a)* *b)* és a 2) *a)* *b)* esetben a szökőnap nem jön külön számba, a 3) alatti esetben számba jön. A fentebbi esetek Marcellusnál következőleg hangzanak:

1) *a)* *Tempus constitutum judicatis*. A XII. tábla 2) az elmarasztalt adósnak 30 napot enged a fizetésre; azt mondja Marcellus: ha ezen 30 nap folyamába egy szökőnap esik, ez a következő *regifugium* nappal együtt csak egy napot számít. Az adós tehát tényleg 31 napot nyer a fizetésre. 3)

b) *Tempus quo lis perit*. Ez alatt a *lex Julia* által a perek 4) tartamára kimért másfél év értendő, mely alatt a bírónak ítélnie kell, különben a per elvesz a felperesre. 5) Ezen másfél év bővül a beleeső szökőnap által, a nélkül, hogy ezt a napot számba vennék.

2) *a)* *Si de usucapione sit quaestio*. Marcellus azt mondja, hogy ha az elbirtoklás ideje 6) kerül kérdés alá, ennek tartama tényleg hosszabbúl a közbeesett szökőnap által; tehát

1) 1) *b)*. — 2) *Aeris confessi rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunt*. Tabula 3. Bruns. *Fontes iuris romani ant.* Tübing. 1879. 19. lapon; Gell. 20. 1. *triginta dies iusti sunt*. — 3) *Intercalaris dies proficit iudicato*. — 4) *legitima iudicia*. — 5) Gai. 4. 104. — 6) akkor még egy vagy két év.

ha az ingó dolog elbirtoklása megkezdődött, a szökőév január 1-én nem 365, hanem 366 nap alatt telik be, vagyis az egy év úgy vétetik, mintha a szökőnap elő se fordulna.

b) Aut ¹⁾ de actionibus quae certo tempore finiuntur. A kereset elévülésének határideje megnyúlik a közbeeső szökőnap által, a nélkül, hogy ez számba jönné. Szökőévben intra annum = 366 nap, nem szökőévben az év csak 365 nap.

A keresetnek 30 évi elévülése 30-szor 365 nap alatt nem telik be, hanem a 30-szor 365 naphoz adandó még a három évtized alatt előfordult 7—8 szökőnap.

³⁾ Si quis fundum stb. Marcellus következetesen itt is azt mondá, hogy szökőnap meg nem hosszabbítja az időt. Scaevola ellenkezőleg vélekedik. Szerinte a szökőnap ily határidőnél külön vétetik számba. Ehhez képest ha valaki telket adott el, azon feltétel alatt, hogy ha a vételárt a vevő harmincz nap alatt le nem fizeti, az adás-vevés felbomlik; a közbe eső szökőnap nem használ a vevőnek; tehát nem 31 nap áll a vevő rendelkezésére, melyen fizethet, hanem csak 30 nap. Az 1) és 2) pont alatti elvek tehát Scaevola szerint a 3) pont alatt nem alkalmazhatók és így itt a szökőnap a vevő javára nem esik. Scaevolának Marcellust helyesbítő állítását úgy indokolták némelyek, ²⁾ hogy itt azért jön a szökőnap más tekintet alá, mint az előbbi két pár esetben, mivel emezekben hónapok, évek, holott a 3) alattiban napokról van szó. A Justinianusi jogot Savigny és Grönig úgy értelmezik, hogy a hol a törvény ³⁾ rendel határidőt, ott a szökőnap nem jön számba; ellenben a hol szerződés állapít meg határidőt és pedig nem év vagy hó, hanem hetek vagy napok szerint számítandót, ilyenkor minden egyes nap, tehát a szökőnap is számba veendő. A szerződési határidőbe, ha napokkal számították, minden nap számítandó p. o. 30 napi halasztás = 30-szor 24 órai halasztás. Ugyanez áll akkor is, ha a szerződő felek hetek szerint méretik ki a határidőt. Négy hét például 4-szer hét nap. Ellenben hónap vagy év szerinti számításnál a határidő a netalán közbejövő szökőnap által gyarapodik, akár szerződés akár törvény szabta ki a határidőt.

¹⁾ sit quaestio — ²⁾ p. o. Alciatus és követői. — ³⁾ lex, edictum.

3) Dig. 8. 2. 10. Marcellus libro 4. Digestorum. ¹⁾ *Szolgalmak.* Érdekes e töredék a szolgalmak tekintetéből.

Gaurus ezt írja Marcellusnak: Két házam van. Egyiket neked hagyományozom. Örökösöm a másikat magasabbra építi s ez által elzárja házadtól a világosságot. Kérdés *a)* milyen kereset illet téged? *b)* bir-e az nyomatékka, hogy saját házát vagy a hagyatéki házat emelte magasabbra? *c)* köteles-e az örökös megengedni, hogy az általa örökölt házban át meg legyen a bejárás a hagyományozott házba? valamint gondoskodni kell a neked használatra szánt telekhez való hozzáférhetőségről, ha másképp nem lehet, az idegen telekre szerzendő közlekedési jogozat igénybe vételével is. E kérdésekre Marcellus felelete következő. Az *a)* pontra: Ha valakinek két épülete van és e közül az egyiket elhagyományozza, nem tiltható el az örökös a neki jutott háznak felebb emelésétől, még az esetre sem, ha a felebbe-emelés korlátozná a hagyományi házat a világosság élvezetében. Tehát a hagyományi épületnek világossága kisebbsíthető. A *b)* pontra: Nem bir; sőt a fentebbi szabály áll akkor is, ha az egyiknek a házat, a másiknak pedig a háznak haszonél-

¹⁾ Dig. 8. 2. 10. De servitutibus praediorum urbanorum. fragm. 10. Marcellus Libro quarto Digestorum. Gaurus Marcello: binas aedes habeo, alteras tibi lego, haeres aedes alteras altius tollit et luminibus tuis officit. Quid cum illo agere potes? et an interesse putes, suas aedes altius tollat an hereditarias? Et de illo quaero an per alienas aedes accessum haeres ad eam rem, quae legatur, praestare debet? sicut solet quaeri quum usufructus loci legatus est ad quem locum accedi nisi per alienum non potest? Marcellus respondit: qui binas aedes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum aedium; idem dicendum est si alteri aedes alteri aliarum usumfructum legaverit. Non autem semper simili est itineris argumentum, quin sine accessu nullum est fructus legatum, habitare autem potest et aedibus obscuratis. Ceterum usufructu loci legato etiam accessus dandus est, quia et haustu relicto iter quoque ad hauriendum praestaretur. Sed ita officere luminibus et obscurare legatas aedes conceditur, ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione. Maradjon annyi világosság, a mennyi a lakóknak nappali szükségletre elegendő. Látjuk Marcellus nyilatkozatából, hogy az örökös a neki jutott házban nem tehet oly építkezést, mely a hagyományi házakat végképen lakhatatlanokká tenné; de igenis olyat, a mi a használhatóságot csökkenti.

vezetét hagyományozta. A c) pontra: A gyalogút nem szolgálhat mindig indokolásul. Mert a helynek haszonélvezete nem történhetik oda vezető út nélkül, és így ha a vízmerítés joga van hagyományozva, a vízhez való hozzáférés meg nem tagadható. Nem egészen így aránylik a lakáshoz a világosság. Lakni lehet az elhomályosított épületben is. A hagyományozott épület azonban csak annyira homályosítható el és korlátozható a fénynek élvezetében, hogy ne vonassék el végképen minden világosság, sőt inkább maradjon annyi, a mennyi a lakóknak a nappali szükségletre elegendő. E töredékből következik, hogy szolgalmat hallgatógúl is lehet hagyományozni. A szolgalom hallgatógúl hagyományozottnak tekintendő azon esetben, a melyben a hagyományozott dolog épen nem használható szolgalom nélkül. Ily körülmények közt hallgatógúl hagyományozottnak nemcsak személyes, hanem lelki szolgalom is tekinthető. A hagyományozott jószágnak szolgáló telek lehet a hagyatékhöz tartozó, az örökösé vagy harmadik személyé. Hogy az örökös túrni tartozik a szolgalmat saját telkén, ennek példáját beszéli Marcellus fennebb. Van két házam. Egyiket Caiusnak hagyományozom. Örökösöm, épületének magasabbra emelése által megfosztja a hagyományi házat a világosságtól. Ad-e ez okot a hagyományosnak panaszra? Tesz-e különbséget, hogy a felebb emelt épület az örökösé vagy hagyatéki? Marcellus így dönté el a kérdést: a magasabbra felépítés nem tiltható meg az örökösnek, habár ennek következtében némileg elsötétülnek is a hagyományi háznak ablakai. Mert homályos házban is lehet lakni. Csak ne zárjon el az építkezés minden világosságot a hagyományi háztól, mert az vélelmezendő, hogy a hagyományost illeti a jog, hogy meg ne fosztassék minden világosságtól; ¹⁾ hallgatógúl van ez neki hagyományozva, s ennek erejénél fogva követelheti, hogy a szükséges mennyiségű világosságot el ne zárják, a mennyi t. i. kell, hogy nappal láthassanak a házban. Itt nincs különbség téve a közt, hogy a szolgalom által korlátozott telek vagy is a szolgáló telek az örökösnek tulajdona-e vagy a hagyatékhöz tartozó? Ha a hallgatógúl hagyományozott szolgalom

¹⁾ servitus luminibus ne officiatur.

idegen telekre nehezítendő: köteles az örökös saját költségén megszerezni a szolgáltatást; ha ez semmi áron sem volna megszerezhető, kárpótlást igényelhet az örököstől a hagyományos. A szomszéd épület terhelhető a felebb építési jog korlátozásával. ¹⁾ E szolgálat erejénél fogva megtilthatom szomszédomnak, hogy épületét felebb emelje, vagy hogy a szabályszerű magasságnál magasabbra emelje az új épületet. Marcellusnak e helye azt mutatja, hogy volt a rómaiaknál már Marcellus korában, sőt előbb is mértéke a felfelé építkezésnek. ²⁾ E mértéken belül az épület felebb emelése szabad, még ha elhomályosítjuk is a szomszéd épületeket. Azonban szolgáltilag ³⁾ kötelezhetjük magunkat, hogy épületünket nem emeljük magasabbra. Saját épületünk *világosságát* is lehetett szolgáltilag ⁴⁾ biztosítani a körülöttünk építkezők ellenében. Ha ily szolgálat nincs: szabad a szomszédnak épületét felebb emelni, még ha kisebbül is a szomszédnak világossága, legyen bár a szomszéd tulajdonosa vagy haszonélvezője a háznak. A kinek házat hagyományoztak, annak a hozzájárulás is biztosítva van. A kinek valamely terület haszonélvezete van hagyományozva, a hozzáférhetés is lehetővé teendő. Ha vízmerés joga van hagyományozva, a vízhez való közeledés meg nem tiltható. A szomszédnak nem szabad oly építkezést tenni, a mely szomszédjának a világosságból még annyit se hagy, a mennyi a lakóknak a nappali szükségletre elegendő. Ezek a Dig. 8. 2. 10. szerint Marcellus tanai.

4) Dig. 46. 3. 67. Marcellus libro 13. Digestorum. 5) A

¹⁾ servitus altius non tollendi. — ²⁾ modus altitudinis usitatus. —

³⁾ servitus altius non tollendi. — ⁴⁾ servitus ne luminibus officiatur. —

⁵⁾ Dig. 46. 3. 67. Marcellus libro 13. Dig. Si quis duos homines promiserit, et Stichum solverit, poterit eiusdem Stichi dominium postea consecutus (rursus eum) dando liberari. In numis minor vel prope nulla dubitatio est; nam et apud Alfenum Servius eum, qui minus a debitore suo accipere et liberare eum vellet respondit, posse saepius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rursus accipiendo id efficere, veluti si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, ut quum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac novissime retineat, et si in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur, quod non possit videri is, qui ita accepit, ut ei, a quo accepit, retro reddat (solutum accepisse. Puto tamen debitorem ita dantem) solvisse potius, quam decessisse.

fizetés. Marcellusnak e töredékben érintett szavai sejteni engedik az ő közgazdasági nézetét a pénzek forgásáról.

A munka és tőke termelőképességét a középkor soká nem ismerte. A tisztább nézetek megszilárdulása lépést tart a római jognak terjedésével. Igazolja ezt az, hogy a római jog befogadói, t. i. a városok kezdték a munka és tőke productivitasát becsülni; továbbá hogy a civilisták és a jogi facultások által a római jogból kivont közgazdasági tételek, a természet és munka mellett sokat adnak a tőkére s a tőkejövedelem jogosultságának védelme biztos alapot talál a római jogban.¹⁾ A remekjog a kereskedelem és forgalom szabadságát biztosítja, a szerződő felek megegyezését tiszteletben tartja.²⁾ Mily visszaesés ezzel szemben a középkornak árumegállítási, átrakodási, kiállítási stb. önkényes parancsa! A mai kornak szabad kereskedelmi iránya és pénzgazdasága meglepő összhangban áll a classicus római joggal.³⁾

Kevesebb pénz gyors forgás mellett sok fizetést közvetíthet. Ezt állítja Marcellus. Titius tartozik a vevőnek Juliusnak általában két rabszolgát adni. Titius ma egy hete átadta Juliusnak Stichust. De Julius már másnap oda ajándékozza Stichust Titiusnak. És így Titius újra gazdája és ura Stichusnak azon időben, midőn a második rabszolgát köteles szállítani. Titius tehát ismét Stichust adja Juliusnak. Kérdés, eleget tett-e Titius tartozásának? és így menekül-e tartozásának terhe alól? Marcellus azt feleli, hogy ha rabszolga helyett pénzt gondolunk, alig vagy épen nem kétséges, hogy a tartozás törlesztve van. A mint említi Alfenus, úgy vélekedett már Servius is, hogy a hitelező, a ki adósától követelésének csak egy részét kapta meg és mégis fel akarja szabadítani adósát a tartozás-

¹⁾ Zur ökonomischen Charakterisirung des römischen Rechtes. Zeitschrift f. d. ges. Staatswissenschaft. Tübingen. 1876. 32. kötet. 631. s. köv. lap. — ²⁾ quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse, neque enim quisquam cogitur vendere si aut pretium aut mensura displiceat, praesertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat, mondá M. Aurelius. Lásd Papirius. Dig. 18. 1. 71. — ³⁾ Dr. Bruder. Zeitschrift. f. d. ges. Staatswissenschaft. 1876. 32. kötet. 631. lap.

től, ezt az által teheti, hogy a kapott részt neki visszaadja ajánlékképen, és tőle ismét átveszi fizetés fejében, p. o. tartozik Titius száz arannyal Juliusnak. De csak 10 aranyat birt kicserílni Titius. Ezt leolvassa Juliusnak. Julius visszaajándékozta Titiusnak és miután a 10 arany visszaajándékozása és fizetésül adása tizszer ismétlődött, végül a tíz aranyat megtartja a hitelező Julius. Bizvást állíthatjuk, hogy Titius száz arany tartozását kifizette. Látjuk, hogy tíz arany, ha tizszer forog, éppen annyi fizetést képes közvetíteni mint 100 arany, a mely csak egyszer fordul meg. A fentebbi tételt némelyek helytelenítik, és pedig azon alaptól, hogy Titius a 10 aranyat a visszaadás kötelezettségével kapta Juliustól; Julius tehát nem úgy tekintendő mint adósának Titiusnak feloldozója, hanem inkább csak mint a követelési jogtól visszalépő¹⁾; Titius pedig nem fizető, hanem elengedést nyerő. De ezen helytelenítést Marcellus indokolatlannak látja. Méltán.

5) Dig. 46. 3. 72. pr. ²⁾ A hitelező késedelme. Titius tízezer sestertiussal tartozik Juliusnak. Kellő helyen és időben megjelenve kínálja Titius a pénzt Juliusnak. De Julius rá se néz Titiusra és nem fogadja el a kínált pénzt, minden igaz ok nélkül. Titius eltávozik a pénzzel és ezt az úton elveszti a nélkül, hogy a hiba vagy vigyázatlanság terhelné Titium. Ezután előáll Julius és követeli a tízezer sestertiust. Titius azt hozza fel kifogásul, hogy a pénz elveszett; miért nem fogadtad el múltkor, mikor kínáltam? A tartozás közvetlenül a polgári jog által eltöröltnek nem tekinthető, mert nem egyedileg³⁾ meghatározott, hanem csak fajilag⁴⁾ meghatározott 10,000 sestertius képezte a tartozást; úgy de *genus perire non potest*; to-

¹⁾ *quam decessisse.* — ²⁾ Dig. 46. 3. 72. pr. Marcellus libro 20. *Digestorum.* Qui decem debet, si ea obtulerit creditori, et ille sine justa causa accipere ea recusavit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit, doli mali exceptione potest se tueri, quamquam aliquando interpellatus non solverit, etenim non est aequum teneri pecunia amissa, quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. Et sane si servus erat in dote, eumque obtulit maritus, et si servus decessit, aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdiderit, ipso iure desinet teneri. — ³⁾ in specie. — ⁴⁾ in genere.

vábbá azért se, mert a kölesön szigorú jogi kötelem, ¹⁾ a melyben a bíró csak azt a kifogást veheti tekintetbe, a mi a maga helyén felhozott. Ha a fennebb említett kifogás kellő időben megtétetik, azt figyelembe veendőnek tartja Marcellus, azaz Titius azt hozhatja fel, hogy Julius neki ártani akar, ²⁾ midőn most követeli azt, a mit annak idején elfogadni vonakodott. E kifogáson mit sem változtat az, hogy valaha interpellálni kellett Titiust. Nem tartja méltányosnak Marcellus, hogy Titius elmarasztaltassék ama pénzben, melyet önhibája nélkül elvesztett, s a mely összeg tartozásban nem is maradt vala, ha Julius kötelességszerűleg elfogadta volna a neki felajánlott fizetést. Az elfogadásban való késlekedés ³⁾ eredményezi, hogy ha a tárgy az adós hibája nélkül elvész, ez a késlekedő rovására esik, az adós pedig menekül a tartozástól ⁴⁾. A szigorú jog szerinti ügylet terhe alól azonban csak úgy menti fel a hitelező késedelme az adóst, ha az adós nem mulasztja el a hitelező késlekedését kifogásul felhozni a maga helyén és idején; jóhiszemű jogügyleteknél, minő p. o. a hozományi követelés, a hitelező késedelme ipso iure eszközli az adós felszabadulását. Erre például felhossa Marcellus, ha rabszolga képezi a hozománynak tárgyát, s a házasság felbomlása után a férj a hozományi rabszolgát visszaadni kész, a feleség ellenben indokolatlanul megtagadja az elfogadást és ezután meghal a rabszolga, menekül a férj a visszaadási kötelezettség alól. Ugyanez állna akkor is, ha rabszolga helyett pénzt képzelünk tárgyaúl a hozománynak. ⁵⁾

A késedelem jóvátétele ⁶⁾ (purgatio morae) nincs kizárva.

¹⁾ obligatio stricti juris. — ²⁾ exceptio doli. — ³⁾ mora in accipiendo. — ⁴⁾ pro soluto id quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. — ⁵⁾ Az ipso iure megszűnés alatt azt értem, hogy a totalis actio bonae fidei actio lévén a dolus malusra, ha észreveszi a bíró, tartozik tekintettel lenni, még ha nem hozta is fel az alperes, mert in iudiciis bonae fidei semper inest exceptio doli. — ⁶⁾ Dig. 46. 3. 72. §. 1. Quum Stichum mihi deberes, et in solvendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti; pendente ea Stichus decessit; videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quae competeret, si non intercessisset stipulatio. Sed in promptu contradictio est debitorem, quum stipulanti creditori sub condicione promisit, non videri in solutione hominis cessasse; nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari.

Titius köteles Stichus szolgát Juliusnak átadni. Titius késlekedik. Julius interpellálja őt. Titius ennek daczára sem fizet és így késedelembe esik. A késedelem után igéri Titius ugyane szolgát átadni Juliusnak ama feltétel alatt, ha a hajó Ázsiából megérkezik. Julius ezt elfogadja. Mialatt e feltétel függőben van, meghal Stichus. Kérdés, tartozik-e Titius a rabszolga értékét Juliusnak megfizetni? Ugy látszik, hogy tartozik, mert az ujtás megtörténtnek s az első kötelezettség elenyészettnek nem vehető; marad tehát az előbbi kötelem, melyet Titius késlekedése által állandósított. És annak alapján tartozik Titius. De e felfogás ellen Marcellus ama észrevételt teszi, hogy Titius, a ki a késedelem után igérte Juliusnak Stichus szolgáltatását, ez ígéretének teljesítésével nem késlekedett, előbbi késedelmét pedig jóvá tette. ¹⁾ Méltán tekintjük Titius részéről jóvátevésnek azt, hogy felajánlotta Juliusnak, ennek megegyezésével a Stichus szolgáltatását, és ennek utána már nem tekinthető ez ujabban felajánlott rabszolga átadásával késlekedőnek, mert még függ a feltétel ²⁾, melynek beállta előtt tőle a teljesítés nem követelhető. Ha már a feltétel bekövetkezése, t. i. a hajó megérkezése előtt meghal Stichus rabszolga, ennek szolgáltatása lehetetlenné válik s az egyedileg meghatározott dolog elenyészése az annak szolgáltatására vonatkozó kötelezettséget megszünteti. ³⁾

A hitelező késedelmére nézve még a következőt említi Marcellus. ⁴⁾ Tegyük fel, hogy az adós Titius késedelembe esett Stichus adásával. Ugyane Stichusnak adását Julius stipulálja magának, nem az adóstól Titiustól, hanem más valakitől, Titius tudtán kívül. Jóvá teszi-e az Titius késedelmét? Marcellus véleménye szerint jóvá teszi; tehát a kötelem megörökítése be nem következik és a veszély nem terheli Titiust, sőt ha hibája és gondatlansága nélkül elenyészik Stichus: menekül Titius a kötelezettség alól. Mert a harmadik személy, a ki stipulatióra lépett Stichus iránt Juliussal, úgy tekinthető

¹⁾ ipse purgat moram. — ²⁾ si navis ex Asia venisset. — ³⁾ periculo liberari. — ⁴⁾ Dig. 46. 3. 72. §. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est. Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus, quemadmodum si quolibet nomine eius servum offerente stipulator accipere noluisse.

mintha megbízás nélküli ügyviselője lett volna Titiusnak. Ha már a megbízás nélküli ügyvivővel kötött stipulatio jóvá tette Titius késedelmét, még inkább jóvá teszi az, ha valaki az adós nevében tényleg felajánlotta Stichus átadását, de Julius ezt el nem fogadta. Julius itt késedelembe esik. Már most a veszély, mely Stichust megsemmisíti, a hitelező terhére esik, Titius ellen pedig nincs helye a keresetnek. De a felajánlás legyen valódi, ne pusztán szóbeli, vagyis legyen a felajánlott dolog jelen, ne pedig távol vagy épen csak a jövőben.¹⁾ Titius ellopta a Julius rabszolgáját Stichust. Julius stipuláltatja magának Titius által mindazt, a mit Titius tolvajság következtében adni és szolgáltatni köteles. Noha szabály, hogy a tolvaj mindig késik,²⁾ mindazonáltal, ha kínálja Stichus visszaadását, Julius pedig nem akarja elfogadni és ennekutána meghal Stichus, felszabadul Titius és Marcellus szerint nincs helye ellene az érték iránti keresetnek.³⁾ Természetes, hogy valódi, nem pedig szóbeli legyen a kínálás.⁴⁾ Marcellus amaz esetre véli az érték iránti kereset⁵⁾ elmaradását, ha stipulatio által a vétség alapján állott kötelem⁶⁾ újítva átalakul szóbeli kötelemmé.⁷⁾ Arra nézve, hogy a stipulatio alapján se maradjon kötelezve, kell, hogy *a)* valódi, ne pedig csak szóbeli legyen a felajánlás, *b)* hogy a hitelező illetéktelenül tagadta meg az elfogadást, *c)* hogy aztán Titius hibája és gondatlansága nélkül pusztult el Stichus. Ha a felajánlás nem lett volna valódi: nem ugyan az érték iránti kereset,⁸⁾ hanem a stipulation nyugvó kereset⁹⁾ indítható Titius ellen; például azt hozza fel Marcellus, hogy a rabszolga távol van, más tartományban tartózkodik, a midőn azt Titius átadni ajánlkozik¹⁰⁾ és még az átadás előtt meghal: nem fog Titius

¹⁾ Marcellus. Dig. 46. 3. 72. §. 3. Idem responsum est, si quis, quum surreptus mihi servus esset, sub condicione stipulatus fuerit quidquid furem dare facere oportet; nam et fur condicione liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit; si tamen, quum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio; et finge, priusquam facultatem eius nancisceretur fur vel promissor, decessisse servum non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse; non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest. — ²⁾ fur semper sit in mora. — ³⁾ furtiva condictionak. — ⁴⁾ obligatio. — ⁵⁾ conditio furtiva. — ⁶⁾ obligatio ex delicto. — ⁷⁾ verbalis obligatio. — ⁸⁾ conditio furtiva. — ⁹⁾ actio ex stipulatu. — ¹⁰⁾ obligatio verbalis.

menekülni a stipulation nyugvó kereset elől és nem mondhatja, hogy Juliust késedelem terheli. Nem tekintik valódi felajánlásnak a távollevő szolgának felajánlását; ez csak szóbeli felajánlás; emennek el nem fogadása késedelembe nem ejti a hiteltelzöt.

A Dig. 46. 3. 72. §. 4.¹⁾ alkalmat ad Marcellusnak megjegyzéseket tenni a vagylagos kötelemről. Titius stipulatio által kötelezte magát vagylagosan szolgáltatni Juliusnak Stichust, vagy Pamphilust, holott már akkor Pamphilus a Julius tulajdonát képezte. Ezzel tehát nem tartozhatik Juliusnak, mert lehetetlen Juliusnak szolgáltatni azt, a mi már úgyis az övé s így nem létesült vagylagos kötelelem. Tehát Pamphilust szolgáltatni nem tartozik s ennek szolgáltatására nem kényszeríthető.²⁾ Tegyük fel már most, hogy a kötelelem kötése után megszűnt Pamphilus a Julius tulajdonát képezni. Megszerzé Titius. Átadja Juliusnak. Kérdés, törlesztve van-e a kötelelem, fel van-e oldozva Titius? Marcellus szerint nincs.³⁾ Nem jött létre vagylagos, hanem csak egyszerű kötelelem, melynek tartalmát Stichus szolgáltatása képezi, e tartozás pedig Pamphilus szolgáltatása által nincs törlesztve Julius akarata ellenére;⁴⁾ de Juliust nem lehet arra kényszeríteni, hogy a kötelemben nem vont Pamphilust elfogadjja, akár a stipulációkor volt az övé Pamphilus, akár a fizetéskor képezze az ő tulajdonát. Ha Stichus, a ki mint egyedileg meghatározott tárgy (species) került a kötelemben, a késedelem ideje *előtt* meghalt: megszűnik a köte-

1) Dig. 46. 3. 72. §. 4. Stichum aut Pamphilum stipulatus sum, quum esset meus Pamphilus; nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando; neutrum enim videtur in Pamphilo homine constituisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum etiam ex his, qui tunc stipulatori servierant, dando promissor liberatur; vi quidem ipsa et hic ex his dari stipulatus est, qui eius non erat; fingamus ita stipulatum: hominem ex his, quos Sempronius reliquit, dare spondes? quum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse; num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus. Et magis est, deficere stipulationem, nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus servus stipulatoris. —
2) nec in obligatione, nec in solutione. — 3) quia nec obligatio neque solutio videtur in Pamphilo constituisse. — 4) akaratával lehet; bolondnak fapénz is jó!

lem. Ellenben ha Titius in genere ígért két rabszolgát Juliusnak s a teljesítés ideje előtt megszerezvén Titius egy rabszolgát Juliustól, a mely a stipulatiokor Juliusé volt, a teljesítés idejében ezt bizvást kínálhatja Juliusnak, és általa leróvhatja tartozását; hiszen in genere ígértetvén rabszolga: ez bármelyik lehet, a melyik a teljesítéskor nem tulajdona Juliusnak s a kellő felajánlás által mentesül a teher alól Titius ipso jure. Ez utóbbi esetben egyáltalában in genere volt ígérve a rabszolga, tehát nem egy bizonyos, a mely akkor a Juliusé vagy más valakié. Holott a fentebbi esetben Pamphilus épen az a szolga, a ki a Juliusé. Tegyük fel, hogy stipulatioval következőleg kötelezte magát Titius Juliusnak: a Sempronius által hagyományozott rabszolgák közül ígérsz-e egyet nekem? Sempronius után három rabszolga maradt. Ezek közül az egyik Stichus a stipulatio idejében már a Juliusé volt. A Sempronius hagyatékához tartozott másik két rabszolga Pamphilus és Erotas pedig már nem élt a stipulatio idejében. Kérdés, marad-e itt még tartalom a kötelem számára? ¹⁾ Marcellus szerint itt nincs érvényes stipulatio. Mert a stipulatio a Sempronius után maradt rabszolgákról szól. Stichus a stipulatiokor már a Juliusé, és az maradt a teljesítéskor is. Stichus tehát nem jöhet a kötelembé. Pamphilus és Erotas sincs a kötelemben, mert nem éltek a stipulatiokor, tehát egyáltalában semmi sem jó a kötelembé. Ellenben ha a nevezett két rabszolgának t. i. Pamphilus- és Erotasnak halála előtt, bár a stipulatio tétele után megszűnt Julius tulajdonát képezni Stichus: ekkor van ereje a fentebbi stipulációnak. Ennek tartalmát Stichus képezi. Stichus bekerült a kötelembé. Mert in genere volt szó három rabszolgáról. In genere ígérésnél nem árt az, hogy a teljesítés tárgya az ígért-tételkor a hitelezőé volt; ha később ő azt elidegeníté, az adós megszerezte, és fizetésül visszaszolgáltatta: ez érvényes fizetés.

A kötelem tartalmát képező rabszolgának *minősége* nem közönyös. Marcellus a következőkre figyelmeztet. ²⁾ Valaki rab-

¹⁾ supererit ulla obligatio. — ²⁾ Dig. 46. 3. 72. §. 5. Qui hominem debebat, Stichum cui libertas ex causa fideicommissi praestanda est, solvit; non videretur liberatus, nam vel minus hic servum dedit, quam ille,

szolgát tartozik szolgáltatni; e kötelezettsége nem törlesztethetik oly rabszolga kínálása által, kinek minősége ellen alapos kifogás tehető, p. o. hogy *a)* a kínált rabszolga Stichus olyan, a ki hitbizományilag felszabadítást követelhet; az ilyen rabszolga keveset ér, mert megszűnik rabszolga lenni; vagy hogy *b)* a rabszolga olyan, a kinek fejét kíséri az általa okozott károk ledolgozásának terhe, ¹⁾ melynek folytán a rabszolga a kárvallottnak adandó a kárösszeg ledolgozása végett és csak ezután lehet majd a hitelező; *c)* kifogásolható minőségű az olyan rabszolga is, a melyik alacsony foglalkozású ²⁾ vagy gyalázatos jellemű; ezt ugyan nem veszik el se felszabadítás se ledolgozás végett, és így vispellio vagy turpis servus adása: érvényes adás; törleszti a kötelezettséget, ha ilyen rabszolgát kötött ki magának a hitelező, ellenkezőleg efféle selejtes rabszolgának elfogadására nem kötelezhető. A ki rabszolgát tartozik szolgáltatni, adjon olyan rabszolgát, a kit a hitelező teljes joggal megtarthat tulajdonúl és ha tetszik, fel is szabadíthat. Rossz minőségű rabszolgával a hitelező megelégedni nem tartozik. ³⁾

6) Dig. 28. 4. 3. Marcellus libro 29. Digestorum. Végrendelet visszavonása. — Marcellus e töredékben a végrendelet szövegének kitörlése folytán fölmerült kétségeket oszlatja el. ⁴⁾

qui servum nondum noxa solutum. Num ergo et si vispellionem aut alias turpem dederit hominem, idem sit? Et sane datum negare non possumus, et differt haec species a prioribus; habet enim servum, qui ei auferri non possit.

¹⁾ noxa caput sequitur. — ²⁾ vispellio sírásó. — ³⁾ Dig. 46. 3. 72. §. 6. Promissor servi eum debet hominem solvere, quem, si velit stipulator possit ad libertatem perducere. A ki meg akar győződni arról, hogy a római jogászok a gyakorlati élet minden felmerülő esetét finomul és érdekesen tudták feldolgozni, olvassa a Dig. 21. 1. alatti casuisticát. Van ugyan e cím alatt néhány oly töredék, mely csak orvosi szaklapokban fejtegethető (p. o. Dig. 21. 1. 14. és 15.), de mind azt igazolja, hogy a gyakorlati élet viszonyait helyesen tudták megbírálni a római jogászok.

— ⁴⁾ Dig. 28. 4. 3. Marcellus libro 29. Dig. Proxime in cognitione principis, quum quidam heredum nomina induxisset et bona eius ut caduca a fisco vindicarentur, diu de legatis dubitatum est, et maxime de his legatis, quae adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta; plerique etiam legatarios excludendos existimabant, quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset; nonnullos opinari id

A jogesetet az képezé, hogy Valerius Nepos, végrendeletéből az örökösnevezést törle; e formaszerűtlen visszavonás alapján a fiscus a hagyatékot, melyre az örökös érdemetlen, elfoglalni készült. A tényállás következő: Valerius Nepos végrendeletet csinált, melyben örököst nevezett ki és többeket megtisztelt hagyományokkal. A végrendelet elkészítése után megbánva az örökösnevezést, az örökös nevét kitörle. A fiscus a hagyatékot, mint szállományt ¹⁾ követeli. Kérdés: érvényes-e a legatumok? Marcellus hódol ama igazságnak, hogy az a mit a végrendelkező ép elmével szándékosan kitörölt a végrendeletből, az nem érvényes. Ily nézetet vall Ulpianus is. ²⁾ Ha az egész végrendeletet kitörölte volna az örökhagyó, az egész elveszti erejét és így sem öröklés, sem hagyomány vagy hitbizomány nem támaszkodhatnék rá. Ellenben az akaratlanul, szándék nélkül esett törlés nem gyöngíti meg a végrendelkezést, ép oly kevésbé mint az okiratnak véletlen elfenődése. Ha pedig a végrendeletnek egy részét törölte az örökhagyó, csupán csak a törlött rész tekintendő érvénytelennek. E magában egyszerű kérdést vitássá tette azon körülmény, hogy éppen az

jure ipso perimi, quod inductum sit, cetera omnia valitura. Quid ergo? nonne et ille interdum credi potest, cum qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? Sed in re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus justius est, quam tutius. Sententia imperatoris Antonini Augusti Pudente et Pollione consulis: Quam Valerius Nepos mutata voluntate et incidit testamentum suum, et heredum nomina induxerit, hereditas eius secundum divi patris mei Constitutionem ad eos qui scripti fuerint pertinere non videtur. Et advocatis fisci dixit: vos habetis iudices vestros. Vibius Zeno dixit: rogo domine imperator, audias me patienter, de legatis quid statuas? Antoninus Caesar dixit: videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit? Cornelius Priscianus advocatus Leonis dixit: nomina heredum tantum induxit. Calpurnius Longinus advocatus fisci dixit: non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet. Priscianus dixit: manumisit quosdam et legata dedit. Antoninus Caesar remotis omnibus, quum deliberasset, et admitti rursus eosdem jussisset, dixit: causa praesens admittere videtur humaniorem interpretationem, ut ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quae induxit. Nomen servi, quem liberum esse jusserat, induxit; Antoninus rescripsit, liberum eum nihilominus fore, quod videlicet favore constituit libertatis.

¹⁾ caduca. — ²⁾ Dig. 28. 4. 1. pr. és §. 3.

örökösnevezést törölte a végrendelkező, az örökösnevezés vált érvénytelenné, a mi az egész végrendelet sorsát kockáztatja mert örökös nélkül nincs végrendelet. Végrendeletben pedig nem állhat meg a hagyomány érvényes örököskinevezés nélkül.¹⁾ Ha a visszavonás az egész végrendeletre vonatkozik, ekkor a hagyományok is érvénytelenülnek. A hagyományok megmentése czéljából vitatták némelyek, hogy a jelen esetben, midőn a fiscus a kitörölt örököst méltatlannak állítja, s a törvényes örökösök kizárásával a hagyatékot elfoglalni akarja, csak amnyi tekintessék érvénytelennek, a mennyit kitörölt a végrendelkező, minden egyéb intézkedés maradjon érintetlenül, tehát a ki nem húzott hagyományok fizettessenek ki. Az örökös netaláni méltatlanságából nem következik a hagyományosok méltatlansága. Ez utóbbi nézetet vallja Marcellus és pedig méltányossági okokból. Egyedül az örökösnevezést törölte Valerius Nepos, a hagyományosok ellen nem nyilatkozik. E méltányos irányt különben Gaius is hirdeti.²⁾ Marcellus döntő nyilatkozatának az a magyarázata, hogy a végrendelet, mind a civil jog, mind a praetori jog szerint³⁾ érvényes vala, és hogy az örökös nevének törlése után Valerius Nepos a végrendeletét ismét kellően bepecsételtette, halála után pedig annak idején kihirdették azt, s elfogadták alapul a hagyaték birtoklásának⁴⁾ kéréséhez. A hagyaték birtoklására jogosított utódok rekeszték ki a fiscust és zárták ki az intestat öröklést. A vélelem nem harczol a mellett, hogy az örökös nevének kitörlésével egyúttal a hagyományok visszavonását is szándékolta az örökhagyó. A végrendelet nélküli öröklést a jelen esetben nem tartá helyén lévőnek Marcellus, azért kérdé tagadólag: »de nem lehet-e néha azt fogadni el, hogy az örökös nevének kitörlése mást nem czéloz, mint az örökhagyónak végrendelet nélküli kimulását?«⁵⁾ Ennek a lehetőségét megengedi, de a jelen

¹⁾ Inst. 2. 20. §. 34. Dig. 29. 7. 20. — ²⁾ Libro 3. de legatis ad edictum urbicum. Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt. Dig. 50. 17. 56. — ³⁾ utroque jure. — ⁴⁾ bonorum possessio secundum tabulas. —

⁵⁾ non et illud interdum credi potest eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? A b. p. secundum tabulas zárta ki a fiscust, nem a hereditas ab intestato.

esetben ezt a Nepos akaratának nem tekinti.¹⁾ Hirdeti e méltányos elvet Ulpianus.²⁾ A szelidebb vélemény követésére utal Paulus is; különösen a büntető jogban kövessük a szelidebb felfogást.⁴⁾ De a fentebbi méltányos elvet annál inkább ajánlhatta Marcellus, minthogy kétes esetben úgy is a fiscus ellen kell határozni.⁵⁾ Marcellus véleménye nemcsak elvileg van indokolva, hanem Marcus Aurelius császár épen most tárgyalta constitutioja által külső érvényt is nyert. Az ügy úgy került a császári elhatározás alá,⁶⁾ hogy a fiscus Valerius Nepos hagyatékát a kitörölt örököstől mint érdemetlentől elvett javakat⁷⁾ követelte, azt vitatva, hogy az örökösnevezés kitörlése a kinevezett örökös érdemetlenné válásának⁸⁾ tulajdonítható; máskülönben nem a fiscus, hanem a törvényes örökösök lettek volna hivatva az öröklésre. E napokban a császári tanácsban, midőn valaki végrendeleti örökösének nevét kitörles így hagyatékát a fiscus igénybe vette,⁹⁾ sokat beszéltek a hagyományokról, főleg azokról, a melyek a kitörült nevű örökösöknek voltak szánva. A többség állítá, hogy a hagyományok is elveszíték erejüket. Oly vélemény, melyet Marcellus ez esetben nem fogad el,¹⁰⁾ mert nem az egész végrendelet, hanem csak az örökös neve van kitörülve. Itt aztán Marcellus előadja a nézetet, a melyet a kérdéses ülésben kifejezett. Idézi Antoninus császárnak e tárgyban Pudens és Pollio consulsága alatt hozott ítéletét. Halljuk, mint utasítja Marcus Aurelius a törvényrendes útjára a fiscust.¹¹⁾ Halljuk, mint kéri Vivius Zeno, lehetőleg az egyik hagyományos, a császárt, hogy vegye kegyes tudomásul a vitás pontot, t. i. a hagyomány sorsát.¹²⁾ A csá-

¹⁾ Paul Krüger. Zur Lehre vom Widerruf der Testamente. Zeitschrift d. Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abtheilung. 1. Heft. Weimar. 1880. 59. lap. — ²⁾ in ambiguis rebus humaniorum sententiam sequi oportet. Dig. 34. 5. 10. §. 1. — ³⁾ rapienda occasio est, quae praebet benignius responsum. Dig. 50. 17. 168. pr. — ⁴⁾ in poenalibus causis benignius interpretandum est. Dig. 50. 17. 155. §. 2. — ⁵⁾ cuius mala non solet esse causa nisi sub bono principe. Plin. Paneg. c. 36. — ⁶⁾ extraordinaria cognitio. — ⁷⁾ bona ereptoria. — ⁸⁾ indignitas. — ⁹⁾ bona caduca. — ¹⁰⁾ quod sane sequendum aiebam si omnem scripturam testamenti cancellasset. — ¹¹⁾ advocatis fisci dixit: vos habetis iudices vestros. — ¹²⁾ rogo domine Imperator, audias me patienter, de legatis quid statues?

szár pedig kérdés alakjában veti fel a tételt, melyet tagad. ¹⁾ Természetes, hogy nem érvényes a végrendelet, melyben nem volt örökös nevezve, vagy ha volt: azt az örökhagyó kitörölte. A másik hagyományosnak Leonak ügyvéde ama nézetének ad kifejezést, hogy csak annyi érvénytelenül, a mennyit a végrendeletkező kitörölt, a többi érvényben marad. ²⁾ Erre a fiscus ügyvéde Calpurnius Longinus azon észrevételt teszi, hogy végrendelet nincs örökös nélkül. ³⁾ Priscianus az által kívánt hatni a humanus császárra, hogy megérinté a végrendelet tartalmának legnemesebb intézkedését, a felszabadítást, mely meghiúsul, ha a végrendelet egészen semmisnek nyilváníttatnék. ⁴⁾

Eddig a felek szóváltása, a közvetlen tárgyalás. Most a császár elbocsátja az érdekelt feleket. Kezdődik a döntő tanácskozás. Ebben a felek részt nem vehetnek. A fejedelmi jogászok véleményét meghallgatja Marcus Aurelius. Végül kész a határozat. Ismét előbocsátják a feleket s jelenlétökben hirdeti ki a császár ítéletét, mely szerint csupán annyi érvénytelen a végrendeletből, a mennyi töröltetett. ⁵⁾ Nem több, nem kevesebb. Ez emberséges, kegyes, méltányos magyarázat kedvez a végrendeletnek, kedvez a szabadságnak, nem kedvez a fiscusnak. ⁶⁾ A mai római jogban is érvényes. E rendeletben M. Aurelius apjának constitutiojára hivatkozik. ⁷⁾

Erdekes e töredékben a felek rövid szóváltása a fejedelmi tanács színe előtt, a szóbeliség és közvetlenség alapján. Még érdekesebb azért, mert mutatja, hogy Marcellus jelen volt a tanácsban fejedelme oldalánál. Szinte szembetűnő a benyomás, melyet a tárgyalásnak közelsége gyakorol az előadásra. Halljuk, mint utasítja M. Aurelius a törvény rendes útjára a

¹⁾ Antoninus Caesar dixit: Videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit? — ²⁾ nomina heredum tantum induxit. — ³⁾ non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet. — ⁴⁾ Priscianus dixit: manumisit quosdam et legata dedit. — ⁵⁾ dixit: causa praesens admittere videtur humaniorem interpretationem, ut ea duntaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quae induxit. — ⁶⁾ actum magis sustinet, quam subvertit. Dig. 34. 5. 12. Julianus; Qui contra fiscum responderit: Dig. 49. 14. 10. Modestinus; Quae libertati favet: Dig. 50. 17. 20: Pomponius; végül Dig. 50. 17. 179: Paulus. — ⁷⁾ secundum divi patris mei constitutionem. Apjának nevezi Antoninus Piust, a kinek M. Aurelius fogadott fia volt.

fiscust. Halljuk, mint kéri az egyik hagyományos a fejedelmet, hogy tekintse a hagyományosok jogi érdekeit. Hogy itt Marcellus¹⁾ e név alatt: »Antoninus Augustus, Antoninus Caesar, Antoninus,« nem értett mást, mint Marcus Aureliust, erre enged következtetnünk a rendeletnek szelleme. Marcus Aurelius kiválóan humanus. Inkább néz a felebaráti szeretetre, mint a fiscus nyereségére. Segélyeket osztott a szűkölködőknek, elengedte az adót az inségeseknek.²⁾ Ily lelkületű uralkodótól származhatott ama kegyes rendelet, melyet Marcellus említ, melyben a méltányosabb magyarázat segélyével a fiscus kezét visszatartja a foglalástól, és inkább kedvez a hagyományosnak mint a fiscusnak. M. Aureliusra vall a két consul neve. Servilius Pudens és T. Fufidius Pollio, a római főméltóságok élén Marcus Aurelius és Lucius Verus uralkodása alatt állottak, K. u. 166-ban. Marcellus ugyan nem említi Verust a társuralkodót, hihetőleg azért, mert nem birodalmi törvény, hanem döntvény hozatala van szóban; természetes, hogy a nagy jogász csak Marcus Aureliust említi, a ki a jogvitát maga dönté el, a távol keleten táborzó Verus nélkül. Az idézett rendelet szerzőjéül M. Aureliust nevezi Papinianus.³⁾

Eddig a Digestákból vett mutatványok. Lássuk most a Digesták keletkezésének idejét.

Marcus Aurelius egyedüli uralkodása⁴⁾ közepe táján 170—175 közt bocsátá közre Marcellus legterjedelmesebb művét: Digestáit. Nem korábban s nem később, hanem épen a mondott időben.

a) Nem korábban vagyis nem 170 előtt. 1) Marcellus Digestáiban az akkor érvényes római jogot tárgyalja. Ellenében Gelliussal s a régibb írókkal azt állítja Digestáiban Marcellus, hogy a gyámgyermek örökbefogadható. Ugy de azt Antoninus Pius engedte meg 150 körül. Az örökbefogadott

¹⁾ Dig. 28. 4. 3. — ²⁾ Capitol. In Marc. c. 23. — ³⁾ Dig. 34. 9. 12. quod divus Marcus in eius persona iudicavit cuius nomen peracto testamento testator induxerat stb. Ugyancsak Papinianus említi (Dig. 34. 9. 16. §. 2.) a fentebbi rendelet velejét, hogy az divo Marco placuit. Papinianus tehát ama rendelet szerzőjéül egyenesen M. Aureliust említi. És így kétségtelen, hogy itt M. Aureliusról van szó. — ⁴⁾ 169—176.

gyámgyermek érdekeinek biztosításáról Antoninus Pius kimerítően gondoskodott. ¹⁾ Ezt is tárgyalja Marcellus a Digestáiban. Kétségtelen, hogy Digestáit nem készíté Antoninus Pius érintett intézkedései ²⁾ előtt, ²⁾ Nem irta Digestáit 161 előtt. Abból, a mit Marcianus Marcellus Digestáinak tizenkettedik könyvéből idéz, ³⁾ t. i. hogy az öröklésre méltatlanok felől a »megboldogult, megdicsőült Pius« miképen intézkedett, világos, hogy Marcellus Digestáit Antoninus Pius halála vagy is 161 előtt nem fejezte be. ³⁾ Marcellus Digestái úgy, a mint előttünk ismereteseek, nem jelentek meg 166 előtt, mert Marcellus Digestáiban és pedig a vége felé ⁴⁾ beható részletességgel tárgyalja ⁵⁾ Aureliusnak 166-ban kelt döntvényét, a végrendeletben előforduló törlésekről. ⁴⁾ Marcus és Verus ⁶⁾ rendeleteit még felhasználta Marcellus, tehát 169 előtt nem készült el Digestáival. Erre mutat Ulpianus azon szakasza, ⁷⁾ melyben a díjazás mellett kezeskedők vagy épen az ítélet esélyeit pénzért elvállalók ügyét tárgyalja. Ez ügyben Marcus és Verus császárok leirata szerint nincs helye a kereset-indításnak; folytatólagosan közli Ulpianus ⁸⁾ Marcellusnak ide vonatkozó észrevételeit is. A városnak hagyományozott közemek elkészítése tárgyában Marcus és Verus rendelkeztek. ⁹⁾ E rendelet magyarázata is előfordul Marcellusnál. Ebből következtethetjük, hogy a nevezett fejedelmek kora előtt nem jelentek meg Marcellus Digestái. ⁵⁾ Digestáit Marcellus nem fejezte be Marcus Aurelius egyedüli uralkodása legkez-

¹⁾ Marcellus Digestorum. L. 26. Dig. 1. 7. 18. és 20. Quarta divi Pii. Causae probatio. Cautio. Servus publicus. Subscriptio principis. —

²⁾ 150. — ³⁾ Marcianus. Dig. 34. 9. 3. ezt írja: Indignum esse, divus Pius illum decrevit, ut et Marcellus libro duodecimo Digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per negligentiam et culpam suam mulier a qua heres institutus erat moreretur. — ⁴⁾ Marcellus libro 29. Digestorum. — ⁵⁾ Dig. 28. 4. 3. Pudente et Pollione consulibus. — ⁶⁾ 161—169. — ⁷⁾ Dig. 17. 1. 6. §. 7. Rectissime divi fratres rescripserunt nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. — ⁸⁾ Marcellus autem sic loquitur: de eo, qui pecunia accepta spondit ut si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat, sin vero non hoc actum est, utilis ei potius actio competat. — ⁹⁾ Dig. 32. 11. §. 23. Ulp.

detén, ¹⁾ mert hivatkozik több oly döntvényre, a melyet M. Aurelius akkor adott ki, midőn társ nélkül uralkodott. Érdekes ama döntvény, mely vonatkozik az unokanőnek örökrészére, melyet ez követelhet anyai nagyapja hagyatékából. ²⁾ Marcus Aureliustól mint egyeduralkodótól ered amaz intézkedés is, a melyet Marcellus a Digestáinak 15. könyvében érint, hogy t. i. 16 évesnek szánt hitbizomány nem a 16. év kezdete, hanem bevégezte után követelhető. ³⁾ Marcellusnak Marcus Aurelius közelében tartózkodását mutatja, hogy e fejedelem ítéletére, ⁴⁾ mint fültanú hivatkozik. Említi Marcellus, ⁵⁾ hogy a »fejedelem« rendelete értelmében az örököszt nem illeti a negyed levonásának kedvezménye azon hagyatéki dolog után, a melyet az örökös elsikkasztott. Itt csak »fejedelem« emlittetik. Ez nem más, mint M. Aurelius. És pedig mivel 161-től 169-ig Marcus és Verus, 176-től 180-ig Marcus és Commodus együtt uralkodtak, maga Marcus társ nélkül 169-től 176 közt uralkodott, kétség kívül ez időből való a fentebb idézett rendelet, még pedig e hét évnek nem utolsó, hanem első feléből.

b) Marcellus Digestáit nem írta később mint 176. Azért merem állítani, hogy Digestáit 176 előtt adta ki Marcellus, mert Digestáiban nem közöl oly rendeleteket, a melyek Marcus és Commodus együttes uralkodásának ⁶⁾ idejében keltek, például nem említi a S. C. Orphitianumot, ⁷⁾ pedig M. Aurelius és Commodus egyik legnevezetesebb alkotása, a mely igen nagy figyelmet ébresztett, úgy hogy még a távol keleten Beritusban működő Gaius is értekezett ⁸⁾ róla. Marcellus Digestáiban e

¹⁾ 170 előtt. — ²⁾ Imperator Antoninus in persona neptis ex filia rescripsit. Dig. 37. 8. 3. Marcellus. Libro 9. Digestorum. — ³⁾ Dig. 35. 1. 48. Marc. libro 15. Digestorum . . . et ita etiam Aurelius Imperator Antoninus ad apellationem ex Germania iudicavit. Aurelius Imperator Antoninus alatt Marcus Aurelius értendő. Ez iránt lásd Merillus. Observat. Lib. 7. c. 18. Westenberg. Divus Marcus Dissert. 1. §. 18. pag. 10. — ⁴⁾ iudicavit. — ⁵⁾ Dig. 34. 9. 6. Marcellus libro 22. Digestorum. Rescriptum est a principe, heredem rei quam amovisset, quartam non retinere. — ⁶⁾ 176—180. — ⁷⁾ Orphito et Rufo consulibus 178-ből. Inst. 3. 4. pr. Dig. 38. 17. 1. és 2. Ulp. — ⁸⁾ Gai. Liber sing. ad S. C. Orphitianum. E tanácsvégzést Ulpianus és Paulus is tárgyalja. Dig. 38. 17. Ad S. C. Tert. et Orphitianum. Továbbá Ulp. Liber. Sing. Reg. 26. 7. és Paul. Sent. Recept. 4. 10. Justinianus Institutióiban is Ulpianus és Paulus műveik alapján készült a 3-ik könyv 4-ik czím: De S. C. Orphitiano.

tanácsvégzést nem csak nem találjuk, hanem ennek tárgyalása közben Ulpianus nem hivatkozik Marcellusra, a mi megerősíti azon föltevésemet, hogy Marcellus Digestái korábban jelentek meg, mint e tanácsvégzés. Ennek valószínűségét emeli az is, hogy Marcus és Commodus együttes uralkodása idejéből más rendeleteket se közöl Marcellus, mit természetesnek fogunk találni, meggondolva, hogy ez időtájt Brittaniában működött mint consularis. Marcus Aurelius alatt ama jegyzőket, a kik pontosan vezették a levéltárakat, hitelkönyveket, adólajstromokat, tabularii néven nevezik, holott őket előbb servi publici néven nevezték. Megbízhatóságuk következtében M. Aurelius uralkodásának vége felé rájuk bízta az okiratok szerkesztését is. Ez időben válik átalánossá a tabularius kifejezés és kimegy alkalmazásból a servus publicus. Marcellus Digestáiban még a servus publicus elnevezést használja ¹⁾. Ez arra mutat, hogy Digestáit M. Aurelius uralkodásának utolsó éveitől irta, tehát nem 176 után. E föltevésemben megerősít az is, hogy a végrendeletben előforduló törlésnek kérdését, mely 166-ban dőlt el, oly közléről ismerteti, hogy ennek megtörténte és közlése közt nem lehet tiz évnél hosszabb időt föltételezni. Salvius Julianus Digestái 135-től 165-ig készültek. Scaevola 165—170 közt előadásainál használta a Julianus Digestáit. Scaevola Digestái 176 után jelentek meg és ez időtől kezdve saját Digestáit magyarázta hallgatóinak. Időközben, t. i. 170 után, de 176 előtt Marcellus Digestáit fejtegette Scaevola ²⁾ hallgatói előtt, a kik közé amaz időben Domitius Ulpianus is tartozott, a ki éppen akkor kedvelte meg és véste emlékébe feledhetlenül Marcellus Digestáit. E körülmény is oda mutat, hogy ama két nagy mű t. i. Julianus és Scaevola Digestáinak megjelenése közti időt 166—176 közé eső évtizedet metszi Marcellus Digestáinak megjelenése.

Marcellusnak Digestái később jelentek meg, mint feleleteinek gyűjteménye.

Marcellus feleleteinek gyűjteménye ³⁾ nézetem szerint 148 előtt jelent meg. Ezt sejteti velünk ama felelet, melyet adott

¹⁾ Dig. 4. 7. 18. Marcellus libro 26. Digestorum. — ²⁾ Bremer. Die Rechtssch. u. Rechtsl. im röm. Kaiserreiche. 55. l. — ³⁾ Liber singularis responsorum.

Marcellus az oly végrendeletéről, mely a katonai pályán elhunyt után maradt, de még a katonai szolgálatba lépés előtt készült. Ily végrendelet Marcellus szerint nem ítélendő meg a katonai jognak szabályai szerint, kivéve, ha valamiképen kifejezte a végrendelező katona korában, hogy ama végrendeletét fenn akarja tartani.¹⁾ Még Salvius Julianus is, a ki Digestáinak 27-ik könyvét 148 után adta ki, csak az esetben véli a katonáskodás előtt készült végrendeletet katonáinak tekinteni, ha a végrendelező katona korában átolvasta, helybenhagyta és lepecsételte.²⁾ Később keletkezett Antoninus Piusnak egy rescriptuma, melyet Ulpianus többször idéz, és a mely általánosítja ama nézetet, a melyet Marcellus még csak mint kivételt és csak mint jogmagyarázat útján levezetett kivételt említ.³⁾ Eből következtethetjük, hogy Marcellus előbb respondált, mint Divus Pius érintett rescriptuma, mely 148-nál sőt Salvius Julianus Digestái 27-ik könyvének megjelenésénél semmi esetre nem korábbi. Tehát viszont Marcellus responsum minden bizonynyal 148 előtti. Később Marcellus részt vevén Antoninus Pius tanácsában, az általa adott responsum eredményét fejedelmi rendelet alakjába juttatni igyekezett, a mi sikerült is neki, mint Ulpianus idézett soraiból következtethetjük.

Állítom, hogy a feleletek gyűjteménye korábbi, mint a Digesták 39 könyve. Erre enged következtetnem az, hogy Digestáinak 15-ik könyvében így szól Marcellus,⁴⁾ úgy *vélekedtem*

¹⁾ Dig. 29. 1. 25. . . . Sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum, quod ante fecerat valere aliquo modo declaravit. — ²⁾ Dig. 29. 1. 20. §. 1. Julianus libro 27. Digestorum . . . si talibus inciderit et legerit testamentum, ac rursus suo signo signavit. — ³⁾ Ulpianus nyilatkozata következő: Dig. 29. 1. 9. §. 1. Ulp. ut est rescriptum a divo Pio, in eo qui, quum esset paganus, fecit testamentum, mox militare coepit . . . hoc quoque jure militari incipiet valere, si hoc maluit miles. U. o. 15. §. 2. Ulp. Testamentum ante militiam factum a milite si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contraria non sit, Divus Pius rescripsit. — ⁴⁾ Dig. 35. 1. 48. Marcellus libro 15. Digestorum: non putabam diem fideicommissi venisse, quum sextumdecimum ingressus fuisset, cui erat relictum: quum ad annum sextum decimum pervenisset; a Liber singularis Responsorum tartalmaz olyan fejtegetést, melyre itt Marcellus vonatkozással lenni látszik: a te peto Septitia ut filio meo quum annorum sedecim esset, eadem praedia

t. i. akkor, midőn feleleteimet összeirtam, hogy a hitbizomány, mely a végintézkedés szerint akkor adandó át, ha a hitbizományos tizenhatodik évét elérte, még nem követelhető akkor, midőn elhagyva a tizenötödik évet, átlép a tizenhatodikba. E hely mutatja, hogy Digestái szerkesztése közben korábbi művére, t. i. a feleletek gyűjteményére utal Marcellus.

A feleletek gyűjteményében foglalt jogeseteket s ezekre adott feleleteket feldolgozta s a szokásos digesta-rendszerbe beilleszté Marcellus. Digestáiban ¹⁾ idézi szószerint Gaurusnak a szomszéd által épületének magasabbra emelése folytán a világosságtól megfosztott telektulajdonosnak kérdését és a reá adott választ. ²⁾ Responsumai szerepelnek a Digestáiban, p. o. a telek megvásárlása iránt kötött adás-vevési szerződésben hatvan hordót ígért az eladó, mint a telek járulékát. A telken száz hordót találnak. Melyik lesz a vevőé? Az eladónak ítéli oda a választási jogot. ³⁾ Responsumnak átdolgozása lehet Marcellusnak ama tétele, ⁴⁾ hogy, a ki a sajátját fel nem ismerve valakinek megbízásából úgy adja el, mint procurator, nem élhet vindicatióval, ellenben a megbízó ellen érvényesítheti ⁵⁾ igényeit. A házastársak közti ajándékozás tilalmának kérdésében ama feleletére utal Marcellus, melyet Sulpiciusnak adott. ⁶⁾ A gyám felelősségét fejtegetve megemlékezik idevágó feleletéről. ⁷⁾ Ha a fele részre kinevezett örökös a nem neki szánt másik felerésznek egy kettedét és így az egésznek egy negyedét kéri hagyatéki birtoklásba, szabályul követendő-

restituere, quod si filius meus sedecim annos non impleverit, peto uti reddas ea P. Maevio et Caio Cornelio. Quum Septitia decesserit, deinde filius quintum decimum annum agens defunctus sit, an repraesentetur fideicommissum quinto decimo anno impleto et heredes Septitiae restituere id. P. Maevio et C. Cornelio debeant? Marcellus respondit . . . videri contra voluntatem testatris repraesentationem fideicommissi considerari . . . Dig. 35. 1. 36. §. 1. Libro singulari Responsorum.

¹⁾ libro 4. — ²⁾ Dig. 8. 2. 10. — ³⁾ Dig. 18. 1. 60. Marcellus libro 6. Digestorum . . . in venditoris fore potestate responsum est quae vellet dare. — ⁴⁾ Dig. 17. 1. 49. Marcellus libro 6. Digestorum. — ⁵⁾ mandati contraria actióval. — ⁶⁾ Sulpicius Marcello . . . Marcellus respondit: si color vel titulus ut sic dixerim donatione quaesitus et nihil valebit traditio. Dig. 24. 1. 49. Marcellus libro 7. Digestorum. — ⁷⁾ Dig. 12. 3. 8. Marcellus libro 8. Digestorum.

nek mondja ide vonatkozó feleletét.¹⁾ A hagyományos telkek közt keletkező útszolgálatom tárgyában adott feleletét is általánosítja.²⁾ Responsumokat tartalmaz ama töredék is, a melyben Marcellus a S. C. Trebellianum legbonyolultabb részleteit világosítja meg.³⁾ Gyakorlati jogesetre adott feleletével⁴⁾ állapítja meg, hogy csak az a kezes, a ki arra kötelezi magát, a mire a főadós van⁵⁾ kötelezve.

Mindez mutatja, hogy a Digestáit később készíté, mint a responsumait. A két műve megjelenését 20—25 év választja el.

B.

Marcellusnak az Indexben nem említett művei.

1. De officio consulis libri quinque.

Ámbár az Index Florentinus Marcellustól ily művet nem említ, mert ebből egy töredéket sem vett át Tribonianus, még is kétségtelen, hogy ily művet irt Marcellus, mert hivatkozik rá Marcianus.⁶⁾ Tribonianus hihetőleg azért nem kivonatolta, mert nem birta. Sok kincs elveszett az idézési törvény után. A consul tisztéről szóló műve Marcellusnak legalább 5 könyvre volt osztva, mert Marcianus az ötödik könyvből vett idézetre hivatkozik. A tárgynak természetét véve tekintetbe állítom, hogy e művet Marcellus az első brit küldetés után irta. A szóban levő műnek egyetlen egy töredékét⁷⁾ nem nehéz értelmezni. A status kérdésre vonatkozik, ha valakinek kérdéses állapota⁸⁾ kedvezően dől el, öt év múlva nem lehet a status-

¹⁾ Dig. 29. 2. 75. Marcellus libro 9. Digestorum. — ²⁾ Dig. 33. 2. 15. Marcellus libro 13. Digestorum. — ³⁾ Dig. 36. 1. 44. Marcellus libro 15. Digestorum. — ⁴⁾ respondit. — ⁵⁾ Dig. 46. 1. 38. Marcellus libro 20. Digestorum. — ⁶⁾ Dig. 40. 15. 1. §. 4. szerint volt Marcellusnak ilyen műve: Lib. 5. de officio consulis. — ⁷⁾ Dig. 40. 15. 1. §. 4. Marcianus libro singulari de delatoribus. Si quidem in deteriorem condicionem quis statum retractaret, secundum ea, quae dixi praescribendum est quid ergo si in meliorem? veluti pro servo libertus dicitur: quare non admittatur? quid enim si servus quis dicatur quasi ex ancilla natus, quae ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim et pro mortua est et Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit posse: ego quoque in auditorio publico idem secutus sum. — ⁸⁾ status libertatis, civitatis, familiae.

pert megújítani kedvezőtlen határozat előidézése végett; ellenben ha kedvezőtlenül ütött ki, meg lehet újítani kedvező határozat hozatala végett öt év után is. Tehát, hogy valakit, a kit szolgának nyivánítottak, szabadosnak nyilvánithassanak, erre nézve van helye öt év múlva is a tárgyalás újra felvételének. Marcianus elébe oly eset került, melyben valakit rabszolgának nyivánítottak, a kinek anyját rabnőnek vélték s mint ilyet temették el, öt évvel ezelőtt, holott ma be tudnák bizonyítani, hogy az nem volt rabnő, hanem szabadosnő. Megengedi Marcianus, hogy bizonyítékokat hozhassanak fel az elhunyt nőnek kedvezőbb állapota felől és így statusa megvédelmeztesék, a melynek fia is hasznát fogja venni. Marcellus is megengedte ezt.¹⁾ E nézetet hirdette Marcianus is, sejtetve velünk mily irányadók voltak Marcellus nyilatkozatai.

2. Notae ad Juliani Digesta.

A római írók szívesen tettek észrevételeket s megjegyzéseket a közkézen forgó jelentékenyebb jogi könyvekhez. Az eredeti munka olvasásánál²⁾ tűntek szembe az ilyen jegyzetek. A jegyzetek készítését Servius Sulpicius kezdte, a ki Qu. Mucius művét kiméletlenül notázta. Labeohoz dicsérő jegyzeteket irt Proculus, Aristo és Javolenus; Neratiushoz Paulus; Sabinushoz: Pomponius, Ulpianus, Paulus; Scaevolához Paulus és Claudius Tryphoninus; Salvius Julianushoz: Mauricianus, *Marcellus*, Scaevola és Paulus; Pomponiushoz *Marcellus*; Marcellushoz Scaevola és Ulpianus.

A jegyzeteket némelyek bírálat, méltatás vagy gáncsolás végett, mások magyarázat, bővebb kifejtés, vagy korszerű helyesbbités céljából irták. Marcellus is ezt czélozta, nem pedig Julianus vagy Pomponius dicsőségének kisebbitését. És ha éles látása itt-ott felfedezett olyat, a mi ferde, és nagy tudománya kifejtett oly igazságot, a mit a közönséges olvasó észre nem vett, ez csak emeli a »notált« művet. A gyakorlati téren használható maradt a régibb mű, ha a hozzá irt jegyzetek

¹⁾ Dig. 40. 15. 1. §. 4. . . . libro quinto Marcellus de officio consulis. — ²⁾ p. o. Marcellus apud Julianum libro 29. Digestorum notat, vagy Scaevola apud Marcellum stb.

nem merő megrovások, hanem a notált könyv megjelenése óta bekövetkezett módosítások, változtatások kiemelése. Annyi mint nálunk a második javított, bővített és átdolgozott kiadás.

Az ily jegyzeteket nem tekinti külön művek gyanánt a florenczi tartalommutató, ¹⁾ holott ha más művének alapúl vételével irt valaki könyvet, ezt önálló műnek tekintik. ²⁾

Julianus nagy terjedelmű és nagy tekintélyű Digestáihoz irt jegyzeteiben Marcellus magyarázza, igazítja és pótolja az egyes tételeket. Nem becsmérelni, hanem bővíteni kívánta egykori tanárának munkáját. A bővítésre czélzó kifejezésekkel gyakran ³⁾ találkozunk. Az is előfordul, hogy Julianus elbeszéli a jogesetet s ennek tényleges eldöntését, Marcellus pedig előkeresi a szabályt, melyet követtek az eldöntésnél. ⁴⁾ Találékony esze a notázott műben foglalt szabályok alól az előforduló kivételeket felsorolja, ⁵⁾ tapasztalata pedig a szabály alá tartozó esetek számát újabbakkal szaporítja, ⁶⁾ vagy az összefoglalt esetek közt megteszi a finom különböztetéseket ⁷⁾ és az alig észrevehető árnyalatokat is feltünteti: a tágértelmű tételhez megszorító magyarázatot csatol, ⁸⁾ a kelletténél szűkebben fogalmazott szabályokat pedig kiterjesztőleg értelmezi. Ritka eset az, a melynek párját ne tudná nekünk elmondani. Ezt szívesen teszi. ⁹⁾ Éles elméje a concret esetek ismertetése által rá tud vezetni a szabályra, a tüneményről a törvényre, mit a glossa méltánylattel tesz magáévá. ¹⁰⁾ Itt-ott enyhíti a szigorú következtetéseket s védi a méltányosságot. ¹¹⁾ A jogi kérdéshez néha ténykérdést kapcsol. ¹²⁾ Néha ez indokoláson javít. ¹³⁾ Marcellus általában fényesen megoldá a feleletadásra hivatott jogtudós feladatát, mely abban áll, hogy útbaigazító véleményt adjon polgártársainak és hogy közvetítse a szabályt a tényállással; kimutatta, hogy a fenforgó eset, melyik jogtétel alá sorozandó. Marcellusnak Julianushoz irt jegyzeteit többnyire

¹⁾ Index Florentinus. — ²⁾ p. o. Libri: Pomponii, Ulpiani, Pauli ad Sabinum. — ³⁾ Dig. 15. 1. 7. §. 1.; 30. 53. §. 2.; 48. 10. 14. §. 1.: mindenütt ez olvasható: Marcellus apud Julianum notans adjecit. — ⁴⁾ p. o. Digest. 26. 8. 12. — ⁵⁾ p. o. Dig. 16. 1. 8. §. 2. — ⁶⁾ Dig. 8. 5. 4. §. 5. — ⁷⁾ p. o. Dig. 16. 1. 8. §. 2. — ⁸⁾ p. o. Dig. 16. 3. 1. §. 22. — ⁹⁾ p. o. Dig. 30. 53. §. 2. — ¹⁰⁾ p. o. Dig. 19. 1. 23. — ¹¹⁾ p. o. Dig. 30. 92. pr. — ¹²⁾ p. o. Dig. 39. 6. 13. §. 1. — ¹³⁾ p. o. Dig. 46. 1. 8. §. 8.

helyesli Ulpianus. ¹⁾ Csak kivételesen egy-két helyen veszi Ulpianus védelembe Julianus nézetét Marcellus ellenében. ²⁾ De különben többnyire helyesléssel említi Marcellus észrevételeit Ulpianus. Méltán, mert nem irigység, hanem igazságszeretet vezette Marcellust. Julianus művét Marcellus jegyzetei becsebbé tették, mint törzset a bele oltott nemes ág, utalok a Dig. 50. 17. 66. töredékre, ³⁾ a melyet Tribonianus Julianus neve alatt örökitett meg, holott tulajdonképen Marcellus nótája tette Julianus e pontját figyelemre méltóvá.

Marcellusnak a Julianus Digestáihoz irt jegyzeteiből hat idézet van a Justinianus-féle Digestákban. ⁴⁾

Mutatványul álljon itt a következő ⁵⁾: Cajus az apa, ilyen felfüggesztő feltétel alatt nevezi ki fiát Juliust örökössé: si Alexandriam pervenerit. E potestativ feltét teljesíthető bármikormig a fiú utazásra képes és halála előtt nem mondható, hogy a feltét bekövetkezése ki van zárva; be nem teljesülése a fiú halálakor válik bizonyossá. Az apa Cajus, még a feltét függőben léte alatt meghal. A kinevezés érvényes. Julius örököl Cajus után. Igaz ugyan, hogy halogatta az utat, de szabad volt ezt tennie, mert nem volt záros határidőhöz kötve. Most pedig utólérte a halálos betegség. Nem kívánható, hogy útra keljen. Rá-

¹⁾ Dig. 4. 2. 9. §. 8.: non immerito Julianus a Marcello notatus est. Sententia Juliani a Marcello recte notata est: Dig. 29. 2. 42. pr. Est verius quod Marcellus notat: Dig. 34. 3. 5. §. 2. Ki ne helyeselné hogy a praetori sententia ellen is ad helyet a jogorvoslatnak, ha a sententiát az egyik fél csalással szédelegte ki: Dig. 5. 1. 75. Sententia Marcelli habet rationem: Dig. 42. 4. 3. pr. — ²⁾ Dig. 7. 1. 25. §. 1. Mauricianus e tárgyban Marcellusnak ad igazat Ulpianus ellenében. Ulpianus a Dig. 13. 4. 2. §. 7-ben is Julianus véleményéhez hajlik. — ³⁾ Dig. 50. 17. 66. Julianus libro 60. Digestorum. Marcellus: desinit debitor esse is qui nactus est exceptionem iustam, nec ab aequitate naturali abhorrentem. — ⁴⁾ ad Lib. 11.: Dig. 15. 3. 14.; ad Lib. 27.: Dig. 35. 1. 20.; ad Lib. 29.: Dig. 28. 5. 5.; ad Lib. 32.: Dig. 30. 80.; ad Lib. 40.: Dig. 35. 2. 75.; ad Lib. 42.: Dig. 35. 2. 34. — ⁵⁾ Dig. 28. 5. 5. Apud Julianum libro vicesimo nono Digestorum Marcellus notat. Si eiusmodi sit condicio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo vitae eius tempore certum sit eam existere non posse et pendente ea decedat, intestato patri heres erit, veluti si Alexandriam pervenerit, heres esto: quod si etiam novissimo tempore impleri potest, veluti si decem Titio dederit, heres esto, contra puto.

száll az örökség, ő pedig azt átszármaztatja saját örökösire. De ha a feltétel olyan, a mely az utolsó pillanatban is teljesíthető, p. o. adjon tiz sestertiust Titiusnak, és ezt Julius megtagadja, úgy tekinthetjük őt, mint a ki a feltételt, a melytől örökjoga függ, nem teljesíté, és így az örökösnevezést meghiusítá. Ha egyben-másban téves is Marcellus eltérése Julianustól, de nagyban és egészben Marcellus részén áll az igazság. A legtöbb kérdésénél Marcellusnak ad igazat Ulpianus, ¹⁾ úgy szintén a Berytusban működő Marcianus, ²⁾ sőt Paulus is.

3. Notae ad Pomponii Librum singularem regularum.

Marcellus jegyzetei, melyekkel Pomponius művét kíséri, nem olyan terjedelmesek, de épen olyan helyesek, mint azok, a melyeket Julianushoz irt. Pótolja, ³⁾ kiegészíti Pomponius művét oly találóan, hogy Ulpianus elismerését kiérdemelte. ⁴⁾ E művéből Marcellusnak közvetlenül két töredéket találunk Justinianus Digestáiban ⁵⁾ s más két töredékben hivatkoznak rá. ⁶⁾ Mutatványúl szolgáljon a következő észrevétel

¹⁾ Ulpianus Dig. 4. 2. 9. §. 8.: non immerito Julianum a Marcello notatum esse, veriusque esse quod Marcellus scribit; Dig. 15. 1. 7. töredékben azt mondja Ulpianus: Tuberónis et Celsi veram esse sententiam, et congruere cum eo quod Marcellus apud Julianum notans adjicit. Dig. 19. 2. 41. pr. Julianus ait — sed Marcellus ait — quae sententia Marcelli probanda est. Dig. 37. 4. 17.: Ita Julianus scripsit, Marcellus autem ait — quae sententia non est sine ratione. Dig. 29. 2. 40. Ulpianus a Julianus Dig. 26. könyvéhez irt észrevételre ezt írja: sed Marcellus eleganter distinguit. Ugyane nagy jogtudós továbbá így ír: Dig. 29. 2. 42. Julianus libro 26. Digestorum scripsit: quae sententia a Marcello recte notata est. Dig. 34. 3. 5. §. 2. szerint. Patri similem facit Julianus maritum . . . sed est verius, quod Marcellus notat. Dig. 42. 4. 3. pr. Ait Julianus Marcellus autem notat, quae sententia habet rationem. — ²⁾ Dig. 28. 5. 39. Mommsennél 40. Marcianus helyesli (quod est verum) a mit Julianus Dig. 30. könyvéhez megjegygez Marcellus. — ³⁾ Dig. 28. 1. 16. §. 1. Marcellus notat: furiosus quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non potest stb. — ⁴⁾ Dig. 7. 4. 29. §. 2. . . . est verius, quod Marcellus notat — ⁵⁾ Dig. 29. 2. 63. és Dig. 49. 17. 10. — ⁶⁾ Dig. 7. 4. 29. §. 2. és Dig. 28. 1. 16. §. 1.

az örökség megszerzéséhez¹⁾: A hagyatéki jogok²⁾ megszerzése oly jogi cselekvény, melyet az örült végre nem hajthat, és így a végrendeletei örökség megszerzése iránt ő maga nem nyilatkozhatik, hanem a törvényes képviselője, t. i. az, a kinek cselekvényei az övéit pótolják, tehát p. o. rabszolgája, apai hatalom alatt álló fia. Ellenben, midőn az öröklés szükségképen átszáll a lelki betegre, ez nem szorúl képviselőre a megszerzéshez, ilyenkor a hagyatéki jogok megszerzése a törvény erejénél fogva megtörtént.³⁾

III.

Jogszabályok Marcellustól.

Az esetek eldöntését olvasva nem nehéz kivenni azt, a mi jog.⁴⁾ De nem könnyű az esetekből, a melyek eldöntésre várnak, kiolvasni azt, hogy mi legyen az alkalmazandó szabály.⁵⁾ Marcellus e téren is bizonyítá képességét. A mit szabálynak ismert fel, annak szabatos alkalmazására nagy gondot fordított. Ennek köszönhető, hogy számos találó nyilatkozatai jogi példabeszédekké váltak. A jogi műszavak megteremtése és jelentéseik körvonalozása körül is szerzett érdemeket Marcellus. Közlök néhány jogszabályt, melyet Marcellus formulázott.

¹⁾ Dig. 29. 2. 63. *Furiosus acquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest; nisi si necessarius patri aut domino heres existat; per alium autem acquiri ei potest, veluti per servum vel eum, quem in potestate habet.* — ²⁾ *commodum hereditatis.* — ³⁾ Az erre vonatkozó, fennidézett Dig. 29. 2. 63. Haloander szerint így olvasandó: Marcellus *Lib. sing. reg. Pomp. notat*; ellenben közönségesen csak végül áll Marcellus, így: *Libro singulari regularum Pomponii Marcellus notat.* Ezt követi Mommsen is. — A Dig. 49. 17. 10-ben foglalt töredékre nézve megjegyzendő, hogy czimfelirata ez: *Pomponius libro singulari regularum*, tehát mintha Pomponius közvetlenül idéztetnék, holott voltaképen csak közvetve idéztetik és így a Dig. 49. 17. 10. szövege Mommsen szerint is ez lesz: *Pomponius libro sing. regularum: ex nota Marcelli. Constat nec patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.* Marcellus megjegyzi, hogy a családapát semmi sem illeti a családfiú által szerzett castrense peculiumból. Marcellus ez állítását ismétli bár a forrás említése nélkül: *Alexander Severus (Codex. 12. 37. [Mommsen-Krügernél 36.] 3.) a családfiú, mint katona, az apja hatalma alatt marad ugyan, sed peculium castrense proprium habet, nec in eo ius ullum patris est.* — ⁴⁾ *ius ex regula sumere.* — ⁵⁾ *ex iure quod est regulam facere.*

1) A bíró igaz ok nélkül abban nem hagyhatja a megkezdett eljárást és a fél nem fordulhat ugyanaz ügyben más bíróhoz. ¹⁾

2) A kifogással-élés nem tekintendő beismerésnek, ²⁾ ámbár legtöbb esetben a kifogást tevő nem tagadja a felperesi jogalapot, hanem kivételt kíván tenni az elmarasztaltatás alól, még ha felperes állításai valók lennének is.

3) Az anya balsorsa jogilag ne terjesztessék ki magzatára. ³⁾ Már Hadrianus rendelte, hogy az élet vagy szabadság elvesztésére ítélt matronának az elítélés előtt fogamzott gyermeke: szabad és a születés bekövetkezéseig tilos a terhes nő végrehajtani a halálos ítéletet. ⁴⁾ Az ártatlan magzatok érdekében cselekedett Marcellus, midőn a régi királyi törvényt az elhunyt terhes nő magzatára nézve feleleveníté. A királyi korszakból, állítólag Numától ered ama törvény, a mely tilalmazza a megholt terhes asszonynak eltemetését a méhmagzat kivétele előtt. A ki ellenkezőleg cselekszik, arról azt tesszük fel, hogy az élő magzat reménylését megghusítja. Tehát a gyermekölés gyanújába esik ⁵⁾ az, ki a terhes asszony holttestével

¹⁾ Dig. 5. 1. 30. Marcellus libro 1. Dig. Ubi acceptum est semel iudicium ibi et finem accipere debet. — ²⁾ Dig. 44. 1. 9. Non utique existimatur confiteri de intentione adversarius, quocum agitur, quia exceptione utitur. — ³⁾ Inst. 1. 4. pr. . . . si ancilla praegnans manumissa sit deinde ancilla postea facta peperit liberum an servum pariat? et Marcellus probat liberum nasci sufficit enim ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore habuisse. E szavakat Marcellustól vette át Marcianus s a Digesták 1. 5. 5-ben Marcellus neve elhallgattatik! Én azt hiszem, hogy Marcianus, a ki a most idézett szavakat Marcellustól kölcsönzé, Marcellustól vette át eme szavakat is: non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est. — ⁴⁾ Ulp. Dig. 1. 5. 18. Hadrianus eme rendeletét Publicius Marcellushoz intézte. — ⁵⁾ Val. Max. 1. utolsó fejezetében említ egy esetet, hogy midőn az elhunyt terhes asszonyt a sírba akarták tenni, gyermeksirás hallatszott a koporsóból, megálltak s kiemelték az újszülöttet. A rómaiak gondoskodását a tapasztalat igazolta. Legközelebb, 1879-ben is olvastunk közleményeket az elővigyázat elhanyagolásának iszonyu következményeiről. Isevszkből közölte valamelyik pétervári lap. Megtörtént egy hivatalnok nejének temetése. A temetés után az a hír terjedt el a városban, hogy az asszony élve került a sírba. Csakugyan kiderült a bizottság és a jelenvoltak előtt a hajmeresztő látvány. A holt test ruhái teljes teli voltak vérrel, szemei üregeiből kidüledtek, szájából és orrából vér szivárgott s kezei görcsösen szorítottak egy

együtt enyészetnek teszi ki az élő gyermek nyerésének reményét.¹⁾ És így a törvény a méhmagzatot mint reménybeli lényt²⁾ védelemben részesíti. Személynek ugyan még nem tartható, de az anyatest kiegészítő részének tekintendő³⁾ és mint ilyen törvényes oltalom alatt áll. A rabnő méhmagzata és a tenyészállatnak várható fajzata is védetett a jogellenes elűzés ellenében, csakhogy nem a személyjog, hanem a vagyonjog szempontjából. A ki a terhes rabnőt vagy a vemhes lovat lopta, a rabnőnek szülöttjét vagy a kanczának csikóját el nem birtokolhatja, mert a lopott rabnőnek, illetve lopott lónak része gyanánt került hozzá. Scaevola és Ulpianus ellenkezőleg vélekedtek.⁴⁾

4) A költözködési és letelepedési szabadság polgári jog. A nagy birodalom ama részében alapíthat háztűzhelyet a polgár, a hol boldogulását legbiztosabban remélheti. Csak a jogerejű elmarasztalás szabhat korlátokat.⁵⁾

5) Marcellus emelte általános érvényre Neratius Priscus⁶⁾ ama nézetét, hogy a testület létesüléséhez legalább három ember kell és így a collegium fogalmát meghatározta.

6) Az anyagszere elméletéből okoskodva, állítja Alfenus Verus,⁷⁾ hogy a törvénszék állagán nem tesz változást

gyermeket, mely már félig a világra jött, azonban szintén megfűt. Az orvosok konstatálták, hogy az asszony viselős állapotban, hosszabb ideig tartott eszméletlenség után a sírban feléledt s ott szülés közben halt meg.

1) Dig. 11. 8. 2. Marc. lib. 28. Digestorum. Negat lex regia mulierem quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur, qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur. — 2) spem animantis. — 3) fetus ventris partem credebant stoici. Antequam edatur pars viscerum est. — 4) Ulpianus Dig. 41. 3. 10. §. 2. Scaevola libro 11. Quaestionem: Marcellum existimasse si bos apud furem concepit vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem usucapi ab herede distractum iuvencum non posse, sic inquit, quemadmodum nec ancillae partus. — 5) Dig. 50. 1. 31. Nihil est impedimento, quominus quis, ubi velit habeat domicilium quod ei interdictum non sit. — 6) Dig. 50. 16. 85. tres facere collegium existimat. — 7) Dig. 5. 1. 76. . . . quodsi quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri, fore, ut ex eius ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuisset, propterea, quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis consisteremus, hae quotidie ex nostro corpore decederent, aliaeque extrinsecus in earum locum accederent.

egyik-másik bírónak elhunyt, kilépte s új tagok illetékes belépése. Ezt mondja a legióról. Ezt állítja a nemzetről. A dolgok összességének, például a nyájnak fogalmát a fennebbiek hasonlatossága után indulva nem látja Marcellus megváltozotttnak az esetben, midőn az elhullt darabok helyébe új darabok léptek, tenyészás vagy más gyarapodás következtében. Marcellusnak, a dolgok összességének lényegét megvilágosító nyilatkozata gyakorlatilag igen fontos, a tulajdont visszakövetelő keresetek ¹⁾ megítélésénél. ²⁾ Hogy a parányok váltakozása nem szünteti meg a test azonosságát, ezt Thalestől és Pythagorastól vették át a stoikusok. A stoikusoktól tanulta Marcellus.

7) Marcellus formulázta a jogmagyarázatban egyik örök-
 érvényű figyelmeztetését, hogy kétséges körülmények közt a
 kegyesebb nézetnek elfogadása igazságosabb és biztosabb. ³⁾
 Nem a remekjogászok mondása, de Celsus ⁴⁾ gondolatának
 példabeszédszerű formulázása az, hogy ha az egyik fél köteles
 lett volna világosan nyilatkozni és elmulasztá, ne panaszkodjék,
 ha a magyarázat nem neki kedvez. ⁵⁾ A végrendelet értelmezésére
 nézve Marcellus ezeket mondá: ha a végrendeletben kétes vagy
 hiábavaló kitétel fordul elő, értelmezzük a végrendelet javára
 és fogadjuk el amaz értelmet, melyről hihetjük, hogy a végren-
 delkező szándékát fejezi ki. ⁶⁾ Továbbá tanácsolja Marcellus,
 hogy a szavak világos értelmétől el ne térjünk, ha csak nem
 kétségtelen, hogy a szavak mást fejeznek ki, mint a végrende-
 lkező akaratát. ⁷⁾

¹⁾ rei vindicatio. — ²⁾ Dig. 6. 1. 3. Marcellus libro quarto Digestorum scribit, mond Ulpianus: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat vel aliena ab eo, qui bona fide ea possidebat, et haec utique gregis, inquit vindicatione continebuntur. Sed et si ea sola supersint capita, quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare. —

³⁾ Dig. 50. 17. 192. §. 1. In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius, quam tutius. — ⁴⁾ Dig. 34. 5. 26. ... ambiguitas contra stipulatorem est. — ⁵⁾ Interpretatio est contra eum facienda, qui clarius loqui debuisset. — ⁶⁾ Dig. 34. 5. 24. Cum in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est benigne interpretari et secundum id, quod credibile est cogitatum, credendum est. — ⁷⁾ Dig. 32. 69. pr. Non aliter a significatione verborum recedi oportet, quam cum manifestum est aliud sensisse testatorem.

8) Marcellus tette általános jogszabálylyá, hogy a ki a nélkül, hogy igazán birtokos volna magát annak szinleli és perbe bocsátkozik, a valódi birtokosnak kiléte iránt tévedést szándékoztván előidézni, jogilag bizonyos szempontokból birtokosnak tekintetik. Az ilyet nevezik költött birtokosnak. ¹⁾

9) A tulajdonjogot absolut és totalis jogi hatalomnak tekintvén, csak következetességet mutat, azt állítva, hogy ha telkemen kútat ások, jogommal élek és nem tartozom törődni azzal, hogy mi sorsa lesz a szomszédom telkén létező forrásnak. Én saját telkemet javithathatom, ha ez ártana is szomszédomnak. Ellenben, ha kártételi szándékkal cselekszem, ²⁾ helye lesz ellenem a doli actionak. ³⁾

10) Marcellus egyik legnevezetesebb alkotása, hogy kimondá, miszerint a tulajdont visszakövetelő kereset ⁴⁾ ellen érvényesíthető a dolog megvételének és átadásának kifogása. ⁵⁾ E fontos kifogásnak érvényre emelése által Marcellus a tulajdont visszakövetelő kereset tanát tisztázta. ⁶⁾ Ulpianus idézi Marcellus ez érdekes vélekedését, t. i. ha alakszerűtlenül eladod az itáliai telkedet, és miután a nudum jus Quiritium nálad maradt, azt a telket mint tulajdonodat követeled vissza, a vétel és átadás alapján emelt kifogás következtében el fog utasítani a bíró. ⁷⁾

11) A kéziratokkal elkövetett visszaélések tárgyalásánál kimutatta Marcellus, mennyire nem barátja az illetéktelen leleplezéseknek. Marcellus terjeszté ki az Aquilia törvény oltalmát a kéziratokra. ⁸⁾ És mivel az irott végrendelet táblái is kézirat-számba vehetők, Ulpianus szerint a végrendelet által meghívott örökös vagy hagyományos az ellen, a ki e végrendeletet elenyészteti, az Aquiliai törvény alapján tehet panaszt. Azok ellen pedig, kik az őrizésökre bízott végrendeletet másokkal illetéktelenül közlik, e tény alapján keresetnek ⁹⁾

¹⁾ fictus professor. Dig. 5. 3. 13. §. 13. Ulp. omnem qui se offert petitioni quasi possidentem teneri. — ²⁾ animo vicino nocendi. — ³⁾ Dig. 39. 3. 1. §. 12. — ⁴⁾ rei vindicatio. — ⁵⁾ exceptio rei venditae et traditae. — ⁶⁾ Jahrbücher f. Dogm. d. g. u. röm. Rechts. 1879. 5. füzet. 3. lap. — ⁷⁾ Ulp. Dig. 21. 3. 1. pr. . . . hac exceptione t. i. exceptione rei venditae et traditae recte te repellendum. — ⁸⁾ Marc. libro 5. Digestorum. — ⁹⁾ in factum actio.

van helye, sőt, ha az illetéktelen közlésnek célja az volt, hogy a végrendelkezőt kitegyék szegénysége vagy fogalmazási fogyatkozásai miatt a megszólásnak, becsületsértési kereset indítható. ¹⁾

12) Paradoxnak látszó tételei is elfogadhatóknak bizonyulnak be, p. o. a letétet visszakövetelő keresetet ²⁾ a letéteménybe helyezőnek megadja, még ha rabolt vagy lopott dolog ettől volna a letét tárgya. Talán a büntény elnézése vagy jutalma ez? Nem. A letét dologi szerződés. Ha a letétre mulhatatlanul szükséges költsékezést kellett tenni, ezt követelheti az őriző ³⁾ s a letévtől nem menti ki a rabló vagy tolvaj élet; viszont a letét elsikkasztása sem volna helyeselhető ⁴⁾ még akkor sem, ha a tolvaj vagy rabló volt a letévtől.

13) Ellene tud mondani az oly következtetésnek, mely a jogérzetet sérti. A házasságot állandó viszonyoknak tekinti. Abból, hogy a feleség deportatiót szenved, nem következik feltétlenül a házasság felbomlása, mert a deportált nő, nem veszti el a szabadságot és nincs gátolva a férj a férji vonzalom s a feleség a feleségül maradás érzelmének megtartásában. ⁵⁾ Ezzel rámutat a házasság legbensőbb vonására, mely nem más, mint az affectio maritalis, a férji vonzalom s feleségi érzelem.

14) A gyámságra nézve Marcellus szabatosan kiemelte a gyámnak legfőbb kötelességét. Ez a gyámgyermek képviselésében és oltalmazásában áll. ⁶⁾

15) Minden kétséget kizárólag kimondta, hogy az örök-hagyó bűneiért az örökös nem lévén büntethető, ⁷⁾ a poenalis jellegű magánjogi tartozások nem mennek át a jogutódokra.

¹⁾ iniuriarum actio. Ulpianus. Dig. 9. 2. 41. pr. *Marcellus* scribit chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem. Sed et si quis tabulas testamenti apud se depositat deleverit, vel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum et iniuriarium agi, si injuriae faciendae causa secreta iudiciorum publicavit. — ²⁾ depositi actio directa. — ³⁾ depositi contraria actióval. — ⁴⁾ Dig. 16. 3. 1. §. 39. így szól: si praedo vel fur deposuerint et hos Marcellus putat recte depositi acturos; nam interest eorum eo, quod teneantur. — ⁵⁾ Ulp. Dig. 48. 20. 5. §. 1. nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet et virum mariti affectionem et mulierem uxoris animum retinere. — ⁶⁾ Dig. 26. 7. 30. Tutoris praecipuum officium est, ne indefensum pupillum relinquat. — ⁷⁾ Dig. 39. 1. 22. In poenam heres non succedit.

16) A szeretetellenes végrendeletre vonatkozó szabályokat a fejedelmek közül Antoninus Pius, Septimius Severus, Caracalla és Alexander Severus állapították meg, a jogtudósok közül pedig Marcellusnak és Papinianusnak köszönhet legtöbbet e tan. ¹⁾ Marcellus határozta meg a végrendelet szeretetellenességének fogalmát. ²⁾ A végrendeletet szeretetellenesnek mondani annyi, mint állítani, hogy a kitagadó vagy mellőző megsérté köteleességét. Kimutatandók az okok, a melyek nem engedik érvényesülni a mellőzést vagy kitagadást.

E töredékek szolgáljanak jellemzéséül ama tevékenységnek, a melyet Marcellus kifejtett a római jog előbbrevitele érdekében.

IV.

Marcellus stilusa.

A remekjogászok őrizték meg legtovább a tiszta hibátlan latinságot. Midőn az irodalom többi ága már korhadni kezdett, a jogtudósok még romlatlan nyelven beszélének és írnak. Marcellus stilusa egészben véve egyszerű, világos, határozott, szabatos, magvas, tömött, csupa erő. Tud lenni választékos, ³⁾ keresettség nélkül és mindig természetes marad, mert meggyőződését követi. Nem használ mit sem mondó szavakat, bizonytalanságban hagyó mondatokat. A lényegest el nem hagyja, a tárgyhöz nem tartozóról nem beszél. Kifejezései sohasem tartalmaznak többet, mint a mennyi a dologra tartozik és sohasem kevesebbet, mint a megértéshez szükséges. Szép tulajdon az, mond Széchenyi, ⁴⁾ ha a jót szépen és könnyen felfogható módon tudjuk előadni, és a legszárazabb igazságokat kellemessé és érdekessé birjuk tenni.

Marcellus nem tartozik azok közé, a kiktől a hét legértetlenebb, hihetőleg megrontott töredék származik. ⁵⁾

¹⁾ Dig. 5. 2. 3 ik, 5-ik és 10-ik töredék. Kuntze. *Cursus des röm. Rechts.* 1879. 905. §. — ²⁾ Dig. 5. 2. 3.; Dig. 50. 16. 160. *allegare quare exheredari vel praeteriri non debuerit.* — ³⁾ Ulp. Dig. 13. 1. 12. pr. *eleganter Marcellus definit.* — ⁴⁾ Széchenyi Naplójából, közli Zichy Antal. 36. 1. — ⁵⁾ *Cruces jure consultorum, septem leges damnatae*, t. i. Julianus; Dig. 12. 1. 22.; Paulus: 12. 1. 40.; Africanus: Dig. 12. 6. 38.; és Dig. 13. 4. 8.; Scaevola: Dig. 22. 2. 5.; és Dig. 28. 2. 29.; Ulpianus: Dig. 17. 2. 69. Lásd Amann: *Grundsätze der Pandekten-Kritik.* München. 1878.

Igaz, hogy itt-ott Marcellus egyes sorai, a melyeket Paulus idéz, nehezen érthetők vagy hézagosak, ¹⁾ azonban a compillatorokra, idézőkre és másolókra bizonyosan annyi jut a szemrehányásból, hogy Marcellusra alig marad belőle valami. Ne feledjük, hogy a Digesták szövege hivatalos, hiteles alakban nem jutott ránk s az előttünk fekvő szöveg hibáiért, melyek körül több mint ezerötyszáz év másolói állanak, a szerzőt elítélni nem lehet. Kérdés, jó szövegből vette-e idézetét Paulus? Jó szövegből idézték-e 300 év múlva Paulus eme töredékét a compillatorok? és Justinianus után kik rongálták meg a szöveget a Bazilikák keletkezése előtt?

Marcellus gondolatait jól rendezí, állításait meggyőzően okadatulja. Nála nemcsak az észjárás, hanem a beszéd is helyes. ²⁾ Tudományos műveltségének egyik legékeesebben szóló tanúja, azon kifogástalan stilus, a melyet gondolatainak kifejezésére használ. ³⁾ A kifejezések határozatlanságát vagy helytelenségét más íróknál mellesleg élesen megróvja. ⁴⁾

¹⁾ p. o. Dig. 29. 2. 42. pr. és Dig. 41. 3. 15. pr. Paulus itt Marcellust idézi. Marcellus nézete az lehetett, hogy az ellenség fogságába került ember nem folytathatja az elbirtoklást sem maga, sem rabszolgája által. — ²⁾ *Opuscula sex de latinitate Digestorum*. G. S. Madihn. Hallae. 1872. — ³⁾ Szép, tömött, szabatos, kevés szóval sokat mondó stilusának jellemzésére idézem a következő sorokat, a melyek azonban nem az egyedüliek Marcellus műveiben, Dig. 45. 1. 96. Marcellus libro 12. Dig. Qui servum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore eum deprehenderit, impune eum occidit; nec utilis actio erit in eum constituenda. E töredék tartalma: Uri hatalom a rabszolga felett. Tényállás: Cajus stipulatio által kötelezte magát, hogy Stichus rabszolgát átadja. Még az átadási idő megérkezte előtt, midőn tehát Cajus még nem esett késelelembe, házasságtörésen kapta és ekkor agyonütötte Stichust. Cajus nem vétkes; büntetlenül ütötte agyon és sem directa, sem utilis actio nem adatik ellene, ép úgy, mintha más ölte volna meg, Cajusnak be nem számíthatólag. Ellenben, ha igaz ok nélkül ölte volna meg Cajus a kérdéses Stichust, felelős lenne eme a stipulatiót sértő cselekvényeért. Más példa: Dig. 13. 23. Marcellus libro 13. Digestorum. Lucio Titio fundum Seianum vel usumfructum fundi Seiani lego; potest legatarius vel fundum vindicare, vel fructum, quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est. Eme pár sorban sokat fejez ki Marcellus. A szolgálatom oszthatatlan, ezért részben nem lehet elfogadni és elutasítani. Lucius Titiusnak hagyományozom a Sejanusi telket, vagy e telek hasznélvezetét. Akár az egyiket, akár a másikat választhatja L. Titius. Ellenben nincs megengedve, hogy a telek felét követelje,

V.

Marcellus jogi tanulmányai.

A kiket Marcellus idéz.

Marcellus előtt nem maradtak ismeretlenek a régibb és újabb jogi művek. Oly vita fölelevenítésénél, melyet már az Augustus előtti jogtudósok eldöntöttek, emlékezetbe idézi a régi jó megállapodásokat.¹⁾ A multak ismerete mellett nem hagyhatta Marcellus figyelmen kívül a mestereket, a kiknek nyomdokain haladt, de észrevehető rajta, hogy nem igen szeret mások tekintélyével imponálni s hogy aránylag kevesebbet gondol mások véleményével mint p. o. Ulpianus. Többször azzal lép elő Marcellus, a mit maga gondol és állít, ritkán ismétli, a mit előtte már megírtak vagy elmondtak.

Az a néhány jogtudós, a kiknek nézetét s véleményét Marcellus helyeslőleg vagy helyesbbitőleg megemlíti, figyelemre kiválóan méltó. Ezek közt keresendőek azok, a kiknek írataiból Marcellus tanult és azok, a kiket hallgatott. A republicanus kor jogászai közül névszerint megemlíti Marcellus: *Alfenus Varus* Róma helyrajzi megjelölésénél. Rendszeres nagy művét, *Celsus* példájára, ép oly című könyvben írta meg, a mily címet *Alfenus* választott t. i. a *Digesták* könyve.²⁾ Marcellusnál másodszor is találkozunk³⁾ *Alfenus*-szal, és pedig most *Servius* kíséretében, t. i. a hol említi, hogy a ki két rab-szolgát köteles szolgáltatni és szolgáltatja *Stichus*t, ennek

az *ususfructus* felével, mert a szolgalmak oszthatlanok, egyiknek is felét, másiknak is felét választani, ez annyi volna, mint a szolgalmat megosztani. Hogy itt valósággal két hagyomány vagylagosan áll előttünk, ezt említi Ulpianus: Dig. 30. 34. §. 14. Ha csupán a telek volna hagyományozva, nem lehet ennek pusztán haszonélvezetét venni hagyományul, mert ez annyi volna, mint egy hagyományt részben elfogadni, t. i. a telekből a haszonélvezetet elkülöníteni, részben el nem fogadni, vagyis a telek tulajdonjogát visszaadásítani, a mit nem enged Pomponius: Dig. 30. 38. pr. — 4) plerumque abusive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur, mond Dig. 32. 69. §. 1. Marc. lib. sing. resp.

¹⁾ Veteres comprobaverunt. Dig. 26. 8. 12. Julianushoz. — ²⁾ Libri Digestorum. — ³⁾ Dig. 46. 3. 67. Marcellus libro 13. Digestorum... nam et apud Alfenum Servius respondit posse stb.

ajándékba visszanyerése után ismét ugyanezt a Stichust szolgáltatja be: megszabadul a kötelezettség alól. Hivatkozik Marcellus, ¹⁾ és pedig helyeslőleg Labeo és Nerva véleményére az állító kereset ²⁾ kérdésében. Labeo véleményével megegyezőnek mondja Ulpianus Marcellusnak nézetét a nem tisztességes szándékból adott, de nem így elfogadott dolognak visszakövetelhetlensége iránt. ³⁾ Marcellus csatlakozott Labeo ama nézetéhez, hogy ha mind a két fél gonosz szándékból cselekedett, a felperes ne húzhasson hasznát a kettős gonosz szándékból. ⁴⁾ Említi Marcellus: *Cassius Longinus* nézetét ama becstelekekről, a kiket rossz viseletök miatt kihagytak a tanácsból a censorok. ⁵⁾ Ulpianus említi, hogy a szabályoktól eltérő letét ⁶⁾ esetében a letevőt mint esetleges kölcsönadót megillető kereset ⁷⁾ megadása iránt Nerva és *Proculus* nézetét helyeslé Marcellus. ⁸⁾ *Titius Aristo*, Trajanus korában első tekintély. *Cassius* tanítványa ugyan de »pártokon kívüli« azaz iskolához nem csatlakozó, s nem tanárkodó jogász. Talán ennek tulajdonítható, hogy Pomponius nem említi. Megemlékezik róla Marcellus, helyeselvén amaz állítását, hogy az nem tehet érvényes végrendeletet, a ki képességének tudatával nem bír. ⁹⁾ *Neratius Priscus*, Hadrianus fejedelmi tanácsának tagja s egy ízben

¹⁾ Dig. 7. 6. 1. pr. Ulpianus libro 18. ad Sabinum. Si fundo fructuario servitus debeatur Marcellus libro octavo apud Julianum Labeonis et Nervae sententiam probat . . . — ²⁾ actio confessoria. — ³⁾ Dig. 12. 5. 4. §. 3. az, a mi turpiter datum, sed non turpiter acceptum vissza nem követelhető, quod meretrici datur repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt jegyzi meg Ulpianus. — ⁴⁾ Dig. 44. 4. 4. §. 13. Ulpianus ezt írja: Marcellus ait adversus doli exceptionem non dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est: ait enim iniquum esse communem malitiam petitori quidem praemio esse, ei vero cum quo ageretur, poenae esse, cum longe aequum sit ex eo, quod perfide gestum est actorem nihil consequi. — ⁵⁾ Cassius Longinus non putat ei permittendum qui propter turpitudinem Senatu motus iudicare vel testimonium dicere. Dig. 1. 9. 2. Marcel. libro 3. Digestorum. — ⁶⁾ depositum irregulare. — ⁷⁾ condictio certi. — ⁸⁾ Dig. 12. 1. 9. §. 9. Ulpianus: Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti. Nerva (et) Proculus etiam antequam moveatur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt, et est verum, ut et Marcello videtur. — ⁹⁾ Dig. 29. 7. 9. Marcellus libro 9. Digestorum. Aristo negat valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias necne esset ignorasset.

consul. Jeles jogtudós, hivatkozik rá és igazat ad neki Marcellus úgy a testületek meghatározása, ¹⁾ mint a keresetek halmozottsága ²⁾ tárgyában.

VI.

A kiktől Marcellus tanult.

a) Celsus.

P. Juventius Celsus classicus műveltségű férfi, a stoabölcsészet követője. Domitianus irányában ellenzéki. Nerva pártjának híve, Trajanusnak barátja, 101-ben praetor, 113-ban consul. Hadrianus alatt 129-ben ismét consul, a S. C. Juventianum alkotója. Tagja Hadrianus tanácsának. ³⁾ Méltán mondja róla Hoffmann, hogy kitűnő jogász, a legnagyobb jogtudományi írók egyike. Hihetőleg 140 körül halt meg. Munkájából ⁴⁾ Tribonianus 142 töredéket vett át. Gyakran idézik. Különösen érdekes előttünk Celsus azért, mert Marcellus ha nem hallgatta is Celsus előadásait, de tanulmányozta Digestáit. Hogy Celsus tanított, erre egyenesen emlékeztet minket Marcianus, a ki Celsust és Julianust tanítóinak nevezi, a hagyatékából el nem hagyományozható negyed ⁵⁾ beszámításának kérdésében. ⁶⁾ Nem vitatom, hogy Marcellus hallgatta Celsus előadásait, de azt határozottan állítom, hogy Celsus Digestáit tanulmányozta Marcellus és ennyiben Celsus tanítványa volt. Marcellus főmunkájának felosztását ⁷⁾ 39 könyvre Celsustól kölcsönözé, noha a belső berendezés annyira eltér, hogy p. o. ⁸⁾ a mi Celsusnál a hatodik könyvben fordul elő, azt Marcellus a huszadik könyvben tárgyalja. Celsusra mindég úgy hivatkozik Marcellus mint tekintélyre, a kit tiszteletes távolságból szemlél. Az olvasó

¹⁾ Dig. 50. 16. 85. Marcellus. lib. 1. Dig. Neratius Priscus tres facere existimat collegium, et hoc magis sequendum est. — ²⁾ Dig. 47. 10. 7. §. 5. Ulp. Si mihi plures injurias feceris puta turba et coetu facto domum alicuius introeas et hoc facto efficiatur ut simul et conviciium patiar et verberer: an passim separatim tecum expiriri de singulis iniuriis, quaeritur. Et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat cogendum iniurias, quas simul passus est, coniungere. — ³⁾ Julianus-szal együtt említi Maecianus Dig. 35. 2. 30. §. 7.: Celso et Juliano nostro placuit. — ⁴⁾ Digestorum libri 39. — ⁵⁾ quarta Falcidia. — ⁶⁾ Dig. 35. 2. 30. §. 7. Maecianus. lib. 8. Fideicommissorum. Celso et Juliano nostro placuit computari. — ⁷⁾ Marcellus. Digestorum libri 39. — ⁸⁾ Dig. 12. 6. 26. §. 13.

gyakran talál véleményegyezést Celsus és Marcellus közt. Például szolgáljanak a következők. Julianushoz irt észrevételeiben Marcellus helyesli ¹⁾ Celsus nézetét arról, a ki magát a hagyaték birtoklójának rosszhiszeműleg adja ki. Ugyancsak Celsus nézetét helyesli Marcellus ²⁾ arra nézve, hogy micsoda javítások esnek a haszonélvező terhére. Ulpianus ³⁾ úgy említi Marcellust, mint a Celsus véleményének helyeslőjét a halálosan megsebesítő és az agyonütő bűnösnek felelősége iránti vitában. A tartozatlan fizetés visszakövetelése iránti kereset ⁴⁾ tárgyalásánál is azonos elvet vallanak Celsus és Marcellus. ⁵⁾ Ezt írta a végrendelező: ha kétszer hagyományozok Cajusnak, egyszer szolgáltatson az örökös. Ennekutána két összeg vagy két telek hagyományozása fordul elő a végrendeletben. Mindkettő követelhető-e? Aristo csak egy legatutumot lát itt. A mely hagyományt vissza von az örökhagyó, az Celsus szerint úgy tekintendő, mintha nem is fordúlt volna elő a végrendeletben. Ez a Marcellus véleménye is, mondja helyeslőleg Ulpianus, ⁶⁾ kiemelve Celsus és Marcellus véleményének találkozását. Ulpianus beszéli, hogy Celsus és Marcellus nézete szerint a birtoklást lehet megszüntetni vagy megváltoztatni pusztán az akarat ⁷⁾ elhatározása által. ⁸⁾

¹⁾ Dig. 5. 3. 13. §. 13. Ulpianus. . . . Celsus libro quarto Digestorum scribit: ex dolo eum teneri, dolo enim facere eum qui se offert petitioni. — ²⁾ Ezt is Ulpianus közli Dig. 7. 1. 7. §. 2. . . . et ita Marcellus libro tertio decimo scribit. — ³⁾ Dig. 9. 2. 11. §. 3. Ulpianus. Celsus scribit: si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulneraverit, quia ex alio vulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. Quod et Marcello videtur et est probabilis. — ⁴⁾ conditio indebiti. — ⁵⁾ Dig. 12. 6. 26. §. 13. . . . si decem aut Stichum stipulatus solvam quinque, quaeritur an possim condicere? Quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque. Nam si liberor cessat conditio, si non liberor erit conditio. Placuit autem ut Celsus libro sexto et Marcellus libro vicesimo Digestorum scripsit non perimi partem dimidiam obligationis stb. — ⁶⁾ Dig. 30. 14. pr. . . . ait Aristo unum videri legatum, nam quod ademptum est, nec datum videri secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est. — ⁷⁾ animo. — ⁸⁾ Dig. 41. 2. 34. pr.: Ulpianus . . . animo deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus scribunt.

b) Julianus.

Erős meggyőződésem, hogy Marcellus behatóan foglalkozott Celsus irataival, és hogy hallgatta Julianus előadásait Celsus Digestáiról és Sabinus Jus civile-jéről. Julianus a legjelesebbek közé tartozik azok sorában, a kiket Pomponius mint a két jogi iskola tanárait felsorol. ¹⁾ Nem valószínűtlen amaz állítás, ²⁾ hogy Pomponius ³⁾ a Labeo és Capito utódainak felemlítésével nem akarja a követők teljes névsorát adni, hisz ez sokkal nagyobb; nem is akarja csupán az iskola jeleseit föltüntetni, hiszen felsorolása igen hézagos, ⁴⁾ hanem azt emeli ki, hogy a tanításban nyolcz-nyolcz nagy tanár mily sorban következett. ⁵⁾ Pomponius idézett elbeszéléséből világos, hogy a Proculianus iskola tanszékén az idősebb Celsust követte fia az ifjabb P. J. Celsus, a Sabinianus iskola tanszéke pedig Javolenusról Salvius Julianusra szállt át, a ki azonban oly nagysággá emelkedett, hogy végül megszünt pártember lenni, és a pártokon felülálló magaslatról intézte a jognak fejlesztését. Salvius Julianus valamint S. Pomponius, L. V. Maecianus, Qui. C. Scaevola, Ae. Marcianus, C. Trypho-ninus, D. Ulpianus, J. Paulus, Ae. Papinianus, H. Modestinus szóval annyi kitűnő jogász, nemcsak a gyakorlatnak élt, hanem legalább életének egy szakaszán át jogtanítással is foglalkozott. ⁶⁾ Salvius Julianus kitűnt nem csak mint praetor, consul és praefectus urbi, és nemcsak mint tanácsos a Hadrianus

¹⁾ Dig. 1. 2. 2. §. 47. a Mommsen-féle kiadásban §. 53. — ²⁾ Bremer. Die Rechtslehrer und Rechtsschulen. 1868. 68—71. lap. — ³⁾ Dig. 1. 2. 2. §. 47. (§. 53.) De origine iuris. — ⁴⁾ Annyira hézagos, hogy még oly jogászokat sem találunk nála, a kiket ismernie kellett, s a kiket Tribonianus kivonatolt, ilyenek Mela, Plantius, Aristo stb. — ⁵⁾ Erre mutat a »successit« ige használata is: Dig. 1. 2. 2. §. 47. (Momms. §. 48.) szerint. Ateio Capitoni Massurius Sabinus *successit*, Labeoni Nerva. . . . Huic (Sabino) *successit* Cassius Longinus. . . . Nervae *successit* Proculus. . . . Cassio Caelius Sabinus *successit*. . . . Proculo Pegasus. . . . Caelio Sabino Priscus Javolenus, Pegaso Celsus, patri Celso Celsus filius stb. Pomponius nagybecsű Enchiridion-ját Hadrianus uralkodásának végén írta. Rentmeister Antal. Gaius. 1869. 25. 26. lap. — ⁶⁾ Bremer. Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im röm. Kaiserreiche. 1868. 50—68. lap.

Pius és Marcus-Verus udvaránál, hanem mint jogtanár is a kit Maecianus ¹⁾ és Terentius Clemens ²⁾ egyenesen tanárának nevez. Hihetőleg Africanus és Scaevola is tőle tanultak. Még érdekesebb azonban a Salvius Juliánus hallgató terme előttem, annak elgondolásával, hogy oda iratkozott be Marcellus is. Ez állításomat alapítom Marcellus oly nyilatkozataira, melyek a Julianustól *hallott* előadásokra emlékeztetnek, p. o. Digestáinak 8-ik könyvében ez olvasható: »*tagadá* Julianus«, hogy a hagyatéki dolog képezhetné tárgyát a tolvajságnak, ³⁾ az elorzás által a hagyatéki nem lesz meglopva, hanem megkárosítva. ⁴⁾ Julianus úgy vélekedett az idézett helyen, hogy a hagyatéki dolog nem képezi tárgyát a tolvajságnak, tehát elorzás esetében nem követelhető vissza a tolvaj elleni keresettel. ⁵⁾ Ugyane töredékben ⁶⁾ Marcellus két esetet említ, hol a szabálytól eltérőleg tolvaj elleni keresetet engedtek a hagyatéki dolog elorzója ellen, t. i. ha az örökhagyó a kérdéses hagyatéki tárgyat zálogul rendelte, vagy ha haszonkölcsönbe adta. ⁷⁾ Ez esetben ha ellopják a hagyatéki tárgyat, ez nem csupán kárba veszett hanem lopott dolognak tekintendő, s mint ilyen el nem birtokolható és az örökség megszerzése után az örökös a tolvaj elleni keresettel követelheti vissza. Az említett ⁸⁾ esetekben lehetségesnek gondolta Julianus, hogy a hagyatéki dolog a tolvajság tárgyának tekintethessék. Ily dolog ⁹⁾ mint más lopott dolog nem birtokolható el a tolvaj által, s annak visszakövetelésére a tolvaj elleni keresettel élhet az örökös. E kitételek: Julianus *tagadta*, ¹⁰⁾ Julianus úgy *vélte*, ¹¹⁾ egyenesen oda mutatnak, hogy ez állításokat Marcellus közvetlenül Julianus-

¹⁾ Dig. 35. 2. 30. §. 7.; Dig. 36. 1. 65. (Momms. 67.) §. 1. — ²⁾ Dig. 28. 6. 6.: Julianus noster. — ³⁾ Dig. 47. 2. 68. (Mommsen 69.). Marcellus libro 8. Digestorum: Hereditariae rei furtum fieri Julianus *negabat*, nisi forte pignori dederat defunctus aut commodaverat. Hereditaria res = res ante aditam hereditatem, vel post, ante apprehensam possessionem. —

⁴⁾ furtum non fit rei hereditariae, licet damnum fieri possit rei hereditariae. — ⁵⁾ actio furti. — ⁶⁾ Dig. 47. 2. 68. — ⁷⁾ Egy harmadik esetet említ Scaevola: Dig. 47. 2. 69.: ha az elorzott dologra valaki haszonélvezeti joggal bír. — ⁸⁾ Dig. 47. 2. 68. — ⁹⁾ Dig. 47. 2. 70. His enim casibus putabat, t. i. Julianus hereditariorum rerum fieri furtum, et usucapionem impediri, idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse. —

¹⁰⁾ *negabat*. — ¹¹⁾ *putabat*.

től hallotta ennek élőszóbeli előadásai közben. Nem a könyvben olvasott tételre célozott, hanem emlékezetből idézi azt, a mit egykor tanára szájából hallott. Egészen más az ilyen idézet, mint azon észrevételek, a melyeket Marcellus tett Julianusnak írott művére, a melyet Marcellus nem mint joghallgató tanult, hanem mint bíráló forgatott férfi korában. Julianus Digestáinak befejezése nem korábbi, mint Marcus és Verus uralkodása. Fitting vélekedése szerint Julianus Digestáinak 27 első könyve még Hadrianus korában elkészült.¹⁾ A 42-ik könyv bizonyára 148 után; az utolsó könyvek nem készülhetek előbb, mint Marcus és Verus korában.²⁾ Salvius Julianus consul suffectus volt 144-ben és 148-ban. Ezt igazolja B. Borghesi.³⁾ Érdekes ez adat, mert Digestái kiadásának ideje meghatározni segít. Így szól ugyanis S. Julianus Digestáinak 42-ik könyvében: Emlékszem, hogy tanárom Javolenus, a szabadon bocsátást végezte a tanácsosztogatás alkalmával is. Példáját követve, bocsátottam én is szabadon mind praetori mind consuli teendőim közben.⁴⁾ Világos ebből, hogy Julianus Digestáinak 42-dik könyve, melyben consulatusa alatt tett eljárását említi, consulatusa után, tehát 148 után jelent meg, midőn Marcellus már nem tanuló, hanem képzett és tevékeny jogtudós. Marcellus tanult a nagy mester Salvius Julianus beszédeiből és irataiból. Ezt nem vonhatja kétségbe, a ki Marcellus Digestáinak kilenczedik könyvét⁵⁾ összehasonlítja

¹⁾ Talán 135—138 közt. — ²⁾ 161—165. Dann hätte Julian ungefähr von 135—165, also 30 Jahre an seinem grossen Werke gearbeitet. Lásd Kuntze: *Cursus des römischen Rechts*. 1879. 201. l. 11-ik jegyz. —

³⁾ *Oeuvres de B. Borghesi*. Publiées par S. Maj. Napoleon III. 1865. 4. 153. és 156. lap. Infine conotiamo che Lolliano Avito (Donati. p. 166. 3.) et Salvio Giuliano (Marini. *Fratr. Arval*. p. 220.) curatori nell 899 et nell 903 erano stati consoli ordinarij due anni prima nell 897 et nell 901. Az idézett helyen Marini a következő feliratot közli, u. m.: *Locus assignatus a S. Juliano et Popilio Pedone cur. aedium sacrarum locorumque publicorum dedic. 13. Kal. oct. Gallicano et Vetere cos.* — ⁴⁾ Dig. 40. 2. 5. *Ego, quum meminisset, Javolenum, praeceptorem meum . . . servos suos manumisisse, quum consilium praeberet, exemplum eius secutus et in praetura et consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi.* — ⁵⁾ Dig. 37. 8. 3. *Marcellus lib. 9. Dig. Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipavit nepotem ex eo in potestate retinuit, emancipatus filium sustulit stb.*

Julianus Digestáinak huszonharmadik könyvével.¹⁾ Maga kiemeli Marcellus, hogy az emancipált fiú, a ki saját gyermekeivel együtt van meghíva, az atyja után maradt örökségre, azon szabály szerint osztozkodik, a melyet Julianus fogalmazott és csatolt az örök hirdetményhez.²⁾ A fennebbi két töredék összehasonlításából nemcsak az derül ki, hogy Marcellus tanult Julianustól, hanem az is, hogy szabatosabb az ő fogalmazása és részletesebb nála az eset alfajainak megfigyelése. Salvius Julianustól tanulta Marcellus azon szabályt, mely szerint eldönté e vitás kérdést: Aulus ezer sestercius követelését az adósnak Negidiusnak ajándékozni szándékozván, végrendeletileg érvénytelennek nyilvánítja a megfelelő kötelezvényt s a fizetési kötelezettség alól felmenti Negidiust. Azonban Aulus örökösei mégis beperlik Negidiust. Marcellus felelete szerint Negidius alapos kifogással³⁾ védekezhetik s felmentendő. Hasonló feleletet adott felmerült eset alkalmával Salvius Julianus.⁴⁾ Julianus a Marcellus döntvényében saját tantételét látta megtestesülve. Mikor Julianus kiadta Digestáinak utolsó füzeteit, hol a 60-ik könyv is megjelent, azon tantétel szerint fejtegeté Maevianak Septicius elleni ügyét, a melyre *hallgatóit*, köztük Marcellust is megtanítá, s melyet Marcellus egyik feleletében⁵⁾ előbb olvasott a közönség, mint Julianus Digestáinak 60-ik könyve megjelent.

Főmunkájának czimét⁶⁾ Celsustól kölcsönözte Marcellus, a rendszernek fővonásait Salvius Julianustól tanulta, mely rendszer nem más, mint az edictum perpetuumé. A Julianus által tankönyvvül használt libri tres iuris civilis Sabinustól Marcellus művein felismerhető. Julianus megvitatta hallgatói előtt a bonyolult nehéz, kétéssé jogi kérdéseket; magyarázatainál alap

¹⁾ Dig. 37. 6. 3. §. 6. Julianus lib. 23. Digestorum: Qui duos filios in potestate habebat et ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat, deinde emancipatus factus procreavit filium. —

²⁾ Dig. 37. 8. 3. . . . id caput edicti, quod a Juliano introductum est, de coniungendis cum emancipato filiis eius. — ³⁾ Dig. 39. 6. 28. Marcellus libro singulari Responsorum . . . exceptione doli mali tueri se possit. —

⁴⁾ Dig. 39. 6. 18. §. 2. Julianus libro 60. Digestorum . . . respondit, doli mali exceptione summovei posse. — ⁵⁾ Liber singularis Responsorum. —

⁶⁾ Digestorum libri 39.

gyanánt Sabinus nagy művét¹⁾ használta, és pedig oly alakban, a mint Urseius Ferox és Minucius Natalis kiadásában közkézzen forgott.²⁾ És valóban meglátszik Marcellus művén, hogy Sabinust tanulmányozta. Sabinus véleményét, az idegen vagyon jogellenes megkárosítója ellen Aquilius népvéd indítványára hozott törvény³⁾ magyarázata tárgyában helyeslőleg idézi Marcellus.⁴⁾ Azon kérdésre, hogy ha a társak közül a közös telken az egyik építkezni akar, a másik társ pedig az ellen tiltakozik, melyiknek akarata győz? Marcellus azt feleli, hogy a társak közül kinek-kinek inkább jogában áll a tiltakozás, mint az építkezés. Mert a ki társai ellenére épít a közös területen, némileg a társak jogát is magához ragadja, a mennyiben a közössel úgy rendelkezik, mintha egyedüli tulajdonos ő volna. Ez a vélemény helyes, követendőnek mondja Papinianus is, még pedig *Sabinusra* való hivatkozással.⁵⁾ Sabinusra gondol Marcellus,⁶⁾ midőn az örökhagyó a hagyományosoknak többet szánt, mint a mennyi az egészből kitelik, p. o. Titiusnak 30, Seiusnak 20, Maeviusnak 10 ezer sestertius, holott az egész hagyatéknak csak 30 ezer sestertius. Marcellus itten a Massurius Sabinus nézete szerinti eljárást ajánlja, t. i. hogy mindenkinek része meghivatásuk arányában szállítandó le, tehát ha Maeviusnak jut x, Seiusnak 2 x, Titiusnak jár 3 x; és így az egész hagyatékot tevő 30 ezer sestertius 6 x részre osztandó. $30 = 6 x$; $x = 30 : 6 = 5$. Maeviusnak jut 5, Seiusnak 10, Titiusnak 15 ezer sestertius, és ezen reducált összegekből számítandó a falcidiai negyed. Ennek levonása tekintetéből kérdezték Sabinust az örökhagyó síremlékének költségei iránt. A síremlék, ha felállítása elkerülhetet-

¹⁾ Sabinus, libri tres iuris civilis. — ²⁾ Bremer. Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im römischen Kaiserreich. 1868. 49. lap. — ³⁾ Lex Aquilia. Kr. e. 286-ból. — ⁴⁾ Dig. 9. 2. 36. §. 1. . . . scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat, ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit. — ⁵⁾ Dig. 10. 3. 28. Papinianus itt a következőket mondja: Sabinus in re communi neminem dominorum iure facere quidquam invito altero posse. Unde manifestum est prohibendi ius esse; in re enim pari potiore causam esse prohibentis constat. — ⁶⁾ Dig. 30. 80. Apud Julianum libro trigesimo secundo Digestorum Marcellus notat. Is qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Maevio decem, Massurius Sabinus probat Titium quindécim, Seium decem, Maevium quinque consecuturos, ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiae satis fiat.

len, úgy tekintendő, mint hagyatéki teher. Marcellus a temetkezési költséget veszi a hagyatéki tehernek, a siremlék felállításának költségeit más rovatba tartozónak mondja.¹⁾ A fentebbi körülmények egy bevezetéséből következtetem, hogy Marcellus a Julianus auditoriumába járt, hallgatta Julianust s tanulta Sabinus említett művét: *Libri tres iuris civilis*, melyet azon időben Julianus kézikönyvül használt.

VII.

Marcellus mint jogtudós egyik iskolához sem tartozik.

Labeo és Capito nyomdokain két párhuzamos vonalban haladt elő a jogtudomány, a principatus első századában. Labeo és Capito egyedisége, politikai pártállása, bölcsészeti műveltsége, és jogtudományi módszere alkalmas kiindulási alaplól szolgált két iskolának képződésére. Labeo a magánjog terén sok újításra hajlandó, közjogi kérdésekben a szabadköztársasági intézményekhez ragaszkodó; Capito a magánjog terén ragaszkodó a meglevőhöz, politikai kérdésekben a monarchikus újításoknak pártolója. Labeo a tudományok minden ágában járatos, Capito inkább egyoldalú jogászai képzettségű. Módszer tekintetében Labeo bizva éles eszében és tudományában, okoskodásai útján új igazságokra törekedett, Capito ellenben a meglevőnél maradt,²⁾ s Labeoval szemben conserválni akarta a jognak római jellegét; csak az analogia által fejleszté a jogot. Labeo a jogot az emberiség, Capito a római nép szempontjából fogta fel és így Labeo az általánosítást, Capito a részszerűsítést tartá szem előtt.

Capitot Massurius Sabinus, Labeot Nerva követte a tan széken. Ezek még szaporíták a vitapontokat,³⁾ noha nem vol-

¹⁾ Dig. 35. 2. 1. §. 19. Paulus. De impensa monumenti facta quaeritur, an deduci debeat. Et Sabinus ita deducendum putat si necessarium fuerit monumentum extruere. Marcellus consultus és a többi . . . — ²⁾ Pomponius. Dig. 1. 2. 2. §. 47. Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt; nam Ateius Capito in his quae ei tradita fuerant perseverabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit. — ³⁾ Pomp. Dig. 1. 2. 2. §. 47. . . . adhuc eas dissensiones auxerunt.

tak politikai ellenfelek. Nerva meghitt barátságban élt fejedelmével, ¹⁾ Messurius Sabinus a fejedelem nevében adta feleleteit. A bölcsészeti irány sem választá el Labeo utódait Capito követőitől, mert hiszen a stoa nem csupán az egyik iskola hívein vehető észre, hanem mind a kettőén. Hadrianusig szokásban volt, hogy a jogtudós azon iskolához csatlakozott, a melytől jogi leczkéit hallgatta. Hadrianus kísérté meg az iskolák ellentéteit kiegyenlíteni. Kivánatos és hasznos törekvés volt ez a jogtudósok feleletének érdekében. Hadrianus a két iskolának kitünőségét t. i. a Proculianus Celsust és a Sabinianus Salvius Julianust összehozta consiliumában, úgy, hogy mind a ketten azt keresték, a miben egyetértének, s így egymást támogatták. Celsus és Julianus épen a Marcellus mesterei egyengették a kiegyezésnek útját. Könnyíté ezt azon előzmény, hogy némely önálló fő p. o. Plautius és Aristo pártokon kívül állt, a semlegességben keresve függetlenségét. Hadrianus consiliumában több tekintélyes jogász együtt működve átérezte, hogy a régi iskolai hagyományoknak s eltűnt tekintélyeknek cultusa helyett a tudomány szabad mozgása és a jogász kezének kötetlensége kívánatos. Az Antoninusok korszakának hirneves jogtudósai, Gaius ²⁾ kivételével, nem dicsekszenek valamely iskolához való tartozósággal. Nem pártállás, hanem egyéni meggyőződés szerint oszlanak meg a controversiákra vonatkozó nézetek. Marcellus tanulmányozta Celsust és hallgatta Julianust. Ezekkel sokban egyetért, sokban eltérőleg vélekedik, de velők szemben állást sohase foglal az iskola szempontjából. A két iskola nem képezi többé a jogtudósok két pártkörét. Az örök hirdetmény korszakot alkot. A polgári jog kibővült, sőt átalakult a praetori jog beolvadása következtében. A kettőnek egyesüléséből

¹⁾ Pomp. Dig. 1. 2. 2. §. 47. Nerva Caesari familiarissimus fuit . . . Sabino concessum est a Tiberio Caesare ut populo responderet. — ²⁾ Gaius magát Sabinianus Cassianusnak vallva, különbséget tesz a »mi iskolánk (schola nostra) és a Proculust követő másik iskola (schola diversa)« közt, és megemlítendőnek találja elvbarátait nostrae scholae auctores szemben azokkal, a kik a másik iskola hívei diversae scholae auctores. Ebből látszik, hogy a vidéken Berytusban még a második század második felében Gaius emlegeti az iskolához tartozását, melyre akkor már Rómában nem fektettek semmi súlyt. Post festa cantare nem ritka.

új jog ¹⁾ képződik, a mely *általános* világpolgári rendeltetésű. Az örök hirdetmény a régi vitakérdések nagy részét megoldá, az újabbakat az írott és nem írott jog többnyire eldönté. Csak néhány vitakérdést tartottak fenn nemzedékről nemzedékre Justinianusig. ²⁾ A köztársaság és egyeduralkodó sajátsterű államformává szövődött. Ez államnak joga az általános felé törekedett, a particularismus háttérbe szorúl, azt nézi: mi az *emberi* s mellözi, a mi csupán *csak nemzeti*, nem azt keresik a mi particularis, hanem azt, a mi általános. Ez irány lett uralkodóvá az edictum perpetuum után, ez irány jellemzi Julianus és Celsus után a remek jogászokat, ennek folytán az Antoninusok alatt és után a régi pártállások ellentéte pusztán jogtörténeti kérdéssé vált. Az egységes irány annyira megvalósúlt, hogy Hadrianus tanácsában Celsust és Neratius Priscust nem tekinté ellenzéknek Salvius Julianus és ugyanó mint tanár Marcellust két mű tanulmányozására buzdítá, Celsus Digestáit és Sabinus polgári jogát adta tanítványai kezébe. Pomponius Enchyridionjában, mely Hadrianus uralkodásának végén (135—138) közt jelent meg, Labeo tanácskének hét örökösét, névszerint a két Nervát, Proculust, Pegasust, a két Celsust és Neratius Priscust emliti, Capito követői közül is hét tanárt nevez meg, t. i. Massurius Sabinust, Cassiust, Caelius Sabinust, Javolenust, Alburnus Valenst, Tuscianust és Salvius Julianust. Itt elhallgat Pomponius. De ebből a jogtanítás megszűnését nem fogjuk következtetni. A hirneves jogtudósok közül később is vállalkoztak jogtanításra. Gellius ³⁾ emliti, hogy Rómában számos hely, vagyis statio létezik, a hol jogi oktatást és a hol feleleteket osztogattak.

Marcellust a Proculianusok közé sorozzák. ⁴⁾ Mert *a)* uralkodó vonása nem a szigor, hanem a méltányosság, döntvényeknek forrása a jó és méltányos, ⁵⁾ vezérelve: a kedvező értelmezés ⁶⁾, az emberies és kegyes megbirálás. ⁷⁾ Mert *b)* a Sabinianusok koronáját Salvius Julianust keményen bírálta és

¹⁾ ius novum. — ²⁾ Cod. 6. 26. c. 10. — ³⁾ Gellius ismert műve: Noctes Atticae Kr. u. 150 körül jelent meg. Ezt mondja: in plerique Romae stationibus . . . (Noct. Att. 13. 13.). Stationes ius publice docentium. — ⁴⁾ Mascovius. De sectis ictorum. — ⁵⁾ aequum et bonum. — ⁶⁾ benignior interpretatio. — ⁷⁾ humanius, benignius.

nótázta. Mert c) ritkán hivatkozik a régiek tekintélyére, hanem mint a Proculianus újítók szokták, saját nézeteivel és véleményével lép elő.

Mindenekelőtt ezen c) alatti érvelésre tesztek megjegyzést, azt t. i. hogy ha Marcellus nem régiség-imádó is és állításait nem a XII tábla mesterként magyarázatára, hanem a jog és méltányosság követelményeire alapítja, mégsem ócsárlója a multaknak. A multakra gyakran utal és ha kell, hivatkozik az ősökre és az elődök szokásaira.¹⁾ A nemes példák idézéséből látom, hogy Seneca leveleit tanulmányozta, a ki Metellust, Rutiliust, Catot, Scipiot dicsőíti. Öntudatosan mutat Marcellus a történelem nagy alakjaira, hiszen érzi, hogy igaz, a mit Seneca oly szépen mond,²⁾ hogy a nagy embernek emléke nem kevesebbé hasznos, mint jelenléte. A b) alatti állításnak van némi alapja; igaz ugyanis, hogy Marcellus gyakran nyilatkozik a Sabinus-féle iskolához sorozott Salvius Julianus ellen, midőn ennek Digestáihoz jegyzeteket irt, p. o. a S. C. Macedonianum³⁾ némely pontjainak tárgyalásánál, továbbá a haszonélvezetbe adott dolog gyümölcsei⁴⁾ körül és a S. C. Velleianum⁵⁾ fejtegetésénél, nem különben a kiskorúság alapján kért előbbi állapotba való visszahelyezés⁶⁾ kérdésénél stb. Igaz, hogy meggyőződését Marcellus még egykori tanára a nagy Julianus tekintélyének sem rendelte alá, hanem azt öszintén kimondá; de hiszen az iskolák zárt falait épen Salvius Julianus rombolta le, s abból, hogy Marcellus évekkal a Julianus halála után, Julianus Digestáit jegyzetekkel kísérte, nem következik, hogy Marcellus a külön létezéssel immár nem bíró Proculianus iskolához sorolandó. Az igazságszeretet élénkebb volt Marcellus keblében, mint a tekintélyek előtti hódolat. De más

¹⁾ p. o. minime maiores lugendum putaverunt eum, quia ad patriam delendam et parentes et liberos interficiendos venerit. Dig. 11. 7. 35. —

²⁾ Seneca ad Luc. Epist. 102. scies magnorum virorum, non minus praesentia esse utilem memoriam. — ³⁾ Dig. 12. 1. 14. si filius familias contra S. C. Macedonianum mutuatus pecuniam solverit — si fuerint consumti a creditore nummi, Marcellus ait cessare conditionem. V. ö. Dig. 14. 6. 9. §. 2. Et ait Julianus . . . si solverit conditionem patr i ex omni eventu competere. — ⁴⁾ Dig. 7. 1. 12. §. 5. — ⁵⁾ Dig. 16. 1. 8. §. 2. — ⁶⁾ Dig. 4. 4. 11. §. 4. és §. 5.

résről ne feledjük, hogy igen gyakran ad igazat Julianusnak, p. o. a ha nagykorú családgyermek kiskorú fiúval lép kölesönügyletre, amazt a S. C. Macedonianum alapján kifogás, emezt a kiskorúság alapján előbbi állapotba való visszahelyezés illetvén, Julianussal egyetértőleg mondja Marcellus, hogy az előbbi állapotba való visszahelyezés megengedendő. Fontosabb a kiskorúság védelme, mint a tanácsvégzésnek végczélja.¹⁾ A lex Aquilia tárgyában is egyetért Marcellus Julianussal: a szökevény szolga által okozott kár iránt a felelősséget Julianus kimondá, mely nézethez Marcellus csatlakozik, mond Ulpianus,²⁾ később kiemeli Ulpianus, hogy a noxalis actio iránt Julianus nézetében osztozik, mely nézet alapos, és Marcellus helyeslését is kiérdemelte.³⁾ Megegyező véleményben van Marcellus és Julianus a házastársak közt előforduló ajándékozások tárgyában.⁴⁾ Megegyezik Marcellus és Julianus nézete a végrendeleti meghívás visszautasításával törvényes öröklést kérők ügyében.⁵⁾ Tehát abból, hogy Julianus némely tételét nem fogadta el Marcellus, ép úgy nem következik az ő Proculianussága, valamint abból, hogy sok tételét helyesli, nem következik az, hogy kizárólagosan Sabinust tartja vezérének.⁶⁾ Az a) alatti érvre vonatkozólag elismerem, hogy a méltányosság-nak köszöni emelkedettségét a római jog. Marcellus mindenben előnyt engedett a méltányos felfogásnak. De hiszen nem csupán Marcellus, hanem a Sabinianus iskolában növekedett Julianus, valamint a többi nagy jogtudós is Trajanus után mind pártolja a méltányosságot. Marcellus nem tesz mást, mint követi a remek jog magasztos irányát, mely a polgári jogot nemesíti, beleoltva a méltányosságot. Elmondhatjuk róla Cicero⁷⁾ szavait, hogy a polgári jog szellemét összhangzásba hozta a mélt-

¹⁾ Dig. 4. 4. 11. §. 7.: posse in integrum restitui, ut magis aetatis ratio, quam Senatus Consulti habeatur. — ²⁾ Dig. 9. 2. 27. §. 3. . . . cui et Marcellus consentit. — ³⁾ Dig. 9. 4. 2. §. 1. finis . . . nos autem secundum Julianum probavimus, quae sententia habet rationem et a Marcello apud Julianum probatur. — ⁴⁾ Dig. 24. 1. 11. §§. 2. 3. 7. — ⁵⁾ Dig. 29. 4. 10. pr. . . . rectissime Julianus ait, quod et Marcellus probat. — ⁶⁾ Azt pedig Ulpianus állítja, hogy néha *non immerito* Julianus a Marcello notatus est. Dig. 4. 2. 9. §. 8. — ⁷⁾ Cic. de clar. or. c. 39. Pro Caec. c. 27. Phil. 9. c. 5. . . . Juris civilis rationem ab aequitate nunquam seiungebat.

tányossággal. E mellett még az veendő figyelembe, hogy Marcellus szerint, a halálesetre szóló ajándékozás visszavonhatatlanul is köthető, ¹⁾ már pedig ez a Sabinianusok egyik dogmája, a mit az igazi Proculianus el nem fogad; a Sabinianusok az ajándékozás, a Proculianusok pedig a legatum elvei alá iparkodtak vonni a halál esetére szóló ajándékozást. De másfelől a Proculianus Celsus nézete mellett nyilatkozott Marcellus, az Aquilius törvénye körül felmerült kérdésben, mint ezt Ulpianus kiemeli, ²⁾ Marcellus állításának méltánylása mellett. Nemcsak a Proculus utódait, de magát Labeot sem tartja csalatkoztatlannak Marcellus, p. o. Labeo nézetét a hamis esküvel befejezett pernek tárgyában Pomponius helyteleníti. Marcellus Pomponiusnak ad igazat. ³⁾ Nem habozik Marcellus egyenesen pártolni Sabinus véleményét, hol ezt találja helyesebbnek, például a halálosan megsebzett rabszolgának agyonverője iránti ügyben. ⁴⁾ A házastársak közti ajándékozás tilalmát magyarázva egy helyütt, így szól Marcellus: »tudom, hogy a Sabinianusok helyeselték.« ⁵⁾ E kifejezés megtűri azon magyarázatot, hogy Marcellus nem sorozza magát a Sabinus követői közé, de azt nem lehet belőle biztosan következtetni, hogy Proculus iskolájának esküszik hűséget akkor, midőn az már csupán a történelemé. Ha az igazság kíváuja, pártolja Marcellus Pomponiusnak Labeoéval ellenkező nézetét, p. o. a gonosz szándék felett folyt vitában ⁶⁾ és egyenesen Sabinus ⁷⁾ véleményéhez

¹⁾ Dig. 39. 6. 13. §. 1. . . . sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit eius repetitio. — ²⁾ Dig. 9. 2. 11: §. 3. . . . quod et Marcello videtur et est probabilis. — ³⁾ Dig. 4. 3. 21. Ulpianus. Quodsi deferente me iuraveris et absolutus sis, postea periurium fuerit approbatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam, Pomponius autem per iusiurandum transactum videri. Quam sententiam et Marcellus libro octavo Digestorum probat, stari enim religioni debet. Labeo ellenében Pomponius nyilatkozik. A vitába beleszólt Marcellus és nem Labeot, hanem Pomponiust pártolja. Ezt helyesli Paulus (Dig. 4. 4. 22.) . . . nam sufficit periurii poena. — ⁴⁾ Dig. 9. 2. 36. §. 1. Marcellus. Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, liberum et heredem esse iusserit, eique postea Maevius extiterit heres, non habebit Maevius cum Titio legis Aquiliae actionem; scilicet secundum Sabini opinionem, melylyel egyetért Marcellus. — ⁵⁾ Dig. 24. 1. 11. §. 3. . . . placuisse scio Sabinianis. — ⁶⁾ Dig. 4. 3. 21. Ulpianus. — ⁷⁾ Dig. 9. 2. 36. §. 1.

csatlakozik az Aquilius törvénye alkalmazása esetében, melyet fennebb idéztem. ¹⁾ A Marcellus Proculianussága mellett felhozott érvekkel bővebben foglalkozni felesleges, hiszen az ő férfi korában igazhitű Proculianusnak ép oly kevésbé mondja magát valaki, mint puritán Sabinianusnak. Még Gaius is, a ki kérkedik Sabinianusságával, sokat állít, a mi épen nem fér össze a Sabinianus credoival. Az iskolák éles és elvi ellentéte Marcellus kiskorában tünedezik. A szép formák idejében az iskolák metsző ellentéte elsimúlt. A közvetítő vélemények közelebb hozták a két tábor, Julianus képviseli a kiegyenlítést, a pártokat egyesítő fusiót. Őt is a Sabinianusokhoz sorozza ugyan Pomponius, de a második század közepe óta már nem mutatható ki, hogy léteznék jogász-párt, a mely Julianusszal ellentétes; az ő szelleme nagyobbra nőtt, semhogy a régi szűk iskola befogadhatta volna. Antoninus Pius megérte, hogy a jogtudomány egyetlen, de annál hatalmasabb mederben folytatta utját. Az igaz, hogy Marcellusban több a naturalismus, mint az idealismus, tehát inkább Sabinianus mint Proculianus lett volna, ha írói működésekor még létezett volna az iskolák dualismusa. De ezt a szerencsés fusio végleg elenyésztette. Marcellust már nem lehet kizárólag sem Sabinus, sem Proculus-párt-hívének tartani. Nem esküszik senki tekintélyére. Saját szemével néz, saját eszével ítél. Műveiben megvan mind a subtilitas, mind az utilitas. Amaz teremte a külalak nemes előkelőségét, ²⁾ emennek köszönhető a tartalmat adó méltányosság. ³⁾ Allításait támogatja együtt a humanitas és utilitas. ⁴⁾

VIII.

Marcellus írói tekintélye.

Marcellus előkelő jogtudós. Fontosnak tartották nyilatkozatát mind kortársai, mint utódai. Amazok jó véleménynyel voltak róla, emezek széltiben utalnak rá, mint kútfőre. Marcellus előkelőségére mutat az, hogy a legjelesebb tanárok mindkét világrészben számba vették az ő műveit a tanításnál. Róma

¹⁾ Lásd az előbbi lap 4) alatti idézetét. — ²⁾ elegantia. — ³⁾ aequitas. Kuntze. Excurse. 286. 1. — ⁴⁾ Dig. 13. 5. 24. . . . est enim humanior et utilior ista interpretatio.

és Berytus jogtanárai és tanulói elsajátították Marcellus igazságait; épen ezért hivatkoznak rá oly gyakran a remekjogászok, névszerint Scaevola, Marcianus, Paulus, Papinianus, Tryphoninus, Modestinus, de különösen Ulpianus. Scaevola mint tanár, egykori tanárának Julianusnak Digestáit magyarázta hallgatói előtt. Észrevételei közül egy párt fel is jegyzett hallgatója Ulpianus. ¹⁾ Később, de még Ulpianus tanuló korában, Scaevola megismertette hallgatóival Marcellusnak épen akkor (170—176 közt) megjelent Digestáit is. ²⁾ Nagy kitüntetés Marcellusra, hogy művét Scaevola előadásainál használta és megjegyzésekkel kísérte, a melyeket tanítványai mélyen bevéstek emlékezetökbe. Ezek közül híresebbek Tryphoninus, Ulpianus, Septimius Severus császár, Paulus és Papinianus, a kik Scaevola utasítása folytán behatóan tanulmányozták Marcellus Digestáit.

Minden valódi nagy szellem tulajdona, hogy nem csak saját korára hat, hanem a jövőre is, Marcellusnak jogtörténeti befolyását félreismerhetlenné teszi az, hogy oly ferfiak, mint Scaevola, Ulpianus, Paulus és a többi tüzetesen foglalkoznak vele, legtöbbször tekintélyes szavazatát véve igénybe, legritkábban pedig, eltérő nézeteik elmondása végett. Tanulságos még ott is, a hol ellenmondásra talált, utódainál. Azon tételek, a melyeket a helyeslés vagy helyesbbités végett az egykorú s későbbi írók Marcellusból kiválogattak, előttünk a legérdekesebbek, mert ezek az ő eredeti alkotásai, önálló, saját tudományos tételei közé tartoznak. Az idézőket úgy tekinthetjük, mint a mézzel terhelten megtérő méheket. A méh a virágok legnemesebb s illatosabb részét gyűjti össze.

IX.

Scaevola Marcellusról.

Scaevola mint tanár magyarázatai közben Marcellushoz megjegyzéseket tett, a melyeket többnyire nem maga Scaevola közöl velünk, hanem tanítványa Ulpianus, a ki Scaevolánál hallotta Marcellus Digestáinak tárgyalását. Ulpianus új kia-

¹⁾ Dig. 2. 14. 54.; 18. 6. 10. §. 1. — ²⁾ Kuntze. *Cursus. d. R. R.* 1879. §. 320.: Scaevola schrieb Noten zu Julian und Marcellus.

dást rendezve Marcellus Digestáiból, nem csak saját jegyzeteivel kísérte azokat, hanem oda iktatta a Scaevolától előadás közben hallott észrevételeket is, és gyakran említi Scaevola notáit Marcellushoz. Ennek alapján Bremer állítja,¹⁾ hogy Scaevola maga soha sem adta ki Marcellus Digestáihoz irt nótaít.²⁾ Én nem látom, hogy Bremer állítása be volna bizonyítva. Irt Scaevola jegyzeteket Marcellushoz, de elvesztek és pedig Justinianus idejénél nem előbb. Még a compilatorok ismerték Scaevola jegyzeteit Marcellushoz, erre mutat, hogy a *falcidiai* negyed kérdésében Marcellus nyilatkozatához Scaevola megjegyzését nem Ulpianus közvetítésével kapjuk, hanem Scaevolától *közvetlenül*,³⁾ az 56-ik töredéket Marcellus Digestáinak Scaevola-féle kiadásából irták ki a compilatorok. Scaevola Marcellusnak Digestáit jegyzetekkel kísérte, ezen kívül Marcellust, egy önálló műben⁴⁾ is méltányolta. Scaevola kedvelt tanácsos Marcus Aurelius udvarában.⁵⁾ Jól ismerte tisztársának Marcellusnak Digestáit; ezeket oly jelentékenyeknek tartá, hogy miattok Salvius Julianus Digestáit némileg háttérbe állítá. Úgy tekintem Scaevolát, mint Marcellus tekintélyének egyik legnemesebb terjesztőjét. E mellett azonban kiemelendő, hogy a méltányosság és személyes nagyrabecsülés nem tette Scaevolát elfogulttá, sőt őszintén megmondá, ha valahol Marcellus helyesbítésre szorúl vagy legalább Scaevola helyesbítendőnek találta⁶⁾

¹⁾ Bremer. Rechtslehrer und Rechtsschulen im röm. Kaiserreiche. 55. l. — ²⁾ Ennek igazolására idézik Ulpianust libro 23 ad Sabinum . . . 3. 6. Consequenter Scaevola apud Marcellum notat, si servum interposuit mulier: Dig. 24. 1. 11. §. 6.; továbbá ugyancsak Ulpianus említett művéből (ad Sabinum) vett s a Fragmenta Vaticana 82. §-ban olvasható kitétel . . . quamvis Scaevola apud Marcellum dubitans notat . . . Marcellus lib. 13. Dig. scribit; ubi Scaevola notat. — ³⁾ Dig. 35. 2. 56. Marcellus libro 22. Digestorum. §. 2. Scaevola notat: quid ergo si idem servus defuncto et alii dena debuit et una decem habuit? — ⁴⁾ Quaestionum libri viginti. — ⁵⁾ Dig. 36. 1. 22. pr. Scaevola divum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Tekintélyét sejteti velünk Modestinus, midőn említi, hogy Scaevola coryphaei legum prudentium közé tartozik. Dig. 27. 1. 13. §. 2. — ⁶⁾ Dig. 41. 3. 10. §. 2. Ulpianus libro 16. ad Edictum. Scaevola libro 11 quaestionum scribit: Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem usucapi ab herede distractum juvenum non posse: sic, inquit, quemadmodum ancillae partus. Scaevola autem scribit, se pu-

p. o. Marcellusnak nézete, hogy az ellopott tehénnek a tolvajnál vagy örökösénél fogamzott s a tolvaj örökösénél ellett borja szintén lopott dolog és így el nem birtokolható, épen úgy, mint hasonló esetben a rabnő magzata, mert foetus pars matris. E tárgyban a stoa nézetét vallja Marcellus. Ennek ellenébe lép Scaevola. Scaevola nem a fogamzás idejére, hanem az ellés, születés idejére akar súlyt fektetni, ekkor jutván a magzat az önálló dolgok sorába. Néhol Marcellus nyilatkozata bővítésre szorult, mit Scaevola el nem hallgat p. o. a házastársak közti ajándékozás, ¹⁾ úgyszintén a hagyományok ²⁾ tárgyában. Néha pótlás kedvéért nyilatkozott Scaevola. p. o. Marcellus Digestáinak 22. könyvéhez a Falcidiusi törvény tárgyalásánál, ³⁾ vagy a peculium kérdésében. ⁴⁾

X.

Ulpianus és hat más jogász Marcellusról.

Domitius Ulpianus hallgatta Scaevolának előadásait Julianus és Marcellus Digestáiról. Ulpianus idővel maga is működött mint jogtanár. Tanítványai közül megnevezi Modestinus. ⁵⁾ Ulpianus előadásainak alapjául szolgáltak Sabinustól: Libri tres juris civilis, továbbá Julianus Digestái, később Marcellus Digestái, végül Papinianus feleletei. Előadásainak főbb pontjait Libri ad Massurium Sabinum cím alatt tette közzé, ⁶⁾ mely művében a már nem élő, de nagy tekintélyben álló Marcellust gyakran idézi. Ulpianus tanítványai érdekében új kiadást rendezett a Marcellus Digestáiból, saját jegyzeteivel ki-

tare, usucapere posse et partum, nec enim esse partum rei furtivae partem. Ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei emptorem peperisset usucapere poterat. A glossa még ezt teszi hozzá: et si apud bonae fidei emptorem conceptus est, per hanc actionem petendus est, etiamsi ab eo, qui emit possessus non est, sed heres furis hanc actionem non habet, quia vitiorum defuncti successor est.

¹⁾ a donatio inter virum et uxorem tárgyában: Ulpianus. Dig. 24. 1. 11. §. 6. . . . consequenter Scaevola apud Marcellum notat. — ²⁾ Dig. 31. 24. Ulp. Hasonlóképen szól Scaevola: Dig. 30. 114. §. 7-ben. — ³⁾ Dig. 35. 2. 56. §. 2. Marcellus. — ⁴⁾ Dig. 15. 2. 1. §. 8. . . . Is autem cui restituta est hereditas non tenetur, ut Scaevola ait. Ulpianus. — ⁵⁾ Bremer. Rechtslehrer und Rechtsschulen im römischen Kaiserreiche. 57. lap. — ⁶⁾ 198—211 közt.

sérve, itt-ott megemlítve tanárának Scaevolának jegyzeteit is. Misem vet nagyobb fényt Marcellusra, mint az, hogy Digestáival behatóan foglalkozott Ulpianus, a ki állításainak támogatására előszeretettel idézi Marcellust, és igen gyakran forrásul használja Marcellus iratait, p. o. a jóhiszemű vevő elbirtoklási jogának tárgyalásánál, hol is úgy mutatja be Marcellust, mint az emberies méltányos iránynak előharczosát, a jóhiszeműség becsülőjét, a ki megbocsátja a ténybeli tévedést.¹⁾ Marcellus tekintélye Ulpianus előtt oly nagy, hogy Ulpianus még akkor is kiemeli Marcellus nézetét, midőn a kérdésről három oly férfi nyilatkozott, minő Labeo, Nerva és Julianus.²⁾ Nem azt nézi Ulpianus, hogy mit mond Julianus, hanem azt, hogy mit mond Julianus állítására Marcellus, mert többnyire ez a döntő.³⁾ Julianus nézetét akkor ismeri el kétségbevonhatlanul igaznak, midőn azt Marcellus is jóváhagyta.⁴⁾ Az csak helyes lehet, a mibe Marcellus is beleegyeznek. Örülni látszik, ha Marcellusról azt állíthatja, hogy a közérdeket előmozdító véleményt fejezett ki.⁵⁾

A remekjog értelmében az eladó a felbontó feltétel beállta folytán az árut visszakövetelheti bármely harmadik személytől és az időközben támadt dologbeli jogot elismerni nem kénytelen. Ennek kiegészítéseül Ulpianus megjegyzi,⁶⁾ hogy Marcellus Digestáinak negyedik könyvében a fennebbi elvet alkalmazandónak mondta azon esetben is, ha a jobb vevő fentartásával történt az eladás, és előállván a jobb vevő, felbomlik az előbbi adásvevés. Tehát Marcellus mondá ki és reá mint tekintélyre hivatkozva, állítja Ulpianus, hogy a felbontó feltétel mellett eladott árura a vevő által engedett zálogjog elenyészik, ha a felbontó feltétel beálltával az árut visszaköveteli az eladó. A visszakövetelés csak az elbirtoklás bevégeződése előtt foglal helyet. De ugyancsak Marcellus állítja, hogy ha a vevő tetszésének kikötésével történt a vétel és ennek alapján a vevő elállva az ügylettől, felbontja azt, az

¹⁾ Dig. 6. 2. 7. §. 2. Marcellus libro 17. Digestorum scribit, eum qui a furioso ignorans eum furere emit, posse usucapere; ergo et Publicianam habebit. — ²⁾ Dig. 7. 6. 1. pr. — ³⁾ Dig. 8. 5. 4. §. 5. — ⁴⁾ Dig. 9. 2. 27. §. 4. Ulpianus . . . ait Julianus teneri et est virissimum, cum et Marcellus consentit. — ⁵⁾ Dig. 17. 1. 6. §. 7. . . . quae sententia Marcelli utilitati rerum consentanea est. — ⁶⁾ Dig. 18. 2. 4. §. 3. Ulpianus libro 28. ad Sabinum.

időközben általa alapított zálogjog érvényes, mert a *vevő* bontja fel az ügyletet, az pedig meg nem engedhető, hogy az ő általa másnak engedett zálogjogot ugyanő önhatalmúlág maga fel is bontsa. Ez elv áll azon esetre nézve is, midőn az áru hiányossága folytán bontják fel az adásvevést. Ez esetben tehát az eladó által indított *rei vindicatio* ellenében is érvényesíthető a vevő által engedett zálogjog. Örömmel sorolja fel Ulpianus, ha a Marcellus nézetét más is elfogadta, például midőn Quintus Saturninust említheti ¹⁾ mint Marcellus nézetének támogatóját; még inkább, midőn a Marcellus pártján látja Papinianust is ²⁾ a *peculium* tárgyában. Síkra száll Ulpianus azok ellen, a kik alaptalanul vonták kétségbe Marcellus állítását ³⁾ a hozományra tett s le nem vont szükséges kiadások megtérítése tárgyában. Még felső fokban is magasztalja Ulpianus a Marcellus nézetét, például: Marcellus véleménye a hagyományal megtiszteltnek ügyében *a leghelyesebb*. ⁴⁾ Mily becsben tartá Marcellust Ulpianus: sejthetjük abból is, hogy a megegyezésekről értekezve, Ulpianus csak egyetlen egy töredékben ötször hivatkozik Marcellusra, mint döntő tekintélyre. ⁵⁾ Marcellusból idézve fejti ki Ulpianus ⁶⁾ a pusztá és a beperesíthető megegyezés ⁷⁾ közti jogi különbséget. Marcellusból indokolja, hogy a törvényekbe ütköző megegyezés ⁸⁾ nem kötelező. Marcellus nézeteivel való egyetértését igen gyakran ⁹⁾ és nemcsak egy művében emlegeti. ¹⁰⁾

Ulpianus figyelemmel tanulmányozta Marcellust és maga

¹⁾ Ulp. Dig. 12. 2. 13. §. 5. . . . cui et Quintus Saturnius consentit, argumento utitur eius. Az eskü kérdésében. Ez a Saturninus praetor, a ki a fiának rangjában ennek anyját is akarta részesíteni . . . quod est nec unquam receptum, mond Ulpianus. Dig. 1. 9. 1. §. 1. — ²⁾ Ulp. Dig. 15. 1. 19. §. 1. . . . quae sententia probabilior est, et a Papiniano probatur. — ³⁾ Ulp. Dig. 25. 1. 5. §. 2. . . . sed etsi plerique negent, tamen propter aequitatem Marcelli sententia admittenda est. — ⁴⁾ Dig. 32. 11. §. 20. . . . et est haec sententia Marcelli verissima. — ⁵⁾ Marcellus scribit, Marcellus putat, Marcellus negat, Marcellus admisit. — ⁶⁾ De pactis. Dig. 2. 14. 7. — ⁷⁾ pacta nuda és vestita. — ⁸⁾ pactum a jure communi remotum. — ⁹⁾ Ulpianus igen fontos kérdésekben teszi magáévá Marcellus véleményét, p. o. Dig. 3. 3. 27. §. 1.; Dig. 6. 1. 25.; Dig. 11. 7. 27. §. 1.; Dig. 12. 1. 9. §. 9.; Dig. 23. 3. 5. §. 2.; Dig. 25. 3. 3. pr.; Dig. 29. 5. 1. §. 16. — ¹⁰⁾ p. o. Libri ad Sabinum. Libri disputationum: lásd Dig. 20. 6. 3. libro 8. Disputationum . . . Marcellus aít.

említi, ¹⁾ hogy jegyzeteket (notae) irt hozzá, ezt a compilatorok is idézik. ²⁾ Néhol, a név elhallgatása daczára is ráismerünk ³⁾ a megjegyzés szerzőjére, Ulpianusra. Ulpianust a megjegyzések tételére leginkább az indítá, hogy Marcellus Digestáiba beilleszsze ama változtatásokat, melyek Marcellus halála után Commodus, Septimius Severus s Caracalla idejében keletkeztek. E kiegészítés következtében Marcellus Digestái összhangba jöttek a harmadik század elején érvényes joggal. E mellett nem került ki Ulpianus figyelmét azon néhány vitás kérdés, melyet Marcellus említ, de el nem dönt. ⁴⁾ Az ily kérdést felveti Ulpianus és megoldja ⁵⁾ és kifejti saját nézetét, mihi videtur ⁶⁾ vagy magis arbitror. ⁷⁾ Ulpianus kiemeli, hogy Celsus nézetét azon kérdésben, ha egy rabszolgát ketten sebesítettek meg, Marcellus helyeselte és ő is jóváhagyja. ⁸⁾ Ugyancsak a lex Aquilia tárgyalásánál Julianus nézetének helyességét Marcellus idézésével támogatja ⁹⁾ Ulpianus. Pomponius ellenében is Marcellus nézetét pártolja Ulpianus, midőn a társ által okozott kárt nem engedi kompenzálni az egykor okozott haszonnal, ¹⁰⁾ hasonlóképen Marcellusszal szavaz Ulpianus Pomponius ellen a haszonélvezet elvesztése tárgyában. ¹¹⁾

Azon számos eset, melyekben Ulpianus egyetért Marcellusszal Celsus, Julianus s Pomponius ellenében nem gátolta Ulpianust, hogy őszintén ki ne mondja, ha valamely eset iránt más véleménye van, mint Marcellusnak. ¹²⁾

Mindent megfontolva, azon meggyőződésre jutunk, hogy Marcellus műveiből sokat tanult Ulpianus. Jogászai tekintélyét tisztelettel emeli ki, ily hangon beszél Marcellusról: előkelő

¹⁾ Dig. 47. 10. 11. §. 7.; 9. 2. 41. pr. — ²⁾ Dig. 20. 1. 27.; 26. 7. 28. §. 1. — ³⁾ Marcellus. Libro 14. Digestorum. Dig. 29. 7. 19. Itt a végső pont (imo duntaxat partem habet stb.) kétség kívül notát tartalmaz, s bár a notator neve nincs kitéve: Haloander vélekedése szerint Ulpianus notája lehet ott. — ⁴⁾ Marcellus dubitat. — ⁵⁾ Ulp. Dig. 18. 3. 4. §. 4. de lege commissoria. — ⁶⁾ Ulp. Dig. 5. 1. 2. §. 6. cautio vagy satisfactio kívánható-e? — ⁷⁾ Dig. 18. 3. 4. §. 4. — ⁸⁾ Dig. 9. 2. 11. §. 3. ... quod et Marcello videtur et est probabilis. — ⁹⁾ Dig. 9. 2. 27. §. 3. ... et ait Julianus teneri, et est verissimum cui et Marcellus consentit. — ¹⁰⁾ Dig. 17. 2. 23. §. 1. — ¹¹⁾ Dig. 7. 4. 29. §. 2. — ¹²⁾ Dig. 18. 1. 9. §. 2. ... si in materia sit erratum.

meghatározást ad Marcellus, ¹⁾ vagy előkelő megkülönböztetést tesz Marcellus. ²⁾ Ilyesmit Papinianusról szokott mondani Ulpianus. ³⁾ A kiről Ulpianus ily tisztelettel ír, az nem kis személy a jogi celebritások sorában. Nem esem túlzásba azt állítva, hogy Ulpianus műveit úgy tekintem, mint Marcellusnak maradandó apotheoizisét, és Marcellust úgy, mint Ulpianusnak, ha nem is tanárát, de egyik mesterét. Ulpianus sokat vett át Marcellustól; Tribonianus, a ki Justinianus Digestáinak jó részét Ulpianusból írta ki, ismétlések elkerülése végett kénytelen volt közvetlenül kevesebbet tartani meg Marcellusból, jelesül mellőzni mindazt, a mit Ulpianus útján közvetve letett a compilatorok asztalára. Nem akarta, hogy kétszer forduljon elő egy és ugyanaz, először mint Marcellus szerzeménye s másodszor mint Ulpianus művének ékítménye. Itt-ott elnézésből mégis megvan ugyanaz a töredék kétszer.

Marcellusra hivatkozik s Marcellus érvelésével él Quintus Saturninus. ⁴⁾ Említi ezt Ulpianus, midőn az esküről értekeznek. ⁵⁾

Claudius Tryphoninus ⁶⁾ egyike a Scaevola tanítványainak. Mint berytusi jogtanár, előadásainál Libri disputationum című iratát használta. Tanárának Scaevolának Digestáit jegyzetekkel kísérve kiadta. Nem csoda, hogy a Scaevola tanítványa el nem feledi Marcellust. Triphoninus az ellenség fogságába került polgár jogviszonyainak tárgyalásánál Julianus nézetéhez csatlakozik ugyan, de párhuzamba teszi és kiemeli a Marcellus vélekedését is. ⁷⁾

¹⁾ Dig. 13. 1. 12. pr. eleganter Marcellus difinit. — ²⁾ Dig. 29. 2. 40.: Marcellus eleganter distinguit. — ³⁾ eleganter Papinianus scribit: Dig. 18. 3. 4. §. 2. — ⁴⁾ Quintus Claudius Saturninus a divi fratres alatt praetor. Egy töredék van tőle a Pandektákban. Liber singularis de poenis paganorum: Dig. 48. 19. 16. Talán Marcus Aureliust is túlélte. Lásd Zimmern. §. 95. — ⁵⁾ Dig. 12. 2. 13. §. 5. Marcellus scribit . . . eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conveniri. Cui Quintus Saturninus consentit, argumentoque utitur eius, vagyis Quintus Saturninus fejtegetései közben a Marcellustól kölcsönzött érvekkel élt. — ⁶⁾ Bremer úgy véli, hogy Cl. Tryphoninus, a kihez Caracalla egy rescriptumot intézett 213-ban Cod. 1. 9. 1., Berytusban működött mint jogtanár és ügyvéd. Septimius Severus s Caracalla idejében a fejedelmi tanács tagja. — ⁷⁾ Dig. 49. 15. 12. §. 2. Libro 4. Disputationum.

Aelius Marcianus mint jogtanár Institutiókat irt. Böven, 16 könyvben. Irt közjogi műveket is, kiterjeszkedett a császári törvényhozás ¹⁾ méltatására. Nem valószínűtlen, hogy a keleten, talán Berytusban, hol Augustus a római mivelődés egyik védbástyáját vélte megalapíthatni, tanítá a római jogot. ²⁾ Aztán Rómába telepedett s a fejedelmi tanácsban foglalt kiváló helyet, Septimius Severus s Caracalla alatt. Marcianus érdeme, hogy Marcellus egyik művének legalább címét s egy töredékét fentartá számunkra. A status iránti kérdésekben, a fejedelmi tanácsban követett eljárását Marcellus tekintélyével támogatja. ³⁾ Az idegen rabszolgának szánt hagyomány kérdésében is egyetért Marcellusszal Marcianus. ⁴⁾ Papinianus kedveért se tér el Marcellustól, ha ennek részén véli az igazságot találhatni, jelesen mutatja ezt azon tétel, a mely szerint, ha a fiscus illető pénzzel elégité ki az adós saját hitelezőjét, a pénzt a fiscus visszakövetelheti. ⁵⁾ Ez Marcellus nézete, melyet Marcianus is elfogad, holott Papinianus a visszakövetelést csak azon hitelezővel szemben akarta megengedni, a ki tudva fogadta el a kincstárt illető pénzt. Én részemről Papinianus véleményét fogadom el.

Papinianus is gyakran gondolt Marcellusra. Nem volt közönyös a Marcellus nyilatkozata iránt, még az iránt sem, a melyet nem helyeselt. Ulpianus beszéli a következőket: ⁶⁾ Papinianus az ellenség kezébe került dolgokra nézve egy kérdésben megjegyzést tesz Marcellus állítására. Nagy elégtétel Marcellusra nézve, hogy Papinianusnak fennebbi megjegyzését Paulus csak megszorítással fogadja el, Paulus tehát részben igazat ad Marcellusnak. Ne higgyük azonban, hogy Papinianus mindig ellenkezik Marcellusszal. Nem, p. o. Ulpianus értesít a peculium kérdésében Marcellus helyes véleményéről, a mit Papinianus is jóváhagyott. ⁷⁾ Említi Ulpianus, hogy Papinianus állítása szerint az apa, a kit a hatalma alá tartozónak adott külön va-

¹⁾ Ius extraordinarium. — ²⁾ Bremer. d. R. u. R. des röm. Kaiserreichs. 100. l. — ³⁾ Dig. 40. 15. 1. §. 4. Libro singulari de delatoribus. Az adóköteles áruk felsorolása. — ⁴⁾ Dig. 30. 113. Libro. 2. Institutio-num . . . ut et Marcellus ait. — ⁵⁾ Dig. 49. 14. 18. §. 10. Marcianus libro singulari de delatoribus. — ⁶⁾ Dig. 10. 2. 22. §. 5. — ⁷⁾ Dig. 15. 1. 19. §. 1. quae sententia probabilior est, et a Papiniano probatur.

gyon erejéig elmarasztaltak, nem-fizetés által végrehajtási keresetnek¹⁾ teszi ki magát, mint ezt már előbb kijelenté Marcellus.²⁾ Marcellus nézetét helyeslé a felhozott esetben Papinianus.

Julius Paulus hallgatta Scaevolát, nála tanulmányozta Marcellust. Paulus mint jogtanár előadásai körébe vonta Julianus Digestáit, de nem az eredeti szöveget, hanem a Marcellus-féle kiadást, mely a Marcellus számos jegyzeteit tartalmazta. Maga is tett megjegyzéseket, mind Julianus szövegére, mind Marcellus jegyzeteire. Így készült Julianus Digestáinak harmadik kiadása, melynek szövegéhez két nagy jogtudós u. m. Marcellus és Paulus jegyzetei csatlakoznak.³⁾ Marcellushoz külön nem írt Paulus jegyzeteket. Paulus még Papinianus iránt sem volt mindig kiméletes. Marcellus iránt is jobban megválogathatta volna kifejezéseit, hiszen érdemileg többnyire meghajol Marcellus előtt. Paulus csipősségének magyarázatául az szolgálhat, hogy Julianus védelmezése közben használta kiméletlen szavait⁴⁾ Marcellus ellen. Paulus éles megjegyzéseit a fejedelemmel szemben is kimondta p. o. a Falcidia törvény tárgyalásánál Cassius ellenében, Proculus és Julianus nézetéhez nemcsak ragaszkodik, hanem egyenesen rosszalja Caracalla ellenkező határozatát, gúnyosan jegyezve meg, hogy a császár Cassius értelmében ítélte.⁵⁾ Paulus igazságtalanul szólt Marcellusról egyszer, de jóváteszi azt

¹⁾ actio iudicati. — ²⁾ Dig. 15. 1. 3. §. 11. quod et Marcellus putat. — ³⁾ p. o. Dig. 5. 1. 75. Julianus. Lib. 36. Dig. . . . Marcellus notat: si per dolum stb. Paulus notat: si autem Dig. 15. 3. 14. Juliani Libro 11. Dig. Marcellus notat: interdum . . . Paulus: ergo haec quaestio stb. Dig. 39. 6. 15. Julianus Lib. 27. Dig. . . . Marcellus notat: . . . Paulus notat. . . . — ⁴⁾ Dig. 48. 10. 14. §. 1. Paulus: . . . ita adiicit iste Marcellus. Elég érdesen csak »iste« jeltűt tesz a tiszteletre méltó Marcellus mellé. De fényes elégtétele Marcellusnak az, hogy az »iste« nézetét elfogadja Paulus. Julianust pártoló hevében egyszer így szól Paulus: Dig. 31. 82. §. 2. . . . calumniosa est enim illa adnotatio, posse legari servo et quamdiu serviat. Ez, bár itt világosan nincs kitéve, Marcellus ellen van irányozva, mint ez a Dig. 30. 113. pr. tartalmából világos. E kiméletlen és igazolhatatlan észrevételt akkor érdemelné még Marcellus, ha szándékosan elcsavarta volna az igazságot, hiszen Paulus Sent. Rec. 1. 5. §. 1. szavai szerint: calumniosam esse: qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat; ferdítéssel, csavarással Marcellust senki, még Paulus sem vádolhatja. — ⁵⁾ Dig. 35. 2. 1. §. 14.: sed et divus Antoninus iudicasse dicitur.

az által, hogy fontos kérdések eldöntésénél Marcellust állítja előtérbe, szintén a Marcellus auditoriumába vezet bennünket, a hol tanácsot kérnek Marcellustól és Paulus fülünk halatára ismétli Marcellusnak feleletét, ezt velünk együtt helyesli és ezt adja válaszul saját feleinek, híven, az emlékoszlop és temetési költség kérdésében.¹⁾ És Marcellust felelteti Paulus, midőn kérdezték tőle, hogy a városnak hagyományozott évi járadék után miképen számítandó a Falcidia negyed t. i. a járadék $4\frac{1}{2}\%$ -os kamatnak tekintendő s az ennek megfelelő tőke szolgál kiszámítási alapul.²⁾ Paulus nem tartá tekintélyével ellenkezőnek a Marcellus nézetét idézni, feleletül a felvetett kezességi kérdésre.³⁾ Jónak látja a kitagadás és mellőzés tárgyalása közben arra támaszkodni, a mit Julianus, Pomponius és Marcellus mond.⁴⁾ Megnyugszik abban, a mit az apa és fia, az úr és rabszolgája együttes kineveztetéséről Marcellus állít és Julianus;⁵⁾ örül, ha elmondhatja a stipulatio iránt a Marcellus nézetét,⁶⁾ szentnek tartja a feltét tárgyában azt, a mit Marcellus jóváhagyott⁷⁾ és szívesen elismeri a mit Marcellus jónak vél⁸⁾ a zálog el nem enyészéséről.

Modestinusnál is olvashatunk hivatkozást Marcellusra p. o. ha az örökhagyó a felszabadítandó rabszolga feletti patronátust nem valamennyi gyermekeinek, hanem ezek közül egyiknek hagyja. E kérdésben nézetét azzal támogatja Modestinus, hogy: épen így nyilatkozott Julianus és Marcellus.⁹⁾ Modestinus azon munkáját,¹⁰⁾ a melyben Marcellus temlíti, hihetőleg előadási vezérfonalul használta és így tanítványait figyelmeztette Marcellus Digestáira.

Justinianus Pandektáiból azt látjuk, hogy Marcellus Digestáiból, a mű címének és a használt könyv számának pontos megnevezésével idéz Ulpianus 47, Marcianus 6, Paulus 1,

¹⁾ Dig. 35. 2. 1. §. 19. — ²⁾ Dig. 35. 2. 3. §. 2. — ³⁾ Dig. 21. 1. 56. Paulus . . . respondi: putat Marcellus, posse. — ⁴⁾ Dig. 28. 2. 9. §. 2.: Julianus et Pomponius et Marcellus aiunt. — ⁵⁾ Dig. 29. 2. 26.: et Marcellus probat et Julianus. — ⁶⁾ Dig. 45. 1. 4. §. 1.: et Marcello videtur. — ⁷⁾ Dig. 45. 1. 8.: haec et Marcellus probat. — ⁸⁾ Dig. 49. 14. 21. Marcellus recte existimabat. — ⁹⁾ Dig. 38. 4. 8. Libro 7. Differentiarum: assignatio liberti iránt idque et Julianus et Marcellus probant. — ¹⁰⁾ Libri 9. Differentiarum.

tehát összesen 54 töredéket. A könyv számának említésével, de a mű címének elhallgatásával, idézi Ulpianus Marcellust hétszer. ¹⁾ Ulpianus 89-szer, Paulus 15-ször, Marcianus 1-szer, Tryphonus 2-szer, Quintus Saturnius és Modestinus 1—1-szer, a nevezett 6 jogtudós 109-szer idéz Marcellusból úgy, hogy az idézett műnek még csak a címét se említik, hanem egyszerűen utalnak Marcellusra. ²⁾ Ez idézetek tartalmát s összefüggését tekintve, állítom, hogy ezek Marcellus Digestáiból valók.

XI.

Marcellus a későbbi fejedelmi rendeletekben.

Nemcsak az egykoru fejedelmek hallgattak Marcellus tanácsára, hanem a későbbiek, névszerint Septimius Severus és Caracalla is követték nézetét, pl. a hitelezők kijátszására törént vagyonátruházások érvénytelenítése tárgyában, mint ezt Ulpianus beszéli. ³⁾

A római és mózesi jog összehasonlítására czélzó munkának ⁴⁾ szerkesztője méltányolja Marcellust. A házasságtörés büntetésénél, hol az apának, vétkes leánya és ennek csábítója feletti élethalál jogáról beszél, Paulusnak idevonatkozó művé-

¹⁾ Dig. 13. 1. 12. pr. Ulpianus . . . et ideo eleganter Marcellus definit libro septimo. Más alkalommal Marcellus 28-dik könyvét idézi Ulpianus. Marcellus művei közül csupán Digestái tartalmaznak hatnál több könyvet, 7—28 könyv Marcellusnak csak Digestáiban található. — ²⁾ Wieling az ily idézetek számát 112-re teszi. De a Dig. 28. 5. 39., Dig. 30. 53. §. 2. Dig. 30. 82. §. 3. megvan Julianusnál, a Dig. 30. 114. §. 3. pedig a könyv száma és a mű címe kitételével történt idézéseknél már fel van véve. És így itt csak 109 idézet jöhet számba. — ³⁾ Dig. 42. 8. 10. §. 1. Ulp. Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit, scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt, ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est, si quidem simpliciter demissis prioribus, quos fraudare voluit, alius postea sortitus est, cessat revocatio: si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit, Marcellus dicit revocationi locum fore. secundum hanc distinctionem et ab imp. Severo et Antonino rescriptum est eoque iure utimur. — ⁴⁾ Lex Dei sive collatio legum Romanorum et Mosaicarum.

ből ¹⁾ épen azt a helyet idézte, a hol Paulus kétszer is hivatkozik Marcellusra. ²⁾

A gyakorlati életben, Diocletianus óta, a tételes jognak írott forrását a fejedelmi rendeletek és a remek jogtudósok feleletei képezték. A nagy jogtudósok irodalmi hagyatékát kitüntetőleg ius néven nevezik s úgy nézték, mint az alkalmazandó tételek gazdag kincstárát. De a gazdag kincstárban a gyöngye utódok nehezen tudtak eligazodni. A nagyterjedelmű iratok megszerzése, átértése, az ellentétes nézetek kiegyenlítése felette nehéz volt. A bajon segíteni akart III. Valentinianus, 426-ban kelt rendeletével; ³⁾ ezt Hugó óta idézési törvénynek (lex citationis) hívják. Gaius Papinianus, Paulus Ulpianus és Modestinus tekintélyének megerősítése mellett Sabinus Julianus *Marcellus* és Scaevola azon iratait is érvénynyel ruházta fel, a melyekre az öt nagy tekintély valamelyike hivatkozik. Marcellus befolyása, tekintélye és hatása ez úton fenmaradt, hiszen a coripheusok egyike, t. i. Ulpianus legkedvesebb mesterét Marcellust örökre egybeforrasztá, halhatatlan műveivel.

Justinianus a Pandekták alapító tagjainak tudós társaságában kiváló helyet adott Marcellusnak. Nem feledé Justinianus, hogy Hadrianus után a jogtudománynak, e valódi nagyhatalomnak, hét vezérei közé tartozott Marcellus. ⁴⁾ Marcellusra a Pandektákban oly gyakran hivatkoznak, kivált Ulpianus nyomán, hogy csak Julianus és Labeo neve idéztetik gyakrabban. Igen téved tehát Terasson, ⁵⁾ midőn azt hiszi, hogy Marcellust kevésbé idézik. Ezt csak az állíthatja, a ki folio nagy művében annyi ismeretet bír közölni Marcellusról, a mennyi három sort is alig tölt be.

Marcellus iratait használta fel Tribonianus a legnehezebb kérdésekben, p. o. a szeretet ellenes végrendeletek, ⁶⁾ a

¹⁾ Liber singularis de adulteriis. — ²⁾ Coll. leg. Roman. et Mosaic. 4. 2. §§. 3. és 4. Marcellus libro 31. Digestorum. — ³⁾ Codex Theodosianus. de resp. prud. lib. 1. tit. 4. lex. un., így szól: eorum quoque scientiam, quorum tractatus atque sententias praedicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus ut Scaevolae, Sabini, Juliani atque Marcelli. — ⁴⁾ A hét vezér: Marcellus, Scaevola, Marcianus, Papinianus, Ulpianus, Paulus és Modestinus. — ⁵⁾ Histoire de la Jurisprudence Romaine Par A. Terasson: Paris. 1750. 270. l. — ⁶⁾ testamentum inofficiosum.

Falcidius-féle törvény, ¹⁾ a Trebellius-féle tanácsvégzés ²⁾ fejtegetésénél. Justinianus Marcellusnak Julianus ellenében is ad igazat, ³⁾ s el nem hallgatja, ha Marcellus nyomdokait követi. ⁴⁾ Marcellus tekintélyének Justinianus hódol nemcsak az Institutiókban és Digestákban, hanem a Codexben is, p. o. a Codex 7-ik könyv, 7-ik cím, első törvény Marcellusnak véleményét tartalmazza; ugyanazt, a mely a Digestákban is előfordul. ⁵⁾ Marcellustól nagy adagot kölcsönzött Tribonianus a Justinianus Digestáiba, de az idézésből ismert töredékek csak igen kis mennyiségét képezik a Marcellus összes műveinek. Kár, hogy Tribonianus, még többet nem vett át Marcellustól. Arról, a mit Justinianus igazságügyministere átvett a Marcellus műveiből, a következő kimutatás ad számot.

Marcellusnak a florenczi jegyzékben külön említett 3 művéből van véve a Justinianus Digestáiba $6 + 17 + 128 = 151$ töredék, ehhez adandók a florenczi jegyzékben külön nem említett művekből t. i. a Julianus Digestáihoz irt jegyzetektől közvetlenül átvett 6, továbbá a Pomponius művéhez irt jegyzetektől kölcsönzött 2 töredék, és így Justinianus Digestái Marcellusnak 159 töredéket ⁶⁾ köszönhetnek. Ezenfölül közvetve is gyarapíták Marcellusból a Justinianus Digestáit, jelesül idézik más remekírók ⁷⁾ Marcellus Digestáit a könyv számá-

¹⁾ lex Falcidia, quarta Falcidia. Dig. 35. 3. 5. — ²⁾ S. C. Trebellianum. Dig. 36. 1. 44. (Momm. 46.). — ³⁾ Cod. 7. 7. 1. pr. A közös szolga felszabadításáról. — ⁴⁾ nevezetesen a habitatio tekintetében, secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata (Cod. 3. 33. 13.) permisimus stb. Lásd Inst. 2. 5. §. 5. — ⁵⁾ Dig. 29. 5. 16. Marcellus libro. 12. Digestorum. Domino a familia occiso servus communis necem eius detexit; favore libertatis liber quidem fieri debet, pretii autem partem sibi contingentem, socium consequi oportet. E töredéknek tartalma: felszabadítás jutalomból; ez esetet az bonyolítja, hogy a felszabadítandó rabszolganak két gazdája volt. Tényállás: A gazdát meggyilkolta háznépének valamelyik tagja. A gyilkost fölfedezi a rabszolga, a mely rabszolga a meggyilkoltnak és más valakinek közös tulajdonát képezte. A felszabadítás iránti kedvezésből a rabszolga felszabadítandó, de a társtulajdonos a rabszolga értékéből öt illető rész arányában kárpótolandó. — ⁶⁾ A szám Hoffmannál is 159. Lásd: A római jog tanulm. 120. l. Csak abban térünk el, hogy ő a Macer-féle két töredéket (de publ. ind. és de off. praes.) is Marcellusnak javára számítja. E nélkül csak 157 töredéket tulajdonít Marcellusnak. — ⁷⁾ Lásd a 133-ik lapot.

nak és címének kitételével 54-szer, a könyvszámának kitételével 7-szer, a könyvszámának és a mű címének elhallgatásával 109-szer. Továbbá idézik Julianushoz irt jegyzeteit közvetve 34-szer, Pomponiushoz irt jegyzeteit 2-szer, de officio consulis irt művét 1-szer. Közvetve tehát: $54 + 7 + 109 + 34 + 2 + 1 = 207$ töredékben idézik Marcellust. A végső szám lenne: közvetlen idézés 159, közvetett idézés 207, és így mindössze 366 hely. Ehhez járul még a Dig. 23. 5. 17-ben foglalt töredék, a mely Marcianus neve alatt áll, de Marcellus Digestáiból való. Végül számba veendő még a Codexben és Instituiókban előforduló hivatkozás Marcellusra.

XII.

Marcellus a magyar Corpus Jurisban.

Marcellus műveinek hasznát vették kortársai és ezek utódai az ókorban, úgy mint a compilatorok a középkorban és az újkor népei, a melyek a római jogot recipiálták. Mondatai a Digesták 50. k. 17. címéből a magyar Corpus Juris is gyarapítják; szárnyra keltek és mint példabeszédek ismereteseink nálunk is, ¹⁾ a törvénytár tanulmányozói előtt. Némi részben már a bécsi s a mostani formában a Szegedi-féle kiadásnak vált toldalékává a: *Regulae iuris antiqui, patrii et canonici*. A »régi törvénytörvények« vagyis a Digesták utolsó könyvének végső címében található tételek a bécsi kiadásban, Verböczy Hármaskönyve után állanak. A kánoni s magyar jogszabályokat Szentiványi csatolta hozzájuk. A magyar törvénykönyvbe pedig Szegedi iktatta be. ²⁾

¹⁾ Regula iuris lett és így a mi Corpus Jurisunkhoz csatolt szabályok közé is felvétellett Marcellustól a következő: a) Marcellus libro 3. Digestorum: Etsi nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen ubi *aequitas* evidens poscit subveniendum est. Dig. 50. 17. 183.; b) Marcellus libro 29. Digestorum: Ea quae in partes dividi non possunt, solida a singulis heredibus debentur. §. 1. In re dubia *benignior* interpretatio nem sequi, non minus iustius est quam tutius. Dig. 50. 17. 192. — ²⁾ A közigazgatás törvénye Magyarhonban. Frank Ignác. I. Rész. Budán. 1845. 29-ik l. Továbbá Wenzel G. A Magyar Magánjog Rendszere. Harmadik kiadás. I. 1879. 45-ik lap. »Regulae Juris antiqui, patrii et canonici«, némi részben már a bécsi, de a meglevő formában csak a Szegedi-féle kiadásban.

HARMADIK RÉSZ.

Marcellus bölcsészete.

Marcellus a stoa-bölcsészet követője. — A római stoicismus. — A stoa-nak emlékei Marcellusnál. — Marcellus a jog és méltányosság fogalmáról. — Marcellus a jognak kötelező erejéről. — Marcellus a jognak főelvéről. — Marcellus a jogalanyról. — Marcellus rendszere. — Marcellus módszere.

I.

A római stoikusok.

A jog-ismeret a bölcsészetnek termékenyítő befolyása alatt fejlődik jog-tudománynyá. A görög műveltség behatása folytán Róma azon eszmevilágban mozgott, a melyet a hellen bölcsészek teremtettek. ¹⁾ E bölcsészetnek köszönhető a remekjog-tudomány. A kiválóbb romulidák közül néhányan Aristotellest ²⁾ követték, többen Plato ³⁾ eszményképeért lelkesedtek, legtöbben a Zeno ⁴⁾ által inaugurált stoa tanainak művelői. Olyan se hiányozott, a ki Epikurban gyönyörködött.

Plato követői közé tartozik a nemes Atticus, ⁵⁾ a szónok és bölcsész Appuleus ⁶⁾ és a tyrusi Maximus. ⁷⁾ A jogászok közül Callistratus ⁸⁾ idézi Platot, de sem ő, sem a többi tényle-

¹⁾ Hildebrand. Geschichte und System der Rechts- und Staatsphilosophie. Leipzig. 1860. I köt. 122—154. §. Felsorolja az idevágó s előtte megjelent műveket Malquitiustól (1626) Voigtig (1856). — ²⁾ *384. Kr. e. — ³⁾ *429. Kr. e. — ⁴⁾ 340—260. Kr. e. — ⁵⁾ 109—32. Kr. e. — ⁶⁾ 130. Kr. u. — ⁷⁾ Teljesítsd kötelességeidet és ne panaszkodjál, hogy sok a dolgod. Pensées de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 70. l. — ⁸⁾ Dig. 50. 11. 2. Callistratus: . . . denique summae prudentiae et auctoritatis apud Graecos Plato, quum institueret, quemadmodum civitas bene et

ges munkása az igazságügynek nem kívánta fölcserélni a római polgár szabadságkörének szabályait, Plato eszményi köztársaságának képzeleti törvényeivel.

A tudományos buvárlatokba mélyedő aristotelesi bölcseséget a Tiberis partjain a szónok Marcus Antonius, a triumvir Antoniusnak nagyapja, továbbá Qu. Lutatius Catulus, és Severus ¹⁾ hirdette. Julianus ²⁾ is említi Aristotelest; ebből azonban nem következtethető, hogy az edictum rendezője, vagy más pandektista, fölesküdt a peripatetikus iskolához. Aristoteles nem a latin fajnak, hanem az arabnak köszönheti di-csőségét.

A minden erélyes cselekvésről lemondó s boldogságát a zavartalanságban ³⁾ kereső epikureizmus a hódítások és belháborúk következtében kifáradt korszak alatt talál híveket a tanácsnokok, szónokok és költők közt. Legismertebb epikuri alak Maecenas, ő és utánpótlói a borbán, hangversenyben s a vizesés morájában keresték lankadt érzékeiknek üdítését.

Az élvhajhászatnak, a közügyek iránti közönynek s a mindenben kételkedésnek áramlata ellenében a stoicismus állított föl szigorú alaptételeket, élénk kötelességérzetet és biztos vezérelveket.

Rómának jogtudósai sem az akademikus, sem a peripatetikus felekezethez nem szegődtek. A férfias tetterő s nemes egyszerűség a gyakorlatias stoát leginkább szívelte. Ennek buzgó hívei, munkás követői közt látjuk Rómának legtöbb kitünőségét, ép úgy mint az ige ⁴⁾ tant hirdető apostolokat. ⁵⁾ Oly férfiak a római stoikusok, a kik a tudást minden jóban tevéssel

beate habitari possit, in primis ipsos negotiatores necessarios duxit; sic enim libro secundo *Πολιτεία*; ait: . . . itt eredetiben idéz néhány sort Platóból.

¹⁾ Tőle tanulta M. Aurelius, hogy az embereket szeresse, a valót kutassa, az igazságot gyakorolja, Helvidiust, Catot, Brutust becsülje, a szólásszabadságot ne korlátozza. Pens. de M. Aur. Tr. par Joly. Par. 1796. 61. és 62. l. — ²⁾ Dig. 46. 3. 36. . . . Julianus notat: . . . nam et Aristoteles scripsit quinque nasci posse, quia vulvae mulierum totidem receptacula habere possunt. Julianus is említi oly asszonyt, a ki egyszerre öt egészséges, életképes gyermeket szült egy huzamban. — ³⁾ quietismus. — ⁴⁾ λόγος. — ⁵⁾ János evang. 1. fejezet, 1—4. vers.

igazolták s a valódi erényt ¹⁾ gyakorolták. Zenónak ²⁾ az athenai csarnokokban ³⁾ kifejtett, a morált főtelegyül tekintő tanai, főleg a törvényekről szóló közleményei Latium földén találtak igazi méltánylást.

A stoának Rómában való meghonosulását előkészíté M. Porcius Cato, ⁴⁾ a censor. Jogos, becsületes, munkás, egyszerű, takarékos ember. Szigorú önmaga iránt, fegyelemtartó háznépe felett, ostromozója a tarsadalmi kinövéseknek. A corruptió terjesztői remegtek a kiméletlen erkölcsbíró előtt. Encyklopaediájából kétségtelen, hogy a görög irodalmat felhasználta. Fia, a kit 154-ben elveszített, híres jogtudós vala. Tőle ered a Cato-féle szabály. ⁵⁾

A stoa-bölcseszetet követte és terjeszté Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, ⁶⁾ a ki halhatatlan hírnevet vívott ki mint erkölcsös, szilárd, önzetlen, becsületes, nagylelkű, ⁷⁾ bőkezű polgár. Vasfegyelem alatt tartá a legiókat és mint censor, nagy szigort fejtett ki a visszaélések ellen. Maga körül egész tudós-társaságot csoportosított. Környezetében működött idős barátja és tanácsosa, Gaius Laelius Sapiens, ⁸⁾ Lucius Furius Philus, ⁹⁾ Spurius Mummius, a durva Lucius

¹⁾ ἀρετή. A stoa-bölcseszetre vonatkozólag lásd Tydemann: System der stoischen Philosophie. 3. Leipzig. 1776. Petersen: Philosophiae Chrysippeae fundamenta. Altonae. 1824. Dr. M. Voigt: Jus naturale aequum et bonum der Römer. 1856. I. 132—142. és 250—266. lapok. E. Erdmann: Grundriss der Geschichte der Philosophie. Berlin. 1866. 1 k. 97. és 98. §. A Philosophia története. Irta Lewes. Fordította Bánóczy József. 1877. 2 kötet. 110—125. lap. A stoa-bölcseszet hazánkban főleg Seneca irataiból ismeretes; önálló ismertetőre is talált a következő műben: Spiritus Stoeae, Geist der Stoa. Leutschau. 1817. 1—10. füzet. Szerzője Amand Wilh. Schmith, Magistratsrath der k. Freistadt Kesmark. —

²⁾ Szül. Citiumban. Élt Kr. e. 340—260. a. v. é. u. 413—493. — ³⁾ stoa, porticus. — ⁴⁾ Kr. e. 234—149. — ⁵⁾ Regula Catoniana. Erről szól a Dig. 34. 7. — ⁶⁾ Kr. e. 184—129. — ⁷⁾ Nagylelkűségét tanúsítá, midőn Hispániában Alluciusnak fogságba került ifjú szép menyasszonyát érintetlenül visszaadta és vele a váltságul felajánlott kincset hozományul visszaajándékozta. — ⁸⁾ G. Laelius Sapiens 140-ben consul. Az itáliai birtoktalannokon segítő, a bitorolt állami uradalmakat vissza akarta szerezni és a szegények közt kiosztani. De javaslatát, a földosztás következményeire gondolva, visszavonta. Ezért nyerte a Sapiens melléknevet. Mommsen. R. G. 2. 85. — ⁹⁾ Consul 136-ban Kr. e.

Mummiusnak, Korinthus lerombolójának művelt testvére; Publius Terentius Afer, ¹⁾ görög minták után ügyesen, csinosan dolgozó színműirő; Caius Lucilius ²⁾ szellemes, csipős satyrikus; a Róma történetét görög nyelven, de helyes felfogással ismertető Polybius és a rhodusi származású Panaetius bölcsész.

A stoa-bölcsészeti tanítása által érdemeket szerzett Panaetius után, ennek tanítványa Posidonius is. A rhodusi Panaetium hallgatta a nagylelkű s rendíthetetlen P. Rutilius Rufus, jeles consul ³⁾ és jogtudós praetor, a ki a vagyoni végrehajtást a magánhitelezők javára kiterjeszté. ⁴⁾ Szintén Panaetiumtól tanult Paulus Virginius, a kiről Pomponius ⁵⁾ kiemeli, hogy stoikus. Cneius Pompeiusnak nagybátyját, a jog, stoa és mértan művelésében kitűnő Sextus Pompeium, ⁶⁾ továbbá M. Brutum gyakran említi a bölcsészek közt Cicero. ⁷⁾ Ennek testvére Quintus is kitűnt a stoában annyira, hogy a legjelesebb görögök se multák fölül.

Quintus Mucius Scaevola, a Publius fia, híres pontifex maximus, Kr. e. 95-ben consul, aztán proconsul Ázsiában. Példát adott, miképen kell a tartományt jól kormányozni. Korának legkeresettebb jogtudósa és tanára, kitűnő szónoka és bölcsész. Panaetius értekezéseit szorgalmasan hallgatta. Scaevola, az elődeitől eltérőleg tárgyalja a római jogot, t. i. nem egyes esetek eldöntését, hanem általános tételek ⁸⁾ fejtegetését találjuk 18 könyvre osztott művében. A régiebb írók nem adtak mást, mint interpretatiót és casuistikát. Scaevola új irányt követ, körvonalozza a polgári jogot, ezt terjedelmesen kidolgozza, és kiemeli azon nagymérvű autonómiát, melyet a római jog enged a polgárnak, hogy ez szabadon rendelkezék vagyona és családja felett, élők közt és halála esetére. A tételes polgári jognak ez első, rendszeres feldolgozása ⁹⁾ maradandó nyomokat hagyott, és Scaevolát a jogtudomány apjának ne-

¹⁾ 193—163. Kr. e. — ²⁾ 148—103. Kr. e. — ³⁾ 105-ben Kr. e. —

⁴⁾ Rutiliana actio. Gai. 4. 35. — ⁵⁾ Dig. 1. 2. 2. §. 40. . . . ille stoicus, Panaetii auditor, qui et ipse consul. — ⁶⁾ Rendíthetetlen legyen lelked, telve mások iránti jóindulatokkal. Ezt tanulta tőle M. Aurelius. Pens. de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 68. l. — ⁷⁾ Cic. de off. 3. 2. Brutus 30.; de orat. 1. 10.; de rep. 3. 3. — ⁸⁾ Dig. 1. 2. 2. §. 41. . . . ius civile primum constituit generatim. — ⁹⁾ Mucianum systema.

vezte az utókor. Panaetiust hallgatta Quintus Aelius Tubero, a komoly, szigorú ember. A nagy tudós C. Trebatius Testa hű volt a stoához.

A stoa-bölcészetnek önfeláldozó követője volt M. Porcius Cato, az utikai. ¹⁾ Hajthatatlan akaratu, becsületes, tevékeny férfi. Komoly a tervekben, szívós ezek kivételében. Hazájának és a köztársaságnak rendíthetetlen híve. Az igazi polgárnak mintaképét akarta megvalósítani. Kortársait jóra inté szóval, tanítá példaadással. ²⁾ Hazájának sorsa felett kétségbeesve, Plato párbeszédét olvasta a lélek halhatatlanságáról és végetvetett életének.

Servius Sulpicius Rufus szónok, költő, bölcész és jogtudós. A bölcészetet Rhodusban tanulta Diodotus és Posidonius-tól. S. Sulpicius kezdte meg a jognak tudományos vizsgálatát. A jogot a régiek dogmakép hirdették s a XII tábla betűjén kívül egyébbel indokolni nem bírták. S. Sulpicius tudományos alapokra próbálta visszavezetni. Általános szempontok és egyetemes elvek alapján összefoglalta az apró szabályokat és kimért formulákat, melyekből eddig a jogismeret állott, és a tartalomnak, mely már Scaevolánál kész volt, kellő alakot adott. Ébresztő szelleméről tanúskodtak tanítványai: Alfenus Varus, Aulus Ofilius, főleg pedig barátja Cicero, ³⁾ a ki »de oratore« című művének eszményképét S. Sulpiciusban látja megtestesülve. ⁴⁾

¹⁾ Kr. e. 95—46. — ²⁾ Mommsen. R. G. 3. 156. se Catót, se a stoát nem méltányolja. — ³⁾ Cicero a leányát, Tulliát, gyászolván, sok ismerősétől kapott vigasztaló levelet. A legszebbet Sulpiciustól kapta, a ki akkor Görögországot kormányozta. Boissier után közlöm belőle a következő sorokat: »Kell, hogy elmondjak neked egy gondolatot, a mely engem vigasztalt. Talán a te bánatodat is enyhíteni fogja. Ázsiából visszatérőben Aeginától Megara felé hajóztam. Megara szemben, Aegina mögöttem, jobbra a Piraeus, balra Corinthus. Mindezek hajdan virágzó városok valának, s ma csak a föld színén szétszórt romok. E látványba mélyedve, így szólék magamhoz: hogy merünk mi szegény halandók panaszkodni a mieink közül egynek halála felett, mi, kiknek életüket oly rövidre szabta a természet, midőn egyetlen szempillantással ily nagy városok óriási holttetemeit látjuk magunk előtt.« E gondolat nagy, úgy mond Boissier (Cic. Boissier. Ford. Csiky. 11. 3. l.). Ez a romokról vett tanúság, ez a mód, melylyel a természetet az erkölcsi eszmék javára magyarázza, tetszik nekem. — ⁴⁾ S. Sulpiciusról mondja Cicero (Philipp. 9. c. 5.)...

Marcus Tullius Cicero, 106—43 Kr. e. mesterei voltak az akademikus Philo és a stoikus Diodotus. Mindkettőtől átvette, a mit jónak talált.¹⁾ Cicero rokonszenvez Plato bölcsészetével, szeret vele emelkedni az eszményi világba, de Aristoteles tapasztalati módszerét és a porticusnak tételes tanait sem hagyja tekintetén kívül. Látszik ez a kötelességekről, Brutusról s az istenek természetéről irt szép értekezéseiben. A törvényekről és köztársaságról szóló dolgozataiban nem elvont viszonyok, hanem saját hazája és kora lebegtek előtte. Mindezeknek alapján a stoikusok közé sorozható. Cicero ugyan a Digestákban mint jogtudós nem foglal helyet, de jogtudományát a törvényekről irt tanulmánya fényesen igazolja. A jognak bölcsészeti megalapítására törekedett.²⁾ A régi rideg jog lelketlen kezelőit csipősen gúnyolja,³⁾ a méltányosságot pártolja, s ezt, mint praetor, edictumának kiindulási pontjává tevő.

Lucius Annaeus Senecának⁴⁾ erkölcsi elvei magasztosak, iratai, kivált fiatal barátjához Luciliushoz intézett leve-

cum non magis iuris consultus quam iustitiae fuerit; quaeque proficerentur a legibus et a jure civili semper ad facilitatem aequitatemque retulerit.

¹⁾ Hivatkozik rá Celsus: Dig. 50. 16. 96. litus est quousque maximus fluctus a mari peruenit, idque Marcum Tullium aiunt, quum arbiter esset, primum constituisse; Triphoninus: Dig. 48. 19. 39. Cicero in oratione pro Cluentio Avito scripsit Milesiam quandam mulierem quum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam; hivatkozik rá Ulpianus: Dig. 42. 4. 7. §. 4. latitare est, non ut Cicero definit, turpis occultatio sui, potest enim quis latitare non turpi de causa veluti qui tyranni crudelitatem timet aut vim hostium, aut domesticas seditiones. Németség tudósai kiméletlen harcztot folytatnak Cicero ellen. Dru-mann. (Geschichte Rom's), még inkább Mommsen R. G. 3. 169. szerint Cicero nem államférfi, hanem önző, rövidlátó, gyöngé ember, tárczairó és ügyvéd. Az angolok és francziák (l. Boissier G. Cicero és barátai. Ford. dr. Csiky Kálmán. 1876. 27. és 28. l. Dujardin: de scientia civili apud Ciceronem. Beauvais. 1857.) kiméletesebbek Cicero iránt. Nálunk méltánylásban részesül; Hoffmann Pál Cicerót mint jogvédet mutatta be a t. akadémiának. — ²⁾ Cic. de legibus. 1. 3.: non a praetoris edicto, neque a duodecim tabulis sed penitus ex intima philosophia hausisse iuris disciplinam. — ³⁾ Cicero. pro Murena. c. 12. 13. — ⁴⁾ Seneca (Kr. u. 2—66.) Keresztény Magvető. 1875. 6. füzet.

lei,¹⁾ a nemes lelkekre mindig jótékony hatást fognak gyakorolni. Tantúnk erre Tacitus, Marcellus és Marcus Aurelius. Seneca tanácsa, hogy éljünk a természet szerint. A természet törvényeinél fogva mindnyájan egy közös egésznek vagyunk tagjai, szeressük egymást. Legyünk igazságosak és méltányosak. Seneca figyelmeztet minket, hogy az ember társas-lény s hogy van természeti jog.²⁾ Lelkére kötö polgártársainak, hogy szeressék hazájokat, gyakorolják az önuralmat, jótékony-ságot, felebaráti szeretetet. Stilusa rövid, szakadozott, szellemes fordulatokban gazdag.

A stoa-bölcészettől nyert ihletet L. Annaeus Cornutus Kr. u. 20—68. továbbá C. Musonius Rufus és ennek barátja a satyraitó A. Persius Flaccus, Neronak kortársa.

A stoa-bölcészet terjesztésén sikeresen munkálkodott a görögül író Epiktetos, a ki mint rabszolga került Rómába, de tudománya és bölcsesége megszerzé számára a szabadságot, noha ezt nem igen kereste. Domitianus száműzte őt is, mint sok más okos embert.³⁾ Epiktetos mindig következetes maradt elveihez. Az utókor benne látja a rendíthetetlen stoicimus egyik legérdemesebb képviselőjét.⁴⁾ Széchenyi⁵⁾ nagy embereket akarván felsorolni, például a Sokrates, Zeno, Epiktetos, Cato és Scipio nevét említi és megemlítenének találta Széchenyi, hogy saját édes apja Epiktetos elveivel megbarátkozott férfiú volt.⁶⁾

¹⁾ *epistolae morales ad Lucilium*. — ²⁾ *Societas hominum és jus naturale*. *Epist. ad Luc.* 95. *Membra corporis magni sumus. Natura nos cognatos edidit, . . . haec nobis amorem indidit mutuum et sociabiles fecit, illa aequum iustumque composuit.* Macaulay mondja, hogy kinos Lord Bacon philosophiájának szemléléséről életének szemléléséhez térni vissza. Épen így vagyunk Senecával is. Seneca életéről nem akarok beszélni, de iratait, a melyekben az emberi méltóságot és az erényes lelket magasztalja, nagyra becsülöm. — ³⁾ *conscientiam generis humani*, mond Tacitus (*Agric.* c. 2.) *abolere arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret.* — ⁴⁾ *Epictetus: vir sanctissimae et integerrimae vitae. Summam totius philosophiae duobus his contineri dicebat ἀνέχου καὶ ἀπέχου* id est *sustine et abstine. . . . Epicteti Enchiridion. Editio Meisneri. 1740. 2—7. lap.* — ⁵⁾ Széchenyi Naplójából közli Zichy Antal. 1880. 29. lap. — ⁶⁾ Óh mily sokszor láttam még mint gyenge fiú, írja Széchenyi a »Kelet Népe«-ben, szegény apámat buba merülve s már al-

A stoa-bölcsészetet követte a nemes jellemű Caius Cornelius Tacitus. ¹⁾ Forrástanulmányokon nyugvó adatait erkölcsi mély felfogással állítá össze. Évkönyvei, Történetkönyvei, Julius Agricola életrajza, a megbecsülhetetlen Germania, mind maradandó becsű alkotások. Meg van bennök, hogy gróf Szécsen ²⁾ szavaival éljek, az érzelmek nemessége és őszinte valódisága, a gondolatok magasztossága és jellemző helyessége s a külalak művészi tökéletessége. A régi jó idők dicsőítője, a polgári erények gyakorlója és követője. Ritkán mond dicséretet, gyakran emel vádat, sokszor mond szigorú ítéletet. Az is jellemzi a fejedelmi korszak legjelesebb történet-íróját, hogy kevés szóval sokat fejez ki.

A stoikusok közé tartozik Lucius Junius Rusticus, a kitől Marcus Aurelius sok szépet tanult, többek közt azon nemes elvet is, hogy meg kell bocsátani a bűnösnek, mihelyest a valódi bűnbánatnak igazi jeleit észreveszszük rajta. ³⁾ Rusticus adta Epiktetos műveit M. Aurelius kezébe legelőször. Háladatos is volt barátja iránt mindvégig a pallos nélküli császár. ⁴⁾

Méltó büszkesége a stoikus iskolának Marcus Aurelius császár, a kit Justinianus a legbölcsebb uralkodónak nevez. ⁵⁾ Marcus Aurelius maga beszéli, hogy a bölcsészet tette neki az udvart tűrhetővé s viszont a bölcsészet tette őt olyanná, hogy az udvarnak el lehetett őt tűrni. ⁶⁾ Szerette az egész emberi-

kor villant lelken keresztül, hogy magasabbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házassági bajok keserűségeinek. Mert Epiktetos elveivel megbarátkozott keresztény férfit, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolyal tűrt. Akkor nem bírtam fölfogni bánatát. Később tudám meg s most is tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta.

¹⁾ Született 54 körül, meghalt 118 tájban Kr. u. — ²⁾ Érdekes tanulmányt írt Tacitusról gróf Szécsen Antal. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest. 1881. Lásd a befejező sorokat. — ³⁾ Pensées de M. Aur. Trad. par. M. Joly. Paris. 1796. 66-ik lap: pardonner les injures et les fautes au premier signe de repentir. — ⁴⁾ Dig. 49. 1. 1. §. 3. . . . ad Junium Rusticum praefectum urbi, *amicum nostrum* . . . — ⁵⁾ φιλοσοφώτατος Nov. 22. c. 19. Marcus philosophus summus. — ⁶⁾ Ta marâtre c'est la cour, et ta mère c'est la philosophie. Rapproche-toi donc souvent de celle-ci, et va te reposer dans ses bras; c'est elle qui te rend la cour supportable et qui te rend supportable à la cour. Pensées de M. Aur. Trad. par. M. Joly. Paris. 1796. 213. és 214. l.

séget,¹⁾ nagy szíve boldogítani akarta az egész világot. Nekem mint Antoninusnak hazám: Róma, mint embernek: a világ; szokta mondani.²⁾ A Garam mellett táborozva is önmagát bírálta s itt jegyzé fel legszebb gondolatait.

Nem mint a stoa-bölcsészet rendszeres íróit, hanem mint követőit, alkalmazóit és érvényesítőit említhetjük a remekjogászokat Labeotól Modestinusig³⁾ és ezek közt Marcellust. A jogászok szövetsége a stoikus bölcsészettel három századon át tartott s igen meglátszik Róma jogászain a stoa-bölcsészet üdvös befolyása.⁴⁾ A remekjog írói nem csináltak bölcsészeti új rendszert, hanem a tantételekből kiválasztották a legjobbat és saját műveikben és életök minden viszonyában ahhoz alkalmazkodtak. A pandektistáknál nyilvánuló erkölcsi és bölcsészeti elem a stoa hatásának bizonyítéka.

Marcellus nyugodt kedélye és éles esze tán akkor is felkereste volna a stoát, ha kortársai és fejedelmei más philosphiát követtek volna. Mennyivel inkább ez időben, midőn népének jelesei odaadón követték Epiktetost s mind az udvari tanácsban, mind a trónon stoikusok ültek. A bölcsészet a jogtudósok által vált gyakorlativá. Plinius a jogtudományt a bölcsészet legszebb részének nevezi,⁵⁾ s Ulpianus a gyakorlati bölcsészetet a jogtudományban találja,⁶⁾ ha a jogtudós úgy él, a hogy tanít.⁷⁾ Marcellus művei mutatják, hogy ő a bölcsé-

¹⁾ quels que soient les hommes avec lesquels le sort te fait vivre, aime les, mais véritablement. Pensées de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 223. lap. — ²⁾ Civitas et patria mei, Antonini: Roma; hominis mundus. Comment. 6. 4. 4. Pensées de M. Aur. Trad. par Joly. Paris. 1796. 17. l. Comme Antonin j'ai pour patrie Rome, et comme homme, le monde. — ³⁾ Labeo nagy ujtó a jogban, nagy conservatív a politikában. A stoicismust követé, lásd: Pothier. Pandekt. T. 1. p. 45. Ratjen. Hat die stoische Philosophie bedeutenden Einfluss auf die juristischen Schriften gehabt? Sell. Jahrbücher Bd. 3. S. 66. — ⁴⁾ ... in den Ansichten der Anhänger beider Schulen der Einfluss der, zur Zeit der Blüthe derselben in Rom allgemein herrschenden, stoischen Philosophie unverkennbar sei. Excursus über römisches Recht. I. E. Kuntze. 1880. 322. l. — ⁵⁾ Plin. Epist. 1. 10.: esse hanc (t. i. iurisprudentiam) philosophiae, et quidem pulcherrimam partem. — ⁶⁾ Dig. 1. 1. 1. §. 1. Ulp. veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes. — ⁷⁾ Plin. Epist. 1. 10. ... quaeque ipsi doceant in usu habere.

szettől ihlettséget nyert s ezt követte nemcsak elméletben, hanem az életben is.

A római stoicismus legkiválóbb képviselőinek : Senecának, Epiktetosnak és Marcus Aureliusnak bölcsészete nem változatlan befogadása azon rideg elméletnek, mely a görög csarnokokban készült, hanem annak tisztább és szebb, átdolgozott és javított kiadása. A remekjogászok mellőzték Zeno tanaiból mindazt, a mi cynikus, p. o. nem recipiálták a nőközösséget; nem követelték a kedélytelenséget s lelki mozdulatlanságot. A holtak s örökhagyók iránti kegyelet, mely a görög stoikusokban egészen hiányzott, a remekjogászoknál kellő ápolásban részesült. A kosmopolitismust Zenótól a remekjogászok nem vették át. Szenvedélyesen szerették hazájokat, tisztelték s védték a haza érdekeit. Marcellus inkább tud megbocsátani más foggyatkozást, mint a honszeretet hiányát. Nem habozik kinyilatkoztatni, ¹⁾ hogy a hazaárulót büntetlenül szabad megölni, de meggyászolni nem szabad. Ezt tanítá a római stoa és ezt kívánta a rómaiakkal született honfiérzelem. Követelte Marcellus, hogy hazájának elszánt, bátor, lelkes védője legyen mindegyik katona és tudja meg, hogy az ellenség kezébe jutott fegyverre, habár ez a fegyver később a mieink hatalmába visszakerülne is, ki van zárva a postliminium és így nem éled fel az előbbi tulajdonjog, mert a fegyvernek elvesztése gyalázat, ²⁾ ezt pedig jogköltéssel nem enyésztetjük el. A hazaszeretet sugalmazta Marcellusnak a következő feleletet: a ki hazájának nyílt oszlopcsarnokot hagyományoz ezüst és márványképekkel, e hagyományok tulajdonosává tette hazáját, ³⁾ s Marcellus helyeslését kiérdemelte az, a ki szülővárosának szé-

¹⁾ Dig. 11. 7. 35. Marcellus. Minime maiores lugendum putaverunt eum, qui ad patriam delendam, et parentes et liberos interficiendis veniret. — ²⁾ Dig. 49. 15. 2. §. 2. . . . arma enim postlimini reverti negatur, quod turpiter amittantur. — ³⁾ Dig. 34. 2. 6. §. 2. T. T. ita scripsit: heredem meum volo, ut in patriam meam faciat porticum publicam, in qua poni volo imagines argenteas, item marmoreas, quaero an legatum valeat? Marcellus respondit, valere, et operis ceterorumque, quae ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere.

pitését tettel mozdítá elő. A katona, a ki hazájának védelmében van távol, el nem szalasztja az ez idő alatt neki megnyílt örökséget.¹⁾

Róma stoikusai igazán nemes, fenséges erkölcsant hirdetnek. Az ember erkölcsi rendeltetését nyomozzák. A megengedett és meg nem engedett cselekvények közti határokat szembetűnően kijelölték, a kötelességekre kiváló súlyt fektettek, mint hazai bölcsészeink közt Eötvös.²⁾ A természettel megegyező életre, embertársaink iránti méltányosságra buzdítanak, az isteni gondviselés³⁾ változhatatlan uralkodását hirdetik. A stoicismus a világszellem minden nyilvánulását, a forrástól az oceánig, az anyaföldtől a csillagokig, elismerte istennek. Eszméikkel akarta betölteni a római állami vallást, politikai intézménynyé tette az augurnak megfigyelő működését. E szellemben a stoikus jogászok a vallást nemzeti eszköznek tartották. A míveltek elhagyták a nép hitét, a hitregék allegorikai értelmezésében keresték igazolását azon tiszteletnek, a melyben vallásukat állami szempontból tartani kénytelenek valának, mond Eötvös.⁴⁾ A jogászok tudták, hogy a római istenek imádása szilárdítá a quiritesek összetartási érzetét. A vallást mint állami és politikai intézményt nem kicsinyelte, az általános nemzeti szokást, mely ol-tárok emelését és áldozatok bemutatását követelte, megtartá Marcellus; ezt vélem leolvashatónak a nemzeti múzeum oltá-

¹⁾ Dig. 4. 6. 41. . . . Marcellus notat: quis enim dubitavit, salva legatorum ex fidei commissorum causa militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod rei publicae causa abfuit. És hogy mily magasztos értelme van a rei publicae causa absentianak, megmondta Alfenus Varus Dig. 4. 6. 42. non vere dicitur rei publicae causa abesse eum, qui sui privati negotii causa in legatione est. — ²⁾ Eötvös. Gondolatok. 45. lap. Az, ki minden kötelességét teljesíti, ha iránta az egész világ igazságtalan lenne is, mindig boldogabbnak fogja érezni magát annál stb. 104. l. . . . azon meggyőződés, hogy kötelességünket teljesítettük, már maga boldogít vagy legalább megnyugtat. 236. lap. . . . életünket ne élvezetnek, hanem kötelességnek tartasuk, melynek főöröme ama öntudatban fekszik, hogy azt a legkisebb részletekig férfiasan teljesítettük. — ³⁾ Erre czéloz Horatius: . . . Permite divis caetera, qui simul Stravere ventos aequore fervido Deproeliantes; nec cupressi, Nec veteres agitantur orni. Horat. 1. 9. v. 9—12. Divina providentia uralkodását említik: Inst. 1. 2. §. 11. — ⁴⁾ Eötvös. Gondol. 168. lap.

ráról,¹⁾ mely a Virtus és Honos imádásának, a kegyes fogadalom teljesítésének bizonyítéka. A győzelembe hívó hadvezér fogadalmat tett a hadjárat előtt Pannóniában, hogy isteneinek oltárt emelend,²⁾ és ugyanezen hálaáldozatot fog nekik bemutatni, ha fegyvereit megáldják. Maga az emlékkő hirdeti, hogy az istenek megsegítették Marcellust s ő teljesíté fogadalmát, noha mint stoikus tudta, hogy az isten nem tekinti a külsőségeket, hanem csak a tiszta lelket.³⁾ A bátorságnak és becsületnek dicsőítésére meghozta a hála-áldozatot és tisztelte azon istenséget, melynek oltárán ma is áldozik lélekben minden valódi férfi. Említést érdemel Marcellusnak azon nyilatkozata is, hogy az esküvel befejezett ügyet úgy tekinti, mint a peregyezséget, mely oly erős, mint az ítélet.⁴⁾ A stoikusok morális aggodalmait méltányolva, hibáztatja Marcellus azt, hogy az eskü felüggesztő feltétel gyanánt tűzessék ki.⁵⁾ A vallástalanok nem félnek a hamis esküvéstől, az istenfélő babonások vonakodnak az igaz eskütől is. Ott a gonosz nyerne, itt a jámbor veszítene.

Az igazság követése *nemes öntudattal*, az érzékiség felett kivívott uralom *büszkeséggel*, a munka és takarékosság *függetlenség* érzetével jutalmazták a porticusnak római híveit, a kik a görög stoának a tapasztalaton kívüliek kutatására hajló irányát mellőzve, tevékenységben, munkaszeretetben, közhasznú szolgálatban keresték hivatásukat.⁶⁾ Ily módosításokkal megfelelt a stoa a római jogászvilág szükségleteinek. Ily értelem-

¹⁾ Römer-Desj. A m. n. m. r. f. e. 1873. 352. szám. — ²⁾ ara pro voto. — ³⁾ Dieu ne regarde que les esprits, sans faire attention à ses vases matériels, à ces écorces, à ces ordures qui les enveloppent, car l'intelligence divin ne touche qu'aux emanations dérivées de sa propre substance. Pensées de M. Aurele. Trad. par Joly. Paris. 1796. 341. lap. —

⁴⁾ Dig. 4. 3. 21-ben Ulpianus így beszél: Quod si deferente me iuraveris et absolutus sis, postea periurium fuerit approbatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandum, Pomponius autem per ius iurandum transactum videri, quam sententiam et Marcellus libro octavo Digestorum probat, stari enim religioni debet. — ⁵⁾ Dig. 35. 1. 20. . . . turpes condiciones remittendae sint, quo in numero plerumque sunt etiam juris iurandi. Ha-

sonlóan vélekedik Ulpianus a Dig. 28. 7. 8. pr.-ban, melynek szövege, Kiss Mór nézete szerint arra mutat, hogy a benne rejlő elvet Ulpianus Marcellustól vette át. — ⁶⁾ Tacit. Annal. 14. c. 57. . . . Stoicorum secta, quae — negotiorum adpetentes faciat.

ben követé Zenot annyi előkelő római.¹⁾ A stoa kimért arányú testet nyert a remekjogászok élete, működése és irodalmi tevékenysége által. A forum legjobbjai felfogták és követték, sőt annak világítása mellett döntötték el az életben felmerült kérdéseket,²⁾ mint ezt fényesen igazolja Marcellus, a ki életének javát akkor élte, midőn a stoa hatotta át az egész fejedelmi tanácsot, és Antonius Pius és Marcus Aurelius³⁾ személyében uralkodott az emberiség felett. Kár, hogy a stoa csak a választottak foglalkozását és lelki gyönyörét képezte, és érintetlenül hagyta a tömeget. De a stoicismus áldásait tapasztalta a nagy tömeg is. A porticus állítá Róma élére a második virágzás korában a nemes elvek követőit, a leghatározottabb körvonalú jellemeket. A stoa-bölcsészet követőinek köszönhetette Róma történetének legszebb századát, az emberiség az ókor legnyugodalmasabb évtizedeit, és az utókor a jogtudomány legszebb virágzását. A stoának érdeme, hogy követelte a közügyek szolgálatát,⁴⁾ a biráskodást, az igazság nyomozását, gyakorlását és terjesztését s a vallott szép elveknek megtestesítését. Ezért lett annyi stoikus államférfiúvá és annyi államférfiú stoikussá.

II.

A stoának emlékei Marcellusnál.

A jogi följegyzésekben egyes bölcsészeti szavak és mondatok találhatók, a nélkül, hogy az ilyen szóvirágok különös fontossággal bírnának,⁵⁾ p. o. a stoikus bölcs magát az erény

¹⁾ Lewes. A philos. tört. Ford. Bánóczy. 1877. 2. köt. 113. lap. —

²⁾ Cujacius. Observ. 26. 40.; Merill. Observ. 1. 8—27.; Gravina orig. iur. civ. 1. §. 44.; Mascov. de sect. 6. 92—188.; Otto, in Orat. de Stoica vet. Ict. philos.; H. Van Hoogwerff. diss. inaug. de variis iur. Rom. part. Stoam redolent. — ³⁾ Marcus Aureliust *στοιχειώτατος* melléknévvel tiszteli meg Eutropius 8. 6. Capitol. in Marc. c. 3. — ⁴⁾ Ezt fejezi ki Lucretius, midőn követeli: Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam; Nec sibi, sed toto genitum se credere mundo. Luc. 2. 380. s. köv. v. —

⁵⁾ Stoikus jognézetek a magyar törvénytárban lelhetők, nemcsak azon toldalékban, mely de diversis regulis iuris antiqui cím alatt a Digesták-ból származik (I. 136. l.), hanem a renaissance hatása folytán Werbőczy Hármaskönyvében is, p. o. Hk. Második rész. 42. cím: si variae fuerint opiniones de aliqua causa, tunc illa erit tenenda, quae meliori et subtiliori fundabitur ratione. U. o. 60. cím: filius pro delictis et excessibus patris et

papjának tartja, ennek hasonlatosságára a jogászokat az igazság papjainak ¹⁾ nevezik. A stoikusok szerint a bölcsezet az isteni és emberi dolgok ismerete. ²⁾ E körülírást a jogászok, Cicerót követve, átveszik a jogtudomány ³⁾ számára.

Nem egyes kiszakított mondatok mutatják a bölcsezet hatását, hanem azon irány tanúskodik arról, a melyben a főkérdéseket fejtegették. A stoa értelmében fejtegették a remekjogászok a kötelességnek p. o. officium pietatis fogalmát és a joghoz való viszonyát, mely a joggal, a régi római felfogás szerint, előbb semmi kapcsolatban nem állott. Az etikában foglalkoznak a stoikusok az állam és törvény, jog és kötelesség végső okaival. Ez nem hagyta érintetlenül a római jogtudósokat. Arról is értesült Róma, hogy a porticusban a jogi és erkölcsi törvények közti viszonyt kutatták. Cicero ⁴⁾ szerint az erkölcstan édes testvére a jogtannak. Paulus ⁵⁾ emlékezteti a folyamodókat, hogy azt, a mi az erkölcsiséggel ellenkezik, ne cselekedjék még ott se, a hol azt a törvényhozás tilalmazni elfeledte. Kiegészítőleg mondá Modestinus ⁶⁾: ne csak azt nézzük, mi szabad, hanem azt is, mi illik? Az erények közt a remekjogászok kiváló tiszteletben akarják tartani az igazságot, melyet Ulpianus úgy határoz meg, a mint a stoikushoz illik, azt nevezi igazságos embernek, a ki mindenkinek megadja a magáét. ⁷⁾ A humanitás, a kölcsönös jóakadás, a részvét, a mely segédkezet nyújtani kész, a stoikusok

e converso — nec in persona, nec iuribus — condemnari solet. U. o. 68. czím: Virtus per quam nobilitas vera fundatur dicitur: ut honeste quisque vivat et alterum non laedat. Ugyanezt mondja Ulad. II. D. 3. princ. §. 1. Cum quibus una est nobis nascendi moriendique conditio, illis prodesse potius quam inutiliter dominari debemus.

¹⁾ Ulp. Dig. 1. 1. 1. §. 1.: merito quis nos sacerdotes apellet, iustitiam namque colimus, et boni et aequi notitiam profitemur . . . — ²⁾ Seneca. Epist. 89.: divinarum et humanarum rerum notitia. A görög eredeti így hangzik: θεῶν καὶ ἀνθρώπων νοστήμη. — ³⁾ Ulpianus szerint: iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia: Dig. 1. 1. 10. §. 2. Ulpianus libro primo Regularumból átvették a Justinianus Institutióiba. — ⁴⁾ Ethica est germana iurisprudentiae soror et eosdem habet fontes, qui legibus et iure civili continentur. Ezt mondatja Cicero Crassusszal. — ⁵⁾ Dig. 50. 17. 144. Paulus. Non omne quod licet, honestum est. — ⁶⁾ Modestinus így szól: non solum quid liceat considerare est, sed et quid honestum sit. Dig. 50. 17. 197. — ⁷⁾ Iustitia est perpetua ac constans voluntas, ius suum cuique tribuendi. Instit. 1. 1. pr.

követelménye. E magasztos erények gyakorlását a Marcellusok és Papinianusok élete bizonyítja, s a Digesták minden könyve hirdeti.¹⁾ A remekjogászok a törvényt a stoikusok felfogása szerint értelmezték.²⁾ Az írott és nem írott jognak megkülönböztetését Athenae és Sparta példájára vezették vissza.³⁾

Van azonban a mondottaknál még lényegesebb ismérve azon hatásnak, melyet Róma jogásza a bölcsészet gyakorolt. A római jog *rendszerességét, általános elvekre* való emelkedését főleg annak köszönheti, hogy művelői bölcsészettel is foglalkoztak. Ez által lettek mesterek az értekezésben, művészek a kidolgozásban.⁴⁾ A bölcsészeti felfogásnak köszönhető, hogy tudtak gondolni jogot, a mely általános,⁵⁾ változhatatlan,⁶⁾ és igazságos,⁷⁾ *aequum et bonum*. De ezt nem mint észjogi codexet jegyezték fel, hanem az adott esetből levont szabályt mondták *általánosnak*, valamely tarthatatlan szabályt mondtak a *változtathatatlan elvbe* ütközőnek, vagy a behozandó jogszabályt akarták mint *igazságot* indokolni. Így párosult az eszme az étellel. Bölcsészeti képzettség mellett vált lehetővé a jogtudománynak rendszeres művelése. A bölcsészet tanítá a fogalomhatározást, behozta az ítéletalkotás szigorú törvényeit,

hová eme kifejezése Ulpianustól került. Ulp. Libro 1. Regularum. E szavak más helyütt is feltalálhatók: Dig. 1. 1. 10.

¹⁾ Florentinus libro 1. Instit. inté polgártársait a stoa értelmében: . . . quum inter nos cognitionem quandam natura constituit sequens est, hominem homini insidiari nefas esse. Dig. 1. 1. 3. — ²⁾ philosophus summae stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit in libro quem fecit *περὶ νομῶν* mond Marcianus: Dig. 1. 3. 2. de legibus. — ³⁾ Instit. 1. 2. §. 10. . . . origo eius ab institutis duarum civitatum Athenarum et Lacedaemonis fluxisse videtur. — ⁴⁾ Igazat adok Mascoviusnak — De Sectis c. 7. §. 1. — midőn így szól: jurisprudentia quod ars est, philosophiae Stoicae debemus. Ellenkező nézetet vall a következő mű: »De exigua vi quam philos. Graec. habuit in efformanda iurisprud. Rom.« Amstelod. 1834. Jan. Messchert van Vollenhoven. — ⁵⁾ Gai. Institut. 1. 1. ius quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur. — ⁶⁾ Inst. 1. 2. §. 11. hihetőleg Marcianustól: Naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. — ⁷⁾ Dig. 1. 1. 11. . . . uno modo, quum id, quod semper aequum et bonum est, ius dicitur, ut est ius naturale.

követelte a beható megvitatást, az előadás tisztaságát és pontosságát. Megkivánja a következetességet, hirdeti a logikát, mely a tévedések elkerülését könnyíti. A jog fogalmának miképen felfogásából és a jogszabályok tárgyalásának módszeréből lehet megítélni a bölcsészetnek a nemzet jogirodalmára gyakorolt igazi hatását.¹⁾

III.

Marcellus a jog és méltányosság fogalmáról.

Hogy Marcellus a jognak és méltányosságnak fogalmáról, a jog kötelező erejének végső forrásáról, a jognak föelvéről s a jognak alanyáról miképen vélekedett, ezt közvetve mutatják mestereinek Celsusnak és Julianusnak tanításai, továbbá Marcellus leghívebb tanítványának Ulpianusnak kifejezései, közvetlenül pedig mutatják Marcellusnak ránk jutott nyilatkozatai.

Marcellus a jog fogalmáról azt tartja, a mit Celsus mondott, hogy t. i. a jog a jónak és méltányosnak művészete.²⁾ Főleg a méltányosság az, a mit Marcellus a társas együttlétnek szabályozójául ajánlott polgártársainak.

A bölcsészet befolyásának tulajdonítom, hogy a jognak szigora mellett Marcellusban is tért foglalt a méltányosság. A méltányosság tekintetbe vételét azon körülmény tette szükségessé, hogy az általánosságra néző törvényhozás nem láthatott előre minden, külön figyelemre méltó, új esetet. A polgári jog a szigort, a méltányosság a humanitást tartá szem előtt. Amaz parancsol, emez szeret. A méltányosság szolgálatában fáradt S. Sulpicius Rufus³⁾ és minden hírneves jogtudós Augustus óta, és minden jóra való praetor. Ennek lehet köszönni, hogy a rabszolgák, családgyermekek és nők jogi állása javul.

¹⁾ Puchta (Curs der Institutionen 1. 102. §. 484. 1.) a stoa-bölcsészeti hatását nem tagadja egészen, de azt jegyzi meg, hogy: die Philosophie war weit entfernt auf ihre Behandlung (der Rechtswissenschaft) einen Eindruck auszuüben, der mit dem zu vergleichen wäre, welcher ihr heutzutage zukommt. — ²⁾ Dig. 1. 1. 1. pr. . . . ius est ars aequi et boni. — ³⁾ a kiről Cicero így szól: ius civile semper ad aequitatem et facilitatem referebat. Philipp. 9. c. 5. (l. a 141. l.)

A tulajdonjognak ódon, szűkkörű határát ¹⁾ az alany tárgy és szerzési módok tekintetében kibővíté a népek jogából kiindult áramlat (in bonis esse). A tizenkét tábla szerinti korlátolt elbirtoklás ²⁾ mellett fejlődik a hosszú idő telésének kifogása. ³⁾ Az atyafiság ⁴⁾ mellett előtérbe lép a vérrokonság. ⁵⁾ A szerződések zárt osztálya mellett a szerződés színezetű jogügyletek ⁶⁾ és a külön elnevezésű keresettel nem bíró egyezmények ⁷⁾ és a régi civiljogban ismeretlen, de a természeti jog szerint elismerendő kötelmek ⁸⁾ is érvényt nyernek. A civiljogi örökösödéssel párhuzamosan a praetorjogi egyetemes jogutódlás ⁹⁾ képződik. A legközelebbvalóink iránti szeretetnek sugallata ¹⁰⁾ polgári szentesítést nyer; a nehézkes alakú hagyományrendelés ¹¹⁾ mellett feltaláljuk a hitbizományokat. A régi törvénykezésnek alakos tevékenységét ¹²⁾ kiküszöbölik a simulékony írásbeli utasítások. ¹³⁾

A méltányosság haladásának mind az anyagi, mind az alaki jog terén utját egyengeté a bölcsészet. A bölcsészeti míveltségű Marcellus a szabályok megtartásában és megtartatásában szigorú, de a szabályok alkotásában méltányos. A hadseregben, melynek éltető lelke a fegyelem, nem ismer elnézést és kiméletet, de a polgári életben a méltányosságot annál szükségesebbnek tartá, minél gyöngébb és törékenyebb az emberi természet. A polgári jognak szigorát a czélszerűségi, a tisztességi, méltányossági, emberiességi és vallási tekintetek számbavétele által enyhíté s igyekezett a jogszabályt összhangzásba hozni mindazzal, a mi a római polgárra nézve utilitas, honestas, aequitas, humanitas és religio. A jognak hideg szigora ¹⁴⁾ szelidül a fenforgó s meggondolást érdemlő körülmények mérlegelése következtében. Marcellus és a hozzá hasonló jogtudósok beoltották a jogba a nemes érzelmek hajtásait. A személyes meleg vonzalom és a rokonérvzés az ő szavukra talált viszhangot a tételes jogban. Nem húnytak szemet azon jelenség előtt, hogy a kedveskedés, önzetlenség, jóakarat, barátság számos jogügyletet hoz létre. A barátságot a nagy iuris-

¹⁾ dominium ex iure quiritium. — ²⁾ usus auctoritas. ³⁾ praescriptio longi temporis. — ⁴⁾ agnatio. — ⁵⁾ cognatio. — ⁶⁾ quasi contractus. — ⁷⁾ contractus innominatus. — ⁸⁾ naturalis obligatio. — ⁹⁾ bonorum possessio. — ¹⁰⁾ officium pietatis. — ¹¹⁾ legatum. — ¹²⁾ legis actio. — ¹³⁾ formulae. — ¹⁴⁾ rigor iuris.

ták nem hagyták számításon kívül. Paulus szerint a barátság sugallatából megbízás nélkül is eljárunk elhunyt barátunk árvaíának ügyeiben.¹⁾ Szolgálatkészségből s tiszta barátságból teszszük a megbízások teljesítését.²⁾ A szívesség és jóság vezeti az őrizetbe vevőt és a haszonkölcsonbe adót.³⁾ Julianus a bőkezűsége és nagylelkűsége vezette vissza a valódi ajándékozást.⁴⁾ Az anyagi igazságosság megközelíthetőbbé válik a méltányosság közbelépése folytán. A méltányosság igazán adiuvat, supplet, corrigit.

A szigorú jog általános tételeinek az adott eset különöségeihez való idomítása, a tételes jognak az anyagi igazságosság felé közelebb vitele,⁵⁾ szóval a méltányosság: érvényesülhet mind a törvény alkotásánál, mind a törvény alkalmazásánál. Marcellus valahányszor felismerte a méltányosságot, ezt úgy az anyagi mint az alaki jog terén s törvényhozói működésénél nem kevesebbé, mint törvénykezési úton igyekezett zsinór-mértékül tekinteni.

1. Törvényhozói méltányosság.

a) Marcellus, valamint más jogtudós, a ki közérvényű jogvéleményt⁶⁾ adott, a méltányosságnak az által szerzett érvényt, hogy a kérdésnek lényeges részét nézte s a lényegtelen-mellékességet nem vette irányadóul, továbbá, hogy az érdemlegesség rovására soha nem indult az üres külsőségek után s végül a felek valódi akarata felett nem engedett elsőbbséget az alakszerűségeknek. A stoikusok a gyakorlatra kiváló gondot fordítottak, minthogy szerintök a bölcsészet nem elmélet, hanem az erény művészete, vagy legalább erre irányzott törekvés. Épen ezért int minket Marcellus, hogy az ember cselekvényeit nem mindig a külső eredmény szerint kell megítélni, hanem annak helyén és idején a szándék is figyelembe veendő. Az igaz bíró előtt néha az akarat annyi, mint a tett. Ily szellemben szól Marcellus, midőn a törvénynek és jogügyletnek mikép

¹⁾ Dig. 42. 5. 23. ... officium amicitiae. — ²⁾ Dig. 17. 1. 1. §. 4. ... officium atque amicitia. — ³⁾ Dig. 13. 6. 17. §. 3. ... officium, beneficium.

⁴⁾ Dig. 39. 5. 1. pr. ... ut liberalitatem et munificentiam exercean. —

⁵⁾ approximatío. — ⁶⁾ responsum.

való értelmezésére tanít. A végrendeletben felfüggesztő potestativ feltételül kitűzött eredménynek elmaradása nem magyarázandó annak kárára, a ki a meghiusulást nem okozta.¹⁾ A méltányosságot követve adta Marcellus azon feleletét,²⁾ hogy ha a hagyomány feltétele, mely nem egyedül a megtisztelttől függ, beteljesült, bár még az örökhagyó életében, a hagyomány a feltétel ismét bekövetkezésének követelése nélkül kifizetendő. A jogeset, melyen ez elvet kifejté, következő: Publius Maevius kötelezte örökösét, hogy ez adjon Cajus Sejusnak elnyerendő consulsága tiszteletére, vagyis választási költségekre 400 ezer sestertium. Sejust még Maevius életében megválasztották consulnak. Sejus consulatusa után halt meg Maevius. Kérdés: illeti-e Cajus Sejust a 400 ezer sestertius? Marcellus igenlőleg dönt; mert nem követelhető, hogy a feltételt, mely még Maevius életében beteljesült, ismételten teljesítse a hagyományos. Ezt az elvet magáévá tette Paulus is.³⁾ A családfőnek, a ki mint katona hal meg, a katonai szolgálat előtt tett s meg nem változtatott végrendelete fentartandó. Ulpianus e méltányos rendelkezést Marcellus nyomán beszéli, kiemelve,⁴⁾ hogy Marcellus a szándékra fekteti a súlyt, midőn kimondja, hogy a törvény nem a katonáskodás előtt tett, hanem a hadi szolgálat ideje alatt készült végrendeletet szabadalmazza, ilyen gyanánt tekintendő azonban azon végrendelet, a mely a katonáskodás előtt készült ugyan, de a tényleges szolgálat alatt világos vagy hallgatólagos megerősítést nyert.⁵⁾ A szándék tekintetbe vételét kéri Marcellus, a felelősség fokának megbirálásánál.⁶⁾

¹⁾ *plerumque enim haec conditio: »si uxorem duxerit, si dederit, si fecerit« ita accipi oportet, quod per eum non stet, quominus ducat, det aut faciat.* Marcellus libro 12. Digestorum. Dig. 28. 7. 23. — ²⁾ Marcellus. Liber singularis Responsorum. Dig. 35. 1. 36. pr. dent Caio Seio in honorem consulatus quadringenta. — ³⁾ Dig. 35. 1. 11. Si jam facta sint quae conditionis loco ponuntur. — ⁴⁾ Dig. 29. 1. 15. §. 2. Ulpianus. — ⁵⁾ plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum, quod ante fuerat valere, aliquo modo declaravit. Marcellus lib. sing. resp. Dig. 29. 1. 25. — ⁶⁾ Dig. 16. 3. 1. §. 22. Marcellus autem ait, mond Ulpianus, non semper videri posse dolo acere eum, qui reposcenti non reddat; quid enim si in provincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio depositionis non exstitit?

Az érdem és jutalom szigorú, de helyes mérlegezését pártolva mondá, hogy a társ nem vetheti latba a társaságnak okozott kárral szemben a társaságnak valamikor szerzett előnyöket. Marcellus e nézetét, mely az elbizakodottságnak elejét veszi és a társat folyvást hasznos tevékenységre serkenti, elfogadta Marcus Aurelius is. ¹⁾ Szilárd erkölcsi alapon áll Marcellus, midőn figyelmezteti a tagtársat, hogy ha a társaság legtöbb ügyében gyarapítólag járt is el, ne érezze magát a hanyagságra feljogosítva csak egyetlen esetben is. ²⁾ Marcellusnak felette finom erkölcsi érzetét igazolja, hogy a jót, melyet valaki nem saját szíve sugallatából, hanem másnak rendeletéből, tehát kötelességből cselekszik, megkülönbözteti azon jótól, melyet az ember önszántából, saját nemes elhatározásából tesz. ³⁾ Tudva lévő, hogy a felszabadult nő a patronusa engedelmével nélkül férjhez nem mehetett, mintegy elővételi jog illette a felszabadítót, más kérők megelőzésével, a felszabadítás jutalmául. De azon patronus, a ki másnak végrendeleti meghagyásából szabadítá fel a rabnőt, nem követelheti, hogy előjoga legyen a felszabadult nőre, és nem követelheti, hogy ez tőle kérjen engedélyt a férjhezmenetelre. Mert a mely jog megilleti a jószántából felszabadítót, nem illeti meg azt, a ki kényszerűségből bocsát szabadon s a ki inkább a tartozás törlesztőjének, mint a nő jóltevőjének tekinthető. ⁴⁾

A stoabölcsészet az akaratra és szándéokra fektetvén a fősúlyt, a beszámításnak helyes alapját kimutatta. A stoikus Marcus Aurelius proclamálta, hiszem, Marcellusszal egyetértőleg, a személyes felelősség elvét. ⁵⁾

¹⁾ Dig. 17. 2. 23. §. 1. Ulp. libro 6. Dig. Marc. — ²⁾ Dig. 17. 2. 26. Ulpianus non compensatur commodum cum negligentia, ut Marcellus libro sexto Digestorum scripsit. Ezt úgy fejezi ki a mi kereskedelmi törvényünk: minden társasági tag felelős a társaságnak azon károkért, melyeket vétkessége által okozott s e károk ellenében nem számíthatja fel azon előnyöket, melyeket szorgalma által a társaságnak más esetekben szerzett. 1875: 37. t. cz. 72. §. — ³⁾ Baldus így fejezi ki: necessitate qui facit non confert beneficium. — ⁴⁾ Dig. 23. 2. 50. Marcellus libro 3. ad legem Juliam et Papiam: magis enim debitum praestitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit. — ⁵⁾ Dig. 48. 19. 26. Callistratus közli velünk a divi fratres isteni leiratát: crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest; namque unusquisque ex suo admisso

b) Marcellus a méltányosság iránti hódolatát az által is tanúsítá, hogy a természeti viszonyokat s erkölcsi kötelességeket jogilag tiszteletben tartani rendelő. E szellemnek köszönhető, hogy a természeti birtoklás,¹⁾ a természeti vérrokonság,²⁾ a testvériség jogai,³⁾ a természeti kötelem⁴⁾ és a természeti méltányosság⁵⁾ joghatályt nyert, a tisztelet⁶⁾ s engedelmesség,⁷⁾ az elhunytak iránti kegyelet,⁸⁾ a legközelebbi vérrokonok iránti szeretet⁹⁾ birói oltalomban részesül. Így jutott érvényre az, hogy a vérrokonok végrendelet hiányában örökösödésre hivatnak a tiszti hirdetmények által, s így jutott jogerőhöz a természetjogi kötelem a jogtudósok feleletei nyomán. A méltányosság sugallatát követve, Marcellus a családfiunak mellőzését,¹⁰⁾ vagy nem névszerinti kitagadását tartalmazó végrendelet elleni panaszt oly értelemben intézte el, hogy a végrendeletben mellőzött vagy nem névszerint kitagadott családfiú, a kinevezett örökösök mellé lép, s így a végrendelet ellenére ré-

sorti subicitur nec alieni criminis successor constituitur; idque divi fratres Hieropolitanis rescripserunt. Nagy és szent elv, mely előtt egészen eltörpül amaz elv, hogy »megbüntetem az apáknak álnokságát a fiakban harmad- és negyediziglen.«

¹⁾ naturalis possessio. — ²⁾ naturalis cognatio. — ³⁾ iura fraternitatis. — ⁴⁾ naturalis obligatio. — ⁵⁾ naturalis aequitas... p. o. desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem iustam nec ab aequitate naturali abhorrentem. — ⁶⁾ reverentia. — ⁷⁾ obsequium. — ⁸⁾ Nemcsak a fájdalom, hanem a kegyelet és tisztelet kifejezésére is szolgált a gyászolás, melynek megtartására jogilag kötelezték az özvegyeket. Seneca. Epist. 63.; Dig. 3. 2. 11. Ulpianus. Seneca mondá: cui nasci contigit, mori restat. A túlzott, tettettett gyászolást hibáztatja. Az igazi gyász könnyíti a vesztesség elviselését — inest quiddam dulce tristitiae, cum occurrunt sermones eorum iucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas. Édes érzést szül az elhúnytnak kedves beszélgetéseire, derült társalgására, szíves előzőkeny szeretetére való emlékezés. L. A. Seneca. ad Luc. Epist. 99. A szokásos gyászolás megtartására nagyon ügyeltek, nem csoda, hogy Marcellus is gondol e kérdésre a hazaárulók, szüle- vagy gyermekgyilkosok gyászolásának tilalmas voltát kiemelve. A hazaárulót még kivégezni sem volt bűn; p. o. Horatius húgának jegyesét s Róma ellenségét Curatiust legyőzte; e felett gyászoló és jajveszékélő hugát megölte és ez eseményt Livius e megjegyzéssel közli: így jár a római nő, a ki Róma ellenségét gyászolja: sic eat quaecumque Romana lugebit hostem. Liv. 1. 26. Ez elbeszélés, ha költemény is, jellemzi Livius észjárását. — ⁹⁾ officium pietatis. — ¹⁰⁾ praeteritio.

szesül a hagyatékban (*bonorum possessio contra tabulas*). Mesteri kézzel nyúlt Marcellus az emancipált s nem emancipált leszármazók együttöröklésének bonyolult kérdéséhez.¹⁾

2. Törvénykezési méltányosság.

A birói szabad mérlegelés szerint ítélendő s a jóhiszeműség szerint eldöntendő ügyekben²⁾ a bíró utasításul kapja az anyagi igazság nyomozását; gondosan kutatja: nem hiányzik-e a hűség, jóhiszeműség? tekintetbe veszi: nem fordúl-e elő gonosz szándék, nincs-e ellenkövetelés, nem történt-e elengedés? A bíró világosan feljogosíttatik a birói becslés szabadságára, ítéletében azt mondja ki, hogy mennyivel tartozzék egyik fél a másiknak; a méltányosság által enyhített jog szerint³⁾ általánossá lett eme kifejezés: *ex fide bona*; vagy *quod aequius, melius*. Innen eme keresetek neve: *actiones bonaefidei*. Hogy mi, mennyi és mikép szolgáltatandó, ezt eldönti a *bona fides*, a bíró nem szabhat elő mást, mint a mit a *bona fides* sugall.⁴⁾ Még ennél is tágabb hatáskört nyer a bíró ott, hol az is az ő belátására⁵⁾ van bízva, hogy mit szolgáltatasson az alperes a méltányosság szerint szolgáltatandókból? Itt tehát a teljesítésnek tárgyát és körét a bíró belátása⁶⁾ jelöli ki. Ez az úgynevezett *arbitraria action*ál fordul elő.

Marcellus az alaki jogot is a méltányosság szolgálatába fogadta; fényesen igazolja ezt azon intése, hogy a szenvedőkön segíteni kell, a hol ezt a méltányosság követeli.⁷⁾ A praetor nemcsak feladatává teszi, hogy ha van méltányossági ok, engedje meg az előbbi állapotba való visszahelyezést, ennek meg nem engedése által ne kényszerítse a kérelmezőt arra, hogy ellenfele ellen becsletenítő keresetet indítson.⁸⁾ Még a rabszolgák iránt is méltá-

¹⁾ *de conjungendis cum emancipato liberis eius*. Dig. 37. 8. 3. —

²⁾ *arbitria, bonae fidei iudicia*. — ³⁾ Dig. 24. 3. 66. §. 7. Javolenus. —

⁴⁾ D. O. Lenel. Beiträge zur Kunde des praet. Edicts. 1878. 79. s. köv. I. —

⁵⁾ *arbitrium*. — ⁶⁾ *arbitrium iudicis*. — ⁷⁾ Dig. 50. 17. 183. . . . *ubi*

aequitas evidens poscit subveniendum est. — ⁸⁾ *Boni praetoris est potius restituere litem ut et ratio et aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere*.

nyosságot gyakorol Marcellus, p. o. ha a rabszolga halálra ítéltetik és sem a gazdája, sem más valaki nem felebbezné a nehéz ítéletet, megengedendőnek mondá Marcellus, hogy a rabszolga kérhessen felsőbb helyen segílyt. ¹⁾ Ha a feleség a házasság tartama alatt büntetésből számkivetésbe megy, az még nem ok a hozomány visszakövetelésére; de ha nem szándékozik megmaradni a házassági kötelékben, követelheti a hozomány visszaszolgáltatását; humanitási szempontból úgy tekintjük a száműzött feleségének hozományi keresetét, mint most támadottat, ²⁾ a mely tehát nem ment veszendőbe. A rosszlelkű perlekedés felett pálczát tör Marcellus. ³⁾ Bünt bűnnel nem enged kimenteni. Becsületes, méltányos, igazságos lelke még a bíró ítélete előtt se hajol meg, ha az ítéletet csalással eszközölték ki. Neki nem az alaki, hanem az anyagi igazság kell. ⁴⁾ Marcellus a valódi tényállás felderítését ajánlja a bírónak. ⁵⁾ Oly vívmány ez, mely a közvetlenségre alapított igazságszolgáltatásnak örökérvényű fényoldalát képezi. A szabadság és polgári méltóság megszorítását látja Marcellus abban, ha a polgár lemond általánosságban azon jogról, hogy igazságot kereshessen. Az ily gyáva és veszélyes lemondásnak még akkor sincs jogereje, ha esküvel erősítettik is meg. ⁶⁾ Elfogadta a magyar jog is azt, hogy a perorvoslatokról eleve történt lemondás hatálylyal nem bír. ⁷⁾

A méltányosság érlelte meg a legszebb jogi reformokat. A méltányosságnak lehet köszönni, hogy az apai hatalom élet-halál jogát a szokás és törvény elvette, ⁸⁾ úgy, hogy belőle csak a házi fenyték maradt, az apa többé nem kényszerítheti ⁹⁾ a

¹⁾ Dig. 49. 1. 15. . . . ipsi servo, qui sententiam tristem passus est, auxilium sibi implorare non denegamus. — ²⁾ Ulp. Dig. 48. 20. 5. §. 1. ait Marcellus postea vero dissoluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione. — ³⁾ Dig. 44. 4. 4. §. 13. Marcellus ait adversus doli exceptionem non dari replicationem doli. — ⁴⁾ Dig. 5. 1. 75. Si per dolum sciens falso aliquid allegavit (actor) et hoc modo fuerit adprobatum existimo debere iudicem querelam rei admittere. — ⁵⁾ Dig. 12. 2. 3. §. 3. Marcellus tractat et ait veritatem esse quaerendam. — ⁶⁾ Ulp. Dig. 2. 14. 7. §. 16. nec iusiurandum de hoc ad actum ne quis agat servandum Marcellus libro secundo Digestorum scribit. — ⁷⁾ 1868. 54. t. cz. 284. §. — ⁸⁾ Cod. 8. 47. 3. — ⁹⁾ Cod. 5. 4. 11. Diocletianus. Si invita detinetur uxor tua a parentibus suis — rector provinciae exhibita muliere — desiderio tuo medebitur 148-ik lap.

fiát leányát a házasság felbontására és szívére kötötték minden apának, ne acerbe patriam potestatem exerceat. A gyámság és gondnokság megszűnik kizárólag a gyám és gondnok joga lenni, a védelem természetét veszi fel. A védelem oly közérdekű, hogy a gyámsági ügyekre M. Aurelius külön praetori hivatalt szervezett, ¹⁾ melynek viselője a lelki betegnek gondozása iránt is intézkedett. ²⁾ A római családi intézmények régi merevségén lényeges változtatást eszközöl a végrendelet nélküli örökösödési jog, melyet a Tanács hozott be az anya után gyermekei, a gyermek után anyja javára.

Ezek a sok apró részletek mutatják a fokozatos fejlődést és engednek betekintenünk a jog képződésének műhelyébe, a jognak fejlődés tanába.

IV.

Marcellus a jog kötelező erejéről.

A szabályok elsajátítása oly czélból, hogy azokat közvetlenül és gyakorlatilag felhasználjuk, előnyös ugyan, de ez valóban nem több, mint ars, csakhogy ars aequi et boni. A bölcsészeti szellem be kíván hatolni a jognak egész lényegébe s kutatja a jog kötelező erejének benső alapját és végső forrását. A stoikus az objectiv észszerűségnél állapodik meg. Annak kifejezésére szolgál ez a szó: ratio. A ratio tisztán elvontan gondolva: naturalis ratio névvel jelöltetett, ellenben a ratio a polgári szabályokra tekintve: civilis ratio név alatt említettik.

Marcellus nem volt érzéktelen az oly viszonyok iránt, a melyeket a polgári, vagy a népek közti jog nem nyilvánított érvényesíthetőknek, pedig bennök oly természeti kötelesség gyökerezett, a melyet minden jólelkű és józaneszű ember sérthetetlennek tekint, példának okáért utal Marcellus a gazda s szolgálja, a védúr és védencze, a férj és felesége, a szülő s gyermekei közt ismeretes pietasi kötelességekre, a melyeknek teljesítése nem juridikai alapon, hanem csupán a naturalis ratio erejénél fogva követelhető. A naturalis ratióból motiválták a rab-

¹⁾ Vécsey. Családi jog. 328. l. — ²⁾ Dig. 27. 10. 16. pr. Tryphoninus.

szolga ügyletének hatását, az általa bejelentett felebbezésnek elfogadhatóságát, a felszabadúlnak hálatartozását.

A jog kötelező erejének végső forrását Marcellus, mint a stoának hive, akképen jelöli ki, a miképen a stoából tanulta. A stoa szerint a *ius naturale* egyedül azért kötelez, mivel ezt kívánja a *naturalis ratio*. A *ius gentium* a népek megegyezéséből meríti erejét.¹⁾ A *ius civile* azért tétetik kötelezővé mert a *civilis ratio*, mely Rómában uralkodik, így hozza magával. Kiterjesztő magyarázatnál a *civilis ratio*, az analógiánál a *naturalis ratio* leghasználtabb indokolás Marcellusnál.

A kültermészet örök és változtathatlan törvények uralma alatt áll; ezeknek hódol minden lény, az ember is. Érdekünken van, hogy a természettel, mely csupa törvény, saját szervezetünkkel s alkatunkkal összhangban éljünk.²⁾ Ez összhangra³⁾ ösztönszerűleg is törekszünk.⁴⁾ Ez legyen főcélunk. Ez vezet a jóhoz és méltányoshoz; ez mozdítja elő a közérdeket.⁵⁾ Az ember a természetnek kifolyása. Ezért a természettel megegyezőleg kell élnie. Ez a stoikus felfogás, melyet Marcellus is követ, a *natura* és *naturalis ratio* használata közben.

V.

Marcellus a jog főelvéről.

A stoa legfőbb jónak azt tartja, a mi tisztességes. Innen a jognak első parancsa a tisztességes élet, *honeste vivere*. A stoa hirdette az emberek atyafiságát s ebből folyólag egymás szeretetét. Ezért tették a jognak második parancsává, hogy egymást ne bántsuk, *neminem laedere*. A stoa nem ismer kíváncsabb erényt mint az igazságosság. Ebből ered a harmadik parancs, hogy meg kell adnunk mindenkinek a magáét, *suum cuique tribuere*.

Marcellus elengedhetetlennek tartja a *honestast*, vagyis

1) *Quasi quo iure omnes gentes utuntur*. Gaius. Dig. 1. 1. 9. — 2) *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ξῆν*. — 3) *ὁμολογία*. — 4) Cicero de Fin. 3. 5. — 5) *Quod autem naturale dicitur, bonum et aequum est et omnium utilitati convenit*. Dosithheus. Lásd Voigt.: *Jus naturale aequ. et bon.* 1. 633. lap.

emberi méltóságunknak minden viszony közti megóvását.¹⁾ Nem csoda, hogy ő erre nagy súlyt fektet, hiszen stoikus mestere Seneca²⁾ mondja: csak egy jó van: az erény, csak egy rossz van: a bűn. Jó, mond Tacitus,³⁾ csupán az, a mi tisztességes, rossz csupán az, a mi gyalázatos. A tisztesség határai közé szorítandó a két nemnek egymás iránti viszonya.⁴⁾ Még a rabnő is igényelheti a tisztességes bánást, ha e feltétel alatt került gazdájához és ha ez megsértené az érintett feltételt, a rabnőnek felszabadításával büntetendő, a nélkül, hogy a felszabadítót megillető tiszteleti jogokat⁵⁾ igénybevehetné. A honestas megóvása érdekében rendeli Marcellus, hogy a kisértetbe vitel mellőzendő. A nyereség reménye könnyen csábíthatja a gyöngé embert hamis esküre. Ezért ajánlja Marcellus, hogy az érdekelt féltől lehetőleg háritassék el az eskünek felfüggesztő feltétel gyanánt való kitűzése.⁶⁾ A tisztesség nem tűri a hazugságot, a törvény kijátszását, az álnokságot és szédelgést. Marcellus nem tartozik azon beteges igazságügyi politikusok közé, a kik a hazudozást még bírói rosszalással sem engedik illetetni. Rómában a családfiu, a ki gonosz szándékból családapának színlelte magát, a rászedett szerződő társ ellenében nem védekezhetik a nem önjoguság kifogásával. Elmarasztaltatik a hazugság miatt.⁷⁾ A törvény kijátszását nem teszi megengedetté azon körülmény,

¹⁾ honeste vive. — ²⁾ Seneca ad Luc. Epist. 76. unum enim est bonum, quod honestum. Nullum aliud bonum, quam honestum. — ³⁾ Tacitus. Hist. 4. 5. sola bona, quae honesta, mala tantum, quae turpia. — ⁴⁾ Dig. 23. 2. 41. §. 1. et si qua se in concubinato alterius quam patroni tradidisset, matrisfamilias honestatem non habuisse eam dico, mond Marcellus. — ⁵⁾ Dig. 2. 4. 10. §. 1. Ulpianus honorem haberi ei aequum non est, ut et Marcellus libro 6. Dig. existimabat. — ⁶⁾ Dig. 35. 1. 20. Non dubitamus — mond Marcellus — quin turpes conditiones remittendae sunt, quo in numero plerumque sunt etiam iusiurandi. — ⁷⁾ ... Nam. libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conveniendum propter mendacium. Így beszél el Ulpianus, Dig. 14. 5. 4. §. 1. de olvashatjuk magunk is a Dig. 42. 1. 10-ben Marcellus idézett nézetét közvetlenül ő tőle: ... qui quum se pro patrefamilias fingeret ... debet condemnari. Ezért eum, qui se patrefamilias simulavit et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scripsit. Ulp. Dig. 14. 5. 6. Et sane verum est, teneri eum debere, quia dolo fecit. Ne csaljon.

hogy egyelőre titok fedi azt, a kinek jogellenes előnye szóban forog.¹⁾ A stoa szerint a bűn mint ilyen, önmagáért kárhozatos, s nem azért, mivel nyilvánvaló. Így értelmezi Marcellus a stoáknak ismeretes tételét, hogy a bűnök egyenlők: omnia peccata esse aequalia.²⁾

A második és harmadik főelv érvényesítését, úgy mint az elsőét, senki sem sürgeti Marcellusnál inkább.

VI.

Marcellus a jogalanyról.

A stoikusok³⁾ elmélete szerint a természet alkotó keze minden embert egyenlőnek, szabadnak, jogalanynak teremtett. A természettel ellenkező s csak a *ius gentium* teremtménye a rabszolgaság. A *ius gentium* nyomán a tételes törvény sok embertől megtagadta a szabadságot és jogképességet. A polgári jog is csak a szabadokat ismeri el jogalanyoknak; csak a szabadok birhatnak olyan jogképességgel, a minőt a római köz- és magánjog biztosított. A szabadokkal ellentétet képeznek a rabszolgák. A rabszolgaság a jognélküliség állapota. A rabszolgák helyzetén könnyíteni kívánt a stoa. Marcellus, stoikus szellemben, pártolja a rabszolgák sorsának javítását s nemesen törekedett a jogalanyok számát a felszabadítás útján gyarapítani. Marcellusnak egyik fényoldalát képezi a szabadság pártolása,⁴⁾ hogy e megbecsülhetetlen kincsben minél többen osztozzanak. Az élőknek ép úgy, mint az örökhagyónak intézkedését a lehetőségig úgy értelmezte, hogy a felszabadítás megrendelése el ne veszítse érvényességét. Ez elvből kiindulva, adta

¹⁾ Dig. 30. 123. §. 1. Non enim ideo circumvenisse minus leges existimandus est, cum perinde incertum sit, cui prospectum voluerit.

— ²⁾ Probrum in his mulieribus esse, quae turpiter viverent vulgoque quaestum facerent, etiamsi non palam. Dig. 23. 2. 41. — ³⁾ Dig. 50. 17. 32. Ulp. ad Sabinum: Quod ad *ius naturale* attinet, omnes homines aequales sunt. Ugyan ő mondá *Institutióiban*, a mit Justinianus mind az *Institutiókban* (Inst. 1. 2. §. 2.) mind a *Digestákban* (Dig. 1. 1. 4.) ismét: *iure naturali omnes liberi nascentur.* — ⁴⁾ *favor libertatis.*

Marcellus a felszabadítást előmozdító feleleteit ¹⁾ s adta számos jelét ama elfogulatlan s őszinte törekvésének, hogy a szabadok jogi állását biztosítsa. ²⁾ A felszabadítás gyümölcsét nem kívánta megkészeríteni. Marcellus sugalmazásának vélem köszönhetni azon epistolát, a melyet Marcus és Verus császárok adtak ki, ³⁾ ámbár Tribonianus azt közvetlenül nem a Marcellus Digestáiból, hanem Ulpianus vitakönyvéből ⁴⁾ másolta le. E szabadelvű epistola megengedi, hogy a rabszolga a szabadságát gazdájának ellenére is megválthassa. Marcus Aurelius, a Marcellus és elvbarátai tanácsára, gondoskodott, hogy a rabszolgaságba jogellenesen került egyének számára minél

¹⁾ Dig. 40. 5. 56. Marcellus respondit: conditionem, quae libertati . . . apposita esset, repetitam non videri, ideoque, confestim libertatem praestandum esse. Hogy a felszabadításnak Marcellus kedvező magyarázatot akar tulajdonítani, ime a példa: Dig. 29. 1. 31. Marcellus libro 13. Digestorum. Si miles Titio et Seio servum legaverit, et eum Titius manumisisset deliberante Seio, moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico, quia et si heres servum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset. Ha a katona rabszolgáját Titiusnak és Seiusnak hagyományozta és azt Titius az alatt, míg Seius a meggondolási időt (spatium deliberandi) igénybe vette, felszabadítja és erre nem sokára Seius visszautasítja a hagyományt, Marcellus nézete szerint: a rabszolga megnyeri a szabadságot. Akkor is megnyeri a rabszolga a szabadságot, ha hagyománykép Titiusnak van rendelve a rabszolga és míg Titius a meggondolási időt használja, az alatt az örökös felszabadítja a rabszolgát, Titius pedig el nem fogadja az örökséget. Mindkét eset megegyezik abban, hogy a hagyomány elutasítatik, és a hagyomány el nem fogadása után a felszabadítás ellen nem panaszkodhatik az elutasító. A jelen esetben azt látszik feltételezni Marcellus, hogy a hagyományt el nem fogadó legatariusnak része a szabadon bocsátó legatarius társnak részéhez törekszik, a második esetben pedig a hagyomány benmarad a hagyatékban az örökös számára. Mindkét esetben hiányzott a felszabadítási teljes jogosultság, de utólag a felszabadító megnyervén a rabszolga feletti teljes jogosultságot, ez visszaható erővel bir, saját cselekvényét maga meg nem gyengitheti, sőt a felszabadítás iránti kedvezésből érvényesnek tekinti a törvény is. — ²⁾ A stoikusok, ez eszes demokraták, nézete szerint non facit nobilem atrium plenum famosis imaginibus. Animus facit nobilem. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum! Ne resteld, és oda juthatsz, hogy szabados létedre oly erkölcsi függetlenségre tehetsz szert, minővel sok ingenuus nem bir. Nem az a kérdés, unde veniant, sed quo eant? Seneca ad Lucil. Epist. 44. —

³⁾ Dig. 40. 1. 4. pr. és §. 1. — ⁴⁾ Ulp. Libro. 6. Disputationum.

tágasabb kapu nyitassék, melyen újra beléphessenek a szabadság ígértföldre. A szabadság reclamálhatását az apai eladás, a fiscalis leltározás, vagy harmadik személyek egyezkedése ellenében megkönnyíté. A vérnek szabad származását sem az apának hatalma, sem az egyénnek önelhatározása nem változtathatja meg. ¹⁾ A megtámadott vagy kétségbevonat szabadságnak oltalmazóját ²⁾ védői tevékenységében támogatta Marcus Aurelius, ³⁾ mint törvényhozó, óhajtván, hogy a polgárt minél biztosabban segíthesse szabadságának visszaszerzésében. A származásnak köszönhető szabadságot ⁴⁾ a tévedés, feledékenység és ámitás ellen biztosítani akarván, birodalom szerte vezetetni rendelte, Marcellus tanácsából, a polgári anyakönyveket. Rómában a praefectus largitionum, a tartományokban közhitelű jegyzők ⁵⁾ jegyezték be a szabad újszülöttek neveit ⁶⁾ és így mintegy bekeblezték az új szülöttnak szabad származását. A terhes asszonynak szabadsága magzatára is átszáll és pedig visszavonhatatlanul. Marcellus emelte érvényre azon humanus elvet, hogy ha az anya sorsa balra fordul, ez a magzat hátrányára ne szolgáljon. ⁷⁾ A méhmagzatot úgy ítéli meg, mint a stoikusok, azaz *spem animantis*. ⁸⁾ A stoikus bölcészek és az ezekkel egyetértő remekjogászok figyelmeztették az urakat arra, hogy a rabszolga is ember, a kit a rossz bánás megöl vagy elvetemültté tesz. Bánjunk a rabszolgával is irgalmasan, emberségesen. ⁹⁾ A természeti személyek serdült korának határvonalait a stoikusok az ő kedvelt számukkal ¹⁰⁾ a kétszer héttel vagy is tizennégygyel jelölték ki.

¹⁾ Dig. 40. 12. 37. Callistr. conventio privata neque servum quemquam neque libertum alicujus facere potest. — ²⁾ assertor libertatis. —

³⁾ Capitolinus: 9. hanc totam legem de assertionibus firmavit. — ⁴⁾ ingenuitas. — ⁵⁾ tabularii. — ⁶⁾ Capitolinus: 9. — ⁷⁾ Inst. 1. 4. pr. non debet calamitas matris ei nocere, qui in utero est. Ex his illud quaesitum est, si ancilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum an servum pariat? et Marcellus probat liberum nasci; sufficit enim ei, qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse; quod et verum est. — ⁸⁾ Dig. 11. 8. 2. — ⁹⁾ Seneca megrójjá, quod non tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur. Ugyanő mondá: vive cum servo clementer, comiter quoque. Lásd Seneca ad Lucil. Epist. 47. — ¹⁰⁾ Cicero a hetes számot rerum omnium fere nomdumnak nevezi. Cicero. de republ. 6. 18.

E számot tartá szem előtt Marcellus is, mint a stoának követője. Midőn arról volt szó, hogy serdült korúnak vagyis 14 évesnek ki tekintessék, az-e, a ki megkezdte a 14. évet, vagy a ki azt betöltte? Marcellus úgy dönté ¹⁾ el a kérdést, hogy a serdült korhoz nem elég a 14-ik évnek megkezdése, hanem szükséges annak betöltése.

VII.

Marcellus rendszere.

Marcellus Digestáinak csak töredékeit birjuk, de ezekből is kiolvashatjuk, hogy művének szerkezete átgondolt, összehangzatos és arányos. Rendszere a Tripartitum, a mit Julianus is követett, t. i. de personis, de rebus és de actionibus, tehát a személyek, dolgok és keresetek rovata alatt tárgyalja a jogszabályokat. ²⁾

Marcellus használja a jus szót tárgyi és alanyi értelemben. Tárgyi értelemben használja azt mind a jogászjog mind a tételes jog megjelölésére. Élesen megkülönbözteti a jogot a tételes törvénytől. A tételes jogszabályok közt legélénkebben színezi a szigorú jog ³⁾ és méltányos jog ⁴⁾ közti különbséget. Jogi indokolásainál stoikushoz méltóan tiszteli azt, a mi natura és naturalis ratio. Ellentétbe helyezi a ius civile irányában a jus naturale és a jus gentium fogalmát. Az általános polgári jog ⁵⁾ ellentéte gyanánt említi a fejedelmi rendeletéken ⁶⁾ alapuló katonai jogot ⁷⁾ s az ennek megfelelő katonai végrendeletet. ⁸⁾ A birodalom sorsára döntő befolyású katonaság, új jognézeteknek szerzett érvényt. A katonai jog átsza-

¹⁾ Ulp. Dig. 30. 49. pr. . . . certo iure utimur, ut tunc sit quatuordecim annorum, quum impleverit; et ita imperatorem decrevisse Marcellus scripsit. — ²⁾ E felosztást recipiálta Werbőczy a Hármaskönyvben és az ő nyomán haladtak a magyar magánjog tárgyalói. Recipiálta továbbá a porosz Landrecht, a Côté Napoleon és az angol jogról írt nagy műnek szerzője Blackstone Vilmos. E felosztás ellen már Leibnitz szólt, lásd: Heron Caulfield Denis, a kinek művét »A jogtudomány alapelvei« cím alatt közölte fordításban Hajduska Emil. 1877. — ³⁾ ius strictum. — ⁴⁾ ius aequum. — ⁵⁾ ius commune. — ⁶⁾ constitutiones principum. — ⁷⁾ Dig. 29. 1. 25. — ⁸⁾ militis testamentum.

kítja a nemzeti korlátokat. Az ó-világ minden részéből toborzott legiók kedvéért számos rómaiatlan szabályt emeltek érvényre. A háladatos fejedelmek, hadvezérek és polgárok kedveztek a világmonarchiát fentartó katonaságnak.

VIII.

Marcellus módszere.

Marcellus műveinek ránk jutott töredékeiben nincs egyes és közvetlen kölcsönzés a görög bölcsezséktől, nem idézi nevöket, nem veszi át fogalmazványaikat, ítéleteiket. Decorationak nála nincs helye. Az idézetek, akármilyen bölcsnek szavai legyenek, a tudományt nem gyarapítják. Azonban az ő képzettsége, tudománya, mélyre és messzeható bölcsezeti szellemet mutat s alapelvei, sarktételei és vezéreszméi a stoabölcsészettől magyarázhatók meg. Marcellust jellemzi rendszerező képesség, éles dialektika, fegyelmezett gondolkodás, az esetekből synthetice haladás az általános felé és az esetekből az elvnek kiemelése. Nem a régi XII táblából s nem a praetori hirdetményekből, hanem a dolog legbensőbb természetéből meríti érveit, a jogászi logika ellenállhatlan kényszerével s a latin nyelv szépségével. Marcellus a jogszabályok tárgyalásánál melyet Digestáiban találunk, többnyire az inductio módszerét követte, az esetekből enged következtetést vonnunk az általánosra. E részben követé azon módszert, melynek Rómában legelső uttörői Qu. Mucius Scaevola és S. Sulpicius Rufus valának. De másrészt a maga helyén deductive is okoskodik; a naturalis ratióból számos tételt vezet le, okoskodás útján, s a levezetett igazságokat feleleteiben s ítéleteiben érvényre juttatni törekedett. Szerencsés férfi, benne az elmélet és gyakorlat összhangzólag találkozik. Kutató, bíráló szelleme nem szenvedett a tekintélyek nyomása alatt. Nem párthoz, iskolához, hanem az igazsághoz esküdött hűséget, úgy hogy L. Ulpius Marcellusról ismételhetők Cicerónak ¹⁾ S. Sulpicius Rufusról mondott eme szavai: nem volt kisebb az igazságszeretben,

¹⁾ Cic. Philip. 9. c. 5. . . . cum non magis *jurisconsultus*, quam *iustitiae fuerit*.

mint a jogtudományban. Minden szálát megvizsgál, minden árnyalatot megszemlél és csak ezután dönt a tárgy színének finom kérdésében. A meghatározás ¹⁾ és a megkülönböztetés ²⁾ Marcellusnál nem épen ritka, ellenben soha nem esik etymologizálásba, sok nagy jogász eme tagadhatatlan hibájába. Éles esze nem marad a jogesetek felszínén, hanem behatol a dolog mélyébe. A jogilag azonos vonásokat felismeri, az ellentéteseket kimutatja. A kérdés minden oldalát s eshetőségét világitásba helyezi. Elemeire szétszedi az összebonyolult viszonyt s ismét a részeket szerves egészszé idomítja Digestáiban. Új és alapos jogtételeket teremtett s hozott forgalomba. Gondolatai és jogi alkotásai az ész ítélő és előadó képességének enyészhetetlen emlékei.

FÜGGELÉK.

Lucius Ulpius Marcellus jogtudósra vonatkozó irodalom.

Meinard Tydemann. Dissertatio historicoiuridica de L. Ulpii Marcelli icti vita et scriptis. Traj. ad Rhenum. 1762. Alig egyéb, mint dicsőítése Marcellusnak és pedig a túlzásig. Ugyanezen mű megvan a következő gyűjteményes közleményben: G. Oelrichs Thesaurus novarum dissertationum iurid. selectiss. in academ. Belg. habitar. Volumen 1. tom. 1. nro 1. 5—106. lap.

Ulpius Marcellus. Scripsit, et praeside Joh. Theoph. Se-gero 1768. defendit *Christ. Henricus Schmidius*. Lipsiae. Ellentéte Tydemannak, a ki Marcellust éigig emeli. Schmid nem eléggé méltányolja. Műveinek szellemébe nem hatol. Nem is gyanítja Marcellus érdemeit. Sem pannóniai, sem britanniai működéséről nem szól semmit, bár a pannóniai feliratot Gruterus után közli. Életéről alig tud egyebet, mint azt, a mit Capitolinus közöl, t. i. hogy Antoninus tanácsának tagja. Elég szerény (?) magáról példázgatni. (14. l.)

Car. Frid. Walch. Opuscula, quibus plura juris romani ac germanici capita explicantur. Tomus primus. Halae. 1785.

¹⁾ definitio. — ²⁾ distinctio.

pag. 312—336. Comment. de aetate Ulpii Marcelli. Rövid, fel-
színes mű.

A fennebbi monographiakon kívül Marcellusról több-
kevesebb adatot tartalmaznak a következő könyvek:

J. A. Bach. Historia jurisprud. Romanae. 1807. Stock-
mann. Lib. 3. c. 3. §. 18. pag. 464. Marcellust a Proculianus
iskolához sorozza.

Jo. Bertrandus. De juris peritis. Libri duo. 1617. Lib.
1. c. 17.

Joh. Sal. Brunquellius. Historia juris Romano-Germ.
1742. Pars. 1. c. 10. pag. 119. Azt állítja, hogy Marcellus
megjegyzései (notae) ellenében, Julianusnak elégtételt akart
adni Ulpianus.

Julius Capitolinus. Historia Romana. Vide: Scriptores
Historiae Augustae. Rec. H. Peter. 1865. Antoninus Pius. c. 12.

Le comte de Champagny. Les Antonins. Paris. 1875.
Főleg a 2-ik és 3-ik kötet. Szellemes, tanulságos munka, noha
nincs minden elfogultság nélkül írva. Padelletti-Holtzendorff
szerint »kirchlich-fanatisch.«

Jacobi Cuiacii Tomus sextus vel tertius operum postu-
morum. Neapoli. 1722. pag. 609—624: In librum singularem
responsorum Ulpii Marcelli Recitationes solemnes. Tárgyal és
magyaráz 15 feleletet Marcellustól. Julius Capitolinusra hivat-
kozva, Marcellust az Antoninus Pius tanácsosai közé sorozza.

Dio Cassius Cocceianus. Historia Romana. Cum annota-
tionibus Ludovici Dindorffii. Lipsiae. 1864. Dio Cassius szü-
letett 155-ben Kr. u. Nyolczvan könyvre terjedt művéből
„Ποικίλη ἱστορία“ csak töredékeket birunk. Ezekben Mar-
cellusra a 72-ik fejezet vonatkozik.

Joh. Alb. Fabricius. Bibliotheka latin. classic. Lib. 4. c.
9. pag. 818. Jelentőség nélküli mű.

Jan. Vinc. Gravina. De orig. juris civilis. 1737. pag.
46—48.

Guil. Grotius. De vit. ictorum. 1690. 2. 8. 4. pag. 240.

Christ. Gottl. Haubold. Institutionum juris Rom. privati
lineam. Lipsiae. 1814. §. 194. pag. 105. lit. hh. Cuiaciusra utal.

Christ. Gottfr. Hoffmannus. Historia iuris. 1734. Vol. 1.

pars. 1. pag. 332. A római jogtudósokat betűrendben, de igen röviden ismerteti.

Hoffmann Pál. A római jog külszerű történelme és a római perjog. 1871. 233. lap. Szerinte Marcellus »a legtekintélyesebb és leghasználtabb jogászok egyike.«

Hoffmann P. Institutiók. 1880. 120. l. »Marcellus számtalanszor idéztetik Justinianus Digestáiban.«

Jo. Gottl. Heineccius. Historia iuris Romani. 1765. 1. §. 318. és 319. Nézete szerint Marcellus. . . . Proculejanorum sectae addictus. . . . Vir toga sagoque celeberrimus.

Geheimer Justizr. Ritter *Hugo.* Geschichte des römischen Rechts. Berlin. 1824. A 723-ik lapon így szól: Juventius Celsius, der Sohn steht mit Marcellus sowohl bei den Digesta, als bei der Lex Julia et P. P. zusammen.

Christ. Gottl. Jöcher. Gelehrten-Lexikon. 1751. 3-dik kötet. 142. lap.

I. E. Kuntze. Cursus des römischen Rechts. 1879. §. 320. Marcellust, bár röviden, de kellően méltányolja. A »Sterne erster Grösse« közé hét remekjogi író sorol, Marcellustól Modestinusig.

Kölesy Vincze. Tudományos gyűjtemény. 1820. 1. kötet. 54—63. lap. Ujjonnan felásott római emlékkő. Csinos ábrázolással, de sok téves nézettel. Marcellusnak lelkes dicsőítője.

Labittus. De usu ind. leg. pandect. 1674. A 105—114. lapokon ismerteti a Marcellusból vett idézéseket, szám szerint 376 töredéket.

Aelius Lampridius. Praef. praet. Comment. c. 4. Vide: Scriptores Historiae Augustae. Lásd Capitolinus alatt.

F. G. Puchta. Curs der Institutionen. 1. kötet. §. 100.

Rómer-Desjardins. Acta nova musei nationalis Hungarici. A magyar nemzeti múzeum római feliratos emlékei. Budapest. 1873. 151. és 152. l. 352. szám; továbbá Pannoniára vonatkozólag a 41. és 42. lap.

A. Fr. Rudorff. Römische Rechtsgeschichte. 1. 186. l. E jeles jogtörténetíró azt mondja, hogy: »Marcellus ist einer der angesehensten und am meisten benützten Juristen. Die Pandekten enthalten unzählige Citationen des Marcellus.«

Szerinte Marcellus Digestái 30 könyvből állottak, de mellesleg a 39-ik könyvből is említ egy töredéket.

Bernard. Rutilius. Vitae ictorum. 1536-ból. Ez a legrégebb keletű ilyenmű munka azok közt, melyeket átnéztem az egyetemi könyvtárban.

Albrecht Schweppe. Römische Rechtsgeschichte. Herausgegeben von C. A. Gründler. Göttingen. 1832. §. 91. Néhány könyv megemlítésére szorítkozik.

Ant. Terasson. Histoire de la jurisprudence. Rom. Paris. 1750.

Jo. Ortwin. Westenberg. D. Marcus seu dissertatio ad constitutiones M. Aur. Antonini. Lugd. Bat. 1736. p. 346—349. »Marcellus ... ictus egregius, magnae auctoritatis, ut et Ulpianus eius auctoritate ad firmandam suam sententiam usus sit.«

Wieling. Jurisprudence restituée. 1727. 100—112. l. Marcellus műveinek a Justinianus Digestáiban lévő töredékeit idézi.

S. W. Zimmern. Geschichte des römischen Privatrechts. 1826. I. §. 96.

MESYER TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA 49107/10. 57. N. SZ.